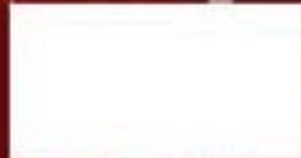


T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



**İLKÖĞRETİM ANABİLİMDALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI YÜKSEK
LİSANS TEZİ**

**1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE AİLE
OLGUSUNUN SOSYOLOJİK BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Tuğçe ÇELİKHİSAR

İZMİR

2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “1968’den Günümüze Sosyal Bilgiler Eğitiminde Aile Olgusunun Sosyolojik Bağlamda Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

28/06/2019

Tuğçe ÇELİKHİSAR



DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU



Tez Başlığı:

Tarih: 18.07.2019

1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE
AİLE OLGUSUNUN SOSYOLOJİK BAĞLAMDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 105 sayfalık kısmına ilişkin, 16.07.2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen filtreleme tiplerinden biri (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinalite raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 28'dir.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı

Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☐

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☒

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Altı (6) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☒ Kaynakça dâhil, ☒ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒	
EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. ☒	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinalite Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Tuğçe Çelikhisar
Öğrenci No : 2013950041
Anabilim Dalı : İlköğretim
Programı : Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Statüsü : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

ÖĞRENCİ

DANIŞMAN

(Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Tuğçe Çelikhisar
18.07.2019

(Unvan, Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Dr. Öğr. Üyesi
Hanan Türker
18.07.2019

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (☐) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinalite Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak tez başlığının tamamı, Yazar Adı (author's first name) olarak öğrencinin adı, Yazar Soyadı (author's last name) olarak öğrencinin soyadı bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamda; planlamasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın tez danışmanım saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan Türker'e sonsuz teşekkürleri sunarım.

Araştırmalarımda kuşkusuz en çok yorduğum sevgili İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına, desteğini her anlamda her zaman yanımda hissettiğim biricik anneme, bu çalışmamın oluşum sürecinde henüz karnımdayken, yazım aşamasında kucağımdayken varlığı ile bana her daim güç veren canım kızıma ve beni her koşulda sonsuz destekleyen sevgili eşime sonsuz teşekkür ederim.



İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç ve Önem.....	1
1.3. Problem Cümlesi	1
1.4. Alt Problemler	1
1.5. Sınırlılıklar	2
1.6. Tanımlar.....	2
BÖLÜM II	3
AİLE, EĞİTİM VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVELERİ	3
2. 1. Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile.....	3
2.1.1. Aile Tanımlamaları	4
2.1.2. Aile Türleri ve Aile Türlerine İlişkin Bazı Sınıflandırmalar.....	8
2.1.2.1 Sosyo-Ekonomik Aşamalara Göre Aile Türleri.....	8
2.1.2.2. Büyüklüğüne Göre Aile Türleri	9
2.1.2.3. Güç ve Otoritenin Dağılımına Göre Aile Türleri	9
2.1.2.4. Yerleşme Esasına Göre Aile Türleri	10
2.1.2.5. Mirasın Geçişine Göre Aile Türleri	11
2.1.3. Ailede Evlilik Olgusu ve Evlilik Türleri	12
2.1.3.1. Çevre Ölçütüne Göre Evlilik Türleri	13
2.1.3.2. Eş Sayısı Ölçütüne Göre Evlilik Türleri	14
2.1.3.3. Tercih Ölçütüne Göre Evlilik Türleri	15
2.1.4. Ailenin Tarihsel Gelişimi	16
2.1.4.1. İlkel Toplumlarda Aile	17
2.1.4.2. Sanayi Öncesi dönemlerde Aile	18
2.1.4.3. Sanayi Toplamlarında Aile	19
2.1.4.4. Sanayi Sonrası Toplumlarda Aile	20
2.1.4.5. Ailenin Geleceği Üzerine Tartışmalar	21
2.1.5. Ailenin Yapısı.....	22
2.1.6. Toplumsal Değişim ve Dönüşümler Çerçevesinde Ailenin İşlevleri.....	25
2.1.6.1. Toplumsal Roller Edinilmesi.....	28
2.1.6.2. Çocukların Yetiştirilmesi.....	30
2.1.6.3. Ailenin Kültürlendirme Fonksiyonu.....	30
2.1.7. Türkiye’de Aile Yapısı	31

2.1.8. Aile, Çocuk ve Toplumsal Etkileşim.....	34
2.1.8.1. Modernitenin Çocuğa Bakışı ve Türkiyede'deki Çocukluk Algısı.....	36
2.1.9. Aile Toplum İlişkisi	37
2.1.9.1. Ailenin Toplum Üzerine Etkileri.....	37
2.1.9.2. Toplumun Aile Üzerine Etkileri.....	40
2.2. Kurumsal Açıdan Eğitim	40
2.2.1. Toplumsallaşma Açısından Eğitim	42
2.2.2. Eğitim Kurumu ve Aile.....	44
2.3. Sosyal Bilgiler Eğitimi.....	45
2.3.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.....	50
BÖLÜM III	52
YÖNTEM.....	52
3.1. Araştırmanın Modeli.....	52
3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar.....	52
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları	52
3.4. Tasarım, Geliştirme, Uygulama Süreci	52
3.5. Verilerin Analizi.....	52
3.6. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği	52
3.7. Araştırmacının Rolü	52
BÖLÜM IV	53
BULGULAR VE YORUMLAR.....	53
4.1. 1968'den Günümüze Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Aile	53
4.1.1. 1968-1979 Dönemi	53
4.1.2. 1980-1998 Dönemi	61
4.1.3. 1998'den 2006'ya	63
4.1.4. 2006'dan Günümüze	64
BÖLÜM V	70
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	70
5.1. Tartışma	70
5.2. Sonuç ve Öneriler	70
KAYNAKÇA	74
EKLER.....	78

ÖZET

1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE AİLE OLGUSUNUN SOSYOLOJİK BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Çelikhisar, Tuğçe

Yüksek Lisans, İlköğretim Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER

Bu çalışmanın amacı aile olgusunun eğitim kurumu aracılığıyla öğrencilere nasıl aktarıldığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede 1968 yılından günümüze Sosyal Bilgiler Ders kitapları incelenmiştir. Yapılan araştırmada Türk toplum yapısında aileye atfedilen değeri saptamaya ve dönemin sosyo-kültürel özelliklerini, ailenin işlenişini üzerinden açıklamaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ilk olarak, aile kurumunun kavramsal çerçevesi ve sosyolojik boyutları ele alınmıştır. Eğitim kurumun aile kurumu ile ilişkisi tartışılmıştır. 1968 yılından günümüze Sosyal Bilgiler ders kitapları, dört tarihsel döneme ayrılarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda aileye atfedilen değerin her dönem oldukça yüksek olduğu, dönemin sosyo-kültürel özelliklerinin aile olgusunun ders kitaplarındaki işlenişine yansıdığı görülmüştür. Ders kitaplarındaki bu inceleme, Türk toplum yapısı ile ilgili sosyolojik bir takım çözümlemeler yapılmasına olanak tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Eğitim, Sosyal Bilgiler Ders kitapları.

ABSTRACT**A SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE FAMILY CONCEPT IN THE SOCIAL STUDIES EDUCATION FROM 1968 TO THE PRESENT****Çelikhisar, Tuğçe****Master, Department of Primary Education****Assistant Professor Hasan TÜRKER**

The aim of this study is to reveal how the family phenomenon is transferred to students through the educational institution. In this context, Social Studies textbooks have been examined since 1968. In this study, it was tried to determine the value attributed to the family in the Turkish society structure and the socio-cultural characteristics of the period on the processing of the family. In this study, firstly, conceptual framework and sociological dimensions of family institution are discussed. The relationship between the educational institution and the family institution is discussed. Since 1968, the Social Studies textbooks have been analyzed in four historical periods. At the end of the research, it is observed that the value attributed to the family is quite high in every period, and the socio-cultural characteristics of the period are reflected in the textbook of the family phenomenon. This review in the textbooks allowed a number of sociological analyzes on Turkish society.

Keywords: Family, Education, Social Studies Textbooks

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

1968 yılından bu yana Türkiye’de Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile olgusunun ne şekilde ele alındığı bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Eğitim ve aile birbirleriyle etkileşim halinde bulunan iki önemli toplumsal kurumdur. Ailede başlayan eğitim süreci, eğitim kurumu içinde öğrencilere anlatılan “aile” hakkındaki konular, bu çalışmada birlikte değerlendirilecek iki önemli alandır.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı, aile olgusunun 1968 yılından bu yana Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ele alınış biçimini sosyolojik olarak ortaya koymaktır. 1968 yılından günümüze, Türkiye sosyo-ekonomik anlamda pek çok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu değişim ve dönüşümlerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ne şekilde yansıdığını, aile kurumuna verilen önemin yıllar içinde bir değişime uğrayıp uğramadığını anlamak amaçlanmaktadır.

1.3. Problem Cümlesi

1968 yılından bu yana Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile olgusu nasıl ele alınmıştır? Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile olgusu açıklanırken, dönemin sosyo-ekonomik özelliklerinden etkilenilmiş midir? Bu süre içinde siyasi erk nasıl bir aile tasavvuru oluşturmak istemiştir?

1.4. Alt Problemler

1. Ailenin sosyolojik bağlamda ifade ettiği anlamlar nelerdir?
2. Türkiye’de aile yapısının genel özellikleri nelerdir?
3. Aile kurumunun toplumsal yapı içindeki önemi nedir?
4. Aile, çocuk ve toplumsal etkileşim ne şekilde gerçekleşmektedir?
5. Modernleşme sonrasında toplumun çocuk algısında yaşanan değişimler nelerdir?
6. Eğitim kurumunun sosyolojik içeriğinde neler vardır?
7. Eğitim ve aile arasındaki ilişkinin sosyolojik değerlendirmesi nasıl yapılır?
8. Sosyal Bilgiler Eğitimi ne öğretmeyi amaçlar?
9. 1968-1979 arası dönem içinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile nasıl ele alınmıştır?
10. 1980-1998 arası dönem içinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile nasıl ele alınmıştır?

11. 1998-2006 arası dönem içinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile nasıl ele alınmıştır?

12. 2006'dan günümüze Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile nasıl ele alınmıştır?

1.5. Sınırlılıklar

1. Yapılan araştırmada 1968-2019 yılları arasında basılmış (ulaşılabilindiği ölçüde) Sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir.
2. 2005 yılı sonrasında değişen müfredat ile Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile konusuna daha az yer verilmesi nedeniyle Sosyal Bilgiler dersinin öncüsü niteliğinde olan Hayat Bilgisi dersinin ders kitaplarından bazıları da incelenmiştir.

1.6. Tanımlar

Aile: Aralarında evlilik ve kan bağı bulunan eşler ve çocuklardan meydana gelen en küçük toplumsal birimdir.

Eğitim: Bireylerde davranış değişikliği yaratma ve bireylere istenilen bir takım tutum ve değerleri kazandırma sürecidir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi: Sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman boyutu içinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanıdır.

BÖLÜM II

AİLE, EĞİTİM VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVELERİ

2. 1. Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile

Aile insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Toplumların geçirdiği değişim ve dönüşümlerden etkilenerek günümüze kadar gelmiştir ve gelecekte de varlığını sürdüreceğine inanılmaktadır. Toplumsal kurumlar içinde oldukça önemli bir yere sahip olmasının nedeni de buradan gelmektedir. Aile, toplumsal denetim mekanizmalarının içinde yer alır. Eğitim kurumu da toplumsal denetim mekanizmalarından biridir. Aile olgusuna, birey ve toplum için sahip olduğu öneme dayanılarak eğitim kurumu aracılığıyla önceden belirlenmiş eğitim ve öğretim programlarında yer verilmektedir.

İnsan toplumsal bir varlıktır ve varoluşundan bu yana topluluk içinde yaşamını sürdürmüştür. Aile, toplumun en küçük yapı taşıdır. Bireylerin sosyalizasyon süreçlerinde en önemli aktör, ailedir. Yüzyıllardan bu yana toplumsal yaşamda var olan ailenin, tarihsel açıdan yaşanan bir takım sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlerden etkilenerek günümüze kadar varoluşunu sürdürmesi yadsınamaz bir gerçektir.

Sosyoloji, sosyal olguları inceleyen bir bilim dalıdır. Durkheim’a göre, sosyal olan, bireyin diğer bireylerle bir arada yaşamasından doğan fakat bireyin üstünde ve dışında duran bir şeydir. Bu anlamda bireyden bağımsız fakat bireyin üstünde ona baskıda bulunabilen onu yönlendirebilen olguların var olduğunu söyleyebiliriz. Sosyoloji bu bağlamda bireyleri yönlendiren sosyal olguları, bireyler arası kurulan soyut örüntüler ağını ele alır. Bu soyut örüntüler ağının en önemlilerinden birisi elbette toplumsal kurumlardır (Aydın, 2013a, s. 9).

Genel olarak toplumsal kurumlar, toplumlarda yaşanan sorunların çözümlenmesinde belirginleşmiş bir takım davranış kalıplarını içerir. Bu hazır davranış kalıplarına “kurum” adı verilmektedir (Aydın, 2013a, s. 9). Örneğin eğitim kurumunu ele alalım. Eğitim kurumunun iki önemli aktörü olan öğretmen ve öğrencilerden beklenen belli başlı rol ve davranışlar vardır. Bu beklenen rol ve davranışların yerine getirilmesi durumunda eğitim kurumu toplumda varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürür.

Kurumsal açıklamalar bir toplumu analiz için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Hatta bu noktadan hareketle “Kurumlar Sosyolojisi” adını taşıyan alt sosyoloji dalları doğmuştur. Bu çerçevede, örneğin ekonomi kurumundan bahseden sosyoloji dalına “Ekonomi Sosyolojisi”, din kurumunu inceleyen sosyoloji dalına “Din Sosyolojisi”, aileden bahseden sosyoloji dalına da “Aile Sosyolojisi” denmektedir.

İnsani ve toplumsal hayat, kurumların belli işlevleri yerine getirebilmesine bağlıdır. Antropolog ve sosyologların belirlemelerine göre bunların en temel olanları genel olarak insanın maddi ihtiyaçlarının karşılanması, aşkın ile bağlantı kurabilme sorunlarını gidermesi, birbirleriyle uyum içinde yaşayabilmesi yani insanın topluluğa uyulanması, ortak düzenin sağlanması, mevcut vakitlerinin insana özgüllüklerde değerlendirilebilmesi ve soyun sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi olarak sıralanabilir. Burada sırayla ekonomi, din, eğitim, siyaset, boş zaman değerlendirmesi ve aile gibi belli kurumlardan söz edilmektedir. Aile, bu temel işlevlerden insan soyunu sürdürme, cinsel hayat başta olmak üzere birincil ilişki ihtiyacını gideren bir kurum olmuştur (Sarı, 2013, s. 17).

Aile Sosyolojisi sosyologların en çok ilgilendiği çalışma alanlarından biridir çünkü sosyolojinin ana hattını oluşturan bir takım sosyolojik öğeler (kültür, gelenek ve görenekler, toplumsal değerler) yeni kuşaklara aile kurumu tarafından aktarılır. Toplumsal süreklilik ve devamlılık bir ölçüde aile kurumu tarafından sağlanmış olur.

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için toplumsal kurumlarının sağlıklı bir şekilde işler olması oldukça önemlidir. Aile kurumu da toplumsal yapının devamlılığını sağlamada en önemli kurumdur. Toplumun sahip olduğu geçmişten getirdiği pek çok adet, gelenek ve görenekler, toplumsal değerler bireylere öncelikli olarak aile tarafından aktarılmaktadır.

2.1.1. Aile Tanımlamaları

Ailenin evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Aile, çoğunlukla “anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birim” olarak ifade edilmekteyse de, aslında bu tanım ailenin bir türü olan “çekirdek aile”yi ifade etmektedir. Ailenin kesin ve evrensel bir tanımını yapmanın güçlüğü nedeniyle farklı aile tanımlamaları belirli bir takım özellikleri sıralayan açıklamalar şeklinde karşımıza çıkmakta ve yapılan her bir tanım aileyi farklı bir kategori içine yerleştirmektedir.

Aile; içinde büyüdüğümüz yer, sürekli temasta olduğumuz insanlar ve günlük hayatımızın en büyük bölümünü adadığımız ortamdır. Ancak aile nedir sorusunun cevabını vermek aileyi tarih içinden bugüne geldiği noktaya kadar anlamak için yeterli değildir. Ayrıca aile, çok basit görünmesine rağmen öylesine karmaşık bir ilişkiler ve anlamlar yumağıdır ki, bu yumağı çözmek ve “aile”nin ne olup olmadığını anlamaya çalışmak çok boyutlu bir incelemeyi gerektirmektedir (Sezal, 1996, s. 9).

Sarı’ya (2013) göre günlük hayatta aileye ilişkin kullandığımız bazı kavramlar, ailenin tam anlamıyla tanımını verememekle birlikte ailenin sıcak bir ilişkiler yumağı olarak algılandığını göstermektedir.

Türkçede, günlük dilde kullandığımız aile kelimesi Arapça kökenlidir ve sözünü ettiğimiz birincil ilişki anlamını öncellemektedir. Esasen Antikçağda ailenin yerine kullanılan Grekçe oikos kelimesi de polis (kent) ve politikos’a (kamusal alan) karşılık özel alanı işaret etmektedir. Ancak bu özel, modern kültürün bireysel bağlamında kullandığı anlamda değil, evsel/ailesel anlamındadır. Bugün Batı dillerinde familya sözcüğünün türevleriyle kullanılan

ailenin yerine bizde, ev/sel, hane, yuva, gibi kavramlar kullanılıyorsa da aile kurumsal, grupsal, içeriksel olarak daha kapsamlı bir kavramdır. Esasen aile, alanı ifade etmede kullandığımız bir düzineyi aşkın kavramın ortak adı gibidir. Evlilik-ebeveyn ünitesi, evlatlık, soy, akrabalık, bunlardan bazılarıdır (Sarı, 2013, s. 17-18).

Sayın (1990, s. 2) aileyi, biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin sürekliliğini sağlayan; sosyalizasyon sürecinin başlağı ilk yer olan; karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlağı; o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginliklerin kuşaktan kuşağı aktarılmasını sağlayan; biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal, vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak tanımlamıştır. Aydın'a (2013b, s. 45) göre ise aile; "Genelde iki cinsiyet arasındaki ilişkileri ve neslin devamlılığını düzenleyip sağlayan, standartlaştıran bir sistemdir".

Aile olgusu içinde kullanılan önemli bir takım unsurların ifade ettiğı anlamları açıklamak için antropologlar İ Sistemi adı verdikleri bir tablo geliştirmişlerdir (Bkz: Ek 1).

Aileyi bilimsel bir şekilde tanımlamak için onu meydana getiren; evlilik, çocuk, ebeveyn, kardeşlik, akrabalık gibi kavramları da ele almak gerekmektedir.

Aile denilince akla gelen ilk kavramlardan biri şüphesiz evliliktir. Evlilik, kısaca, karşıt cinsiyetten iki yetişkin bireyin içinde yaşadıkları toplumun koyduğu bir takım kurallar çerçevesinde ilişkilerine meşruiyet kazandırmalarıdır. Son yıllarda bazı Batılı ülkelerin yasaları, aynı cinsiyetten olan kişilerin evliliklerine meşruiyet kazandırır da, evrensel olarak tüm toplumlarda evlilik iki karşıt cinsiyetten kişiler arasında kurulan bir ilişki olarak kabul edilir.

İki ayrı cinsiyetten, bir erkek ve bir kadının, soyu sürdürmek, birincil ilişkiler içerisinde cinsel ilişkilere de meşruiyet sağlamak üzere hayatlarını birleştirmeye karar vererek bir birlik oluşturmaları bağına evlilik denir. Evlilik, insan soyunu sürdürmeyi en önemli ilke kabul ettiğı için iki ayrı cins arasında gerçekleşir ve yatay iki çizgi ile gösterilirler. Bu iki bağdan birisi cinsel, diğeri kültürel bağdır. Tek başına iki aynı cinsiyet arasındaki cinsel ilişki soyu sürdürme işlevini yerine getirmediğı için evlilik sayılmaz (Sarı, 2013, s. 18).

Her toplum ya da kültür, kimin kiminle evleneceğini, nasıl evleneceğini, nerde kimlerle oturacağını, çocukların nasıl ve kiminle evleneceğini, kadın ve erkeğin karşılıklı hak, ödev ve yetkilerini ayrı ayrı belirlemiştir (Tezcan, 2011, s. 137). Evlilik olarak adlandırılan bu meşru beraberliğin bir ürünü olan çocuklar ise ailenin tamamlayıcılarıdır. Görüldüğü gibi saygı ve uyuma dayalı sağlıklı bir evlilik sağlıklı aileleri, sağlıklı aileler de sağlıklı toplumları oluşturacağı için evlilik kurumu ayrı bir öneme sahiptir (Dündar, 2012, s. 42).

Evlilik öncesi erkek ve kadın olarak sadece birer cinsiyet rolü taşıyan bu iki kişi, evlilik bağıyla karı ve koca olarak iki yeni rol kazanmış olmaktadır. Bu aşama ailenin başlangıç noktasını oluşturur. Çocukları olmadığında da aile bir evlilik birliğı olarak devam eder.

“Çocuk dünyaya geldikten sonra aile yeni bir aşamaya girer. Arada bu defa dikey ama yine çift çizgiyle gösterilen bir bağ vardır ki buna aile literatüründe soy adı verilir. Bu iki bağdan birisi kan, diğeri kültürel bağdır” (Sarı, 2013, s. 19).

Kan bağı çocuğun anneye ve babaya bağıını ifade eder. Bu bağ çağlara, toplumlara göre anneye, babaya veya her ikisine birden yapıla gelmiştir. Kültürel bağ ise, toplumun soya ilişkin görüşünü ifade etmektedir Soy, kabullere göre, ana soyu, baba soyu veya iki yandanlık şekillerinde olabilir. Soy aile olgusunun ikinci önemli ünitesidir diyebiliriz.

Evlatlar kuşağı ailenin üçüncü önemli olgusudur. Çocukların doğumuyla birlikte karı-koca iki yeni rol edinmişler; karı anne, koca baba olmuşlardır. Bunlar aynı zamanda çocuklara nazaran bir ebeveyn grubu oluşturmuşlar, çocuklar ise evlat rolünü üstlenmişlerdir. Birden fazla çocuğun doğmasıyla da çocuklar arasında kardeşlik adı verilen yeni bir bağ oluşmuştur. Cinsiyetlerine göre bu kardeşler birbirinin kız ya da erkek kardeşidirler (Sarı, 2013, s. 19).

Çocuklar arasındaki bağ, sistemde yatay tek çizgi ile gösterilmektedir. Bu tek çizgi aynı zamanda kan (durumuna göre süt) ve kültürel olmak üzere iki bağı temsil eder. Her yeni aşama, aile üyelerine yeni roller eklemektedir. Örneğin çocukların çocukları olduğu zaman bunlar anne-baba olurken, ebeveynler büyük ebeveyn rollerini kazanırlar. Çocuklar ise bunların torunu rolünü taşırlar. Genel sosyal hayatta olduğu gibi tüm roller bir başkasına göredir. Eşlerin kardeşleri ve bunların çocukları yoksa bunların hiçbir zaman dayı-amca, hala-teyze gibi ailesel rolleri de olmaz.

Aile ile ilgili diğer bir önemli olgu ise akrabalıktır. Kısaca ailesel yakınlık demek olan akrabalık, soyun dikeyliğine karşılık genelde bir yatay ilişki ağıdır. İ Sistemi üzerinden açıklayıcı bir tanımlama şöyle yapılabilir: akrabalık yukarıdan büyük ebeveynler, aşağıdan çocuklar ve torunlar, yanlardan ebeveynlerin kardeşleri ve dünürler aracılığı ile süren ailesel yakınlık olgusudur. Akrabalık zinciri durgun suya atılmış bir taşın meydana getirdiği halkalara benzer. Dışa doğru gittikçe belirsizleşir ve nihayet bir yerde kesilir. Bu genişlik ve yoğunluk bilinci toplumlara göre değişir. Bazı toplumlar daha bir akrabaya düşkün, bazıları ise daha az duyarlı olabilir (Sarı, 2013, s. 19-20).

Akrabalık; evlilik veya soy bağı aracılığıyla oluşturulan ilişkilerin sonucunda belirli yükümlülükleri, değerleri ve statüleri içeren toplumsal bir sistemdir. Akrabalığın ilk temelleri biyolojik bağlardan gelir. Anne-çocuk, kız ve erkek kardeşler arasındaki bağlar bilinen ilk biyolojik bağlardır. Evlilik sonucu kadın ve erkek arasında ortaya çıkan ilişki ise toplumsal içeriklidir. Her toplumda ortaya çıkan bu toplumsal bağlar, toplum üyeleri arasında belirli ilişkilerin, duyguların, yükümlülüklerin ve ayrıcalıkların oluşmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak akrabalığın oluşmasında iki etken belirleyici olmaktadır; bunlar kan bağı ve toplumsal anlaşma bağıdır (Sayın, 1990, s. 95-97).

Yukarıdaki tüm bu öğeler ışığında ailenin geniş çaplı bir tanımı Sarı (2013, s. 20) tarafından şu şekilde yapılmaktadır: Aile, insan soyunu sürdürmek üzere iki farklı cins arasında evlilik bağıyla kurulan, birincil ilişkilere dayanan, cinsel ilişkilere meşruiyet kazandırıp soy ve akrabalık düzeyleriyle

toplumsal bir boyuta sahip olan, soyut bir ilişkiler ağı olması nedeniyle kültürel bir kurum; ama nesnel insanlardan oluşması itibariyle de fiili bir gruptur.

Toplumun en küçük birimi olan aile birliği, bireylerin psiko-sosyal yaşamını şekillendiren ilk sosyal çevredir. Her bireyin aile ortamı içerisinde doğduğu, büyüdüğü ve öldüğü göz önüne alındığında kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasında, bireylerin sosyalleşmesinde en etkili kurumun aile olduğunu söylemek yanlış olmaz. Aile kurumu; siyaset, ekonomi, din, eğitim, sağlık, hukuk ve boş zamanları değerlendirme kurumlarıyla birlikte temel toplumsal kurumlar arasında yer almaktadır. Bu kurumların her birinin kendine özgü yapıları ve işlevleri bulunmakta ve bu kurumlardan herhangi birisinde meydana gelen bir değişme veya gelişme, diğer tüm kurumları etkisi altına almaktadır (Dündar, 2012, s. 40).

Aile birçok yönleriyle diğer sosyal yapılardan farklı, kendine özgü bir takım özellikleri bulunan sosyal bir örgüttür. Toplumsal yapıdan fazlasıyla etkilenen bu bünyede bir takım değişiklikler meydana gelmekle birlikte, ailenin kendine has özelliklerinde bir devamlılık söz konusudur. Gökçe'nin (2011) ifadesine göre ailenin bu karakteristik özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Aile evrenseldir.
- Aile duygusal bir temele dayanır.
- Aile şekillendirme özelliğine sahiptir.
- Ailenin kapsamı sınırlıdır.
- Aile sosyal yapıda çekirdek özelliği taşır.
- Aile üyelerinin sorumlulukları vardır.
- Aile sosyal kurallarla çevrilidir.
- Aile sürekli ve aynı zamanda geçici bir tabiata sahiptir (aktaran Dündar, 2012, s. 40-41).

Aile kavramını parçalara ayırdığımızda birbirinden oldukça farklı fikir ve fenomenleri kapsadığı görülmektedir. Beraber yaşama, evlilik, kadın ile erkek arasındaki güç ilişkileri, ev içi emeği, cinsellik ve cinsel ilişkiler, doğum, annelik, babalık, kardeş ilişkileri, akrabalık, toplumsal cinsiyet, otorite, bağımlılık ve hizmet tanımları, ekonomik ilişkiler gibi olguların hepsi aile tanımında açık veya gizli biçimde önemli yer tutmaktadır. Her kavram aynı zamanda bir alt kategori içermektedir. Bu yüzden insanların aile krizde mi, aile iyi bir kurum mu yoksa kötü bir kurum mu, aile sanayi toplumunun değişmez bir özelliği mi değil mi gibi sorulara bu kadar radikal değişiklikler içeren cevaplar vermeleri oldukça normaldir (Gittins, 2011, s. 190).

Yapılan tüm bu açıklamalar “aile” kavramını ve tanımında barındırdığı aileye ilişkin bir takım öğeleri açıklamaya yardımcı olmaktadır.

2.1.2. Aile Türleri ve Aile Türlerine İlişkin Bazı Sınıflandırmalar

İnsanlık tarihi boyunca süregelen ve var olan aile olgusunu daha iyi anlamak ve tarihsel süreç içinde geçirdiği bir takım değişim ve dönüşümleri daha doğru analiz edebilmek için aile sınıflandırmalarını ve aile türlerini ele almak gerekmektedir. Aile sosyolojik olarak pek çok araştırmacının üzerinde durduğu bir alandır. Pek çok farklı araştırmacının farklı araştırmalarına konu olmuştur. Dolayısıyla yapılan araştırmalarda, aile üzerinde durulan pek çok çalışmada, farklı ölçütlere göre, tarihsel süreç göz önüne alınarak yapılan, aile sınıflandırmalarına ve aile türlerine rastlanmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar birçok aile tipleriyle karşılaşmaktayız. Bu aile tiplerinin oluşumu ve sınıflandırılmasında, oluşum, evrim, ilişki, ekonomi, miras, otorite, ikametgâh, işlev, kültür ve gelenek/görenek gibi birçok ölçüt kullanılmıştır. Aile algısı ve yapısının toplumdan topluma farklılığı, birçok aile tipini karşımıza çıkarmaktadır (Gökçen, 2013, s. 94).

Ailenin evrensel bir tanımını yapmak kadar aileyi sınıflandırmak da oldukça zordur. Gittins, “aileden” değil, “ailelerden” söz etmenin daha uygun görüldüğünü ileri sürerek aile türlerinin çeşitliliğini vurgulamak istemiştir (Gittins, 2011, s. 15). Bu nedenle aile türlerine ilişkin temelde kabul edilen ilkeye göre çok farklı sınıflandırmalar karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2.1 Sosyo-Ekonomik Aşamalara Göre Aile Türleri

- Sanayi öncesi aile
- Sanayi ailesi
- Sanayi ötesi ailesi

Tarım toplumu olarak da adlandırılan sanayi öncesi toplumlarda egemen aile tipi “geleneksel geniş” aile iken, sanayi devrimiyle birlikte sanayi öncesi toplum yapısından sanayi toplumuna geçilmiştir ve bu süreçle birlikte egemen olan aile yapısı da dönüşüme uğramış, aile kurumu küçülmüş ve “çekirdek aile” ortaya çıkmıştır. Geleneksel geniş ailenin işlevlerinden bazıları, çekirdek aileye geçişle birlikte başka kurumlara devredilmiş, böylelikle aile yapısında bir çözülme yaşanmıştır (Dündar, 2012, s. 45). Günümüzde ise artık sanayi ötesi toplumlardan söz edilmekte ve bazı sosyologlar, sanayi ötesi toplum yapısına uyum gösteren yeni aile türlerinin ortaya çıktığından söz etmektedirler. Bunların en önemlileri ise Ogburn’un “çözülen aile”si ile Pollak’ın “parçalanmış aile” ve “tamamlanmamış aile”leridir (Sayın, 1990, s. 20-21).

“Kültürel Gecikme” kuramı ile tanıdığımız Ogburn “çözülen aile” kavramıyla sanayileşen modern toplumlarda ailenin yok olacağı görüşünü savunmaktadır. Bu aile türünde karı-koca ilişkileri zayıf bir şekilde düzenlenmiştir. Parçalanmış aile, çekirdek ailenin üyelerinin birisinin sonradan yok olması sonucunda ortaya çıkan, dul eşler ve çocuklardan oluşan aile tipidir. Tamamlanmamış aile ise

genellikle gayri meşru çocuklarla annelerinden oluşan, çekirdek ailenin hiçbir zaman kurulmamış halidir (Dündar, 2012, s. 45-46).

2.1.2.2. Büyüklüğüne Göre Aile Türleri

Aile kurumu tarihsel süreç içinde giderek küçülme eğilimi göstermektedir. Aile, büyüklük ölçütüne göre iki ana gruba ayrılır. Bunlar “büyük aile” ve “küçük aile” türleridir.

Gökçe’nin (2004) belirttiği gibi büyük aile; kırsal alanda yaşayan, geçimini tarımla sağlayan, akrabalık bağları güçlü, aile adının önem ifade ettiği, erkeklerin karar almada ön planda olduğu, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, geleneklerine bağlı aile tipidir. Büyük aile; “kök aile”, “birleşik aile” ve “geleneksel geniş aile” gibi aile türlerini içinde barındırır (aktaran Dündar, 2012, s. 46). Geleneksel aile özellikle sanayi öncesi toplumlar ve kırsal yörelerde yaygın bir biçimde görülen bir aile türüdür. Dikey ve yatay kuşaklar anne ve baba soy zinciri boyunca yayılım göstermektedir. Çocuklar evlendikten sonra bile coğrafi olarak, mümkün olduğunca ebeveynlerinin evlerine yakın olurlar. Aile grubu, yakın akrabaları da kapsar. İşlevleri geniştir. Diğer kurumlar yeterince yaygınlaşmadığından toplumun ekonomik, siyasi, dini, eğitimsel, vb. tüm kurumsal işlevlerini yerine getirirler. (Aydın, 2013b, s. 63).

Gökçe’nin (2004) ifadesine göre küçük aile; kentsel alanda yaşayan, hane halkı sayısı sınırlı olarak sanayi, ticaret ya da hizmet sektöründe çalışan, akrabalık bağlarının görece önemini yitirdiği, karar alma mekanizmasının aile üyeleri arasında paylaşıldığı geleneksel yaşam tarzından uzaklaşan aile tipidir. Küçük aile; “çekirdek aile”, “parçalanmış aile” ve “tamamlanmamış aile” gibi aile türlerini içinde barındırır (aktaran Dündar, 2012: s. 46). Çekirdek aile anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bir aile türüdür. Özellikle sanayi devriminden sonra kent toplumlarının aile yapısı olarak ortaya çıkmıştır. Belirgin psikolojik ve biyolojik işlevlere sahiptir. Akrabalık grubundan görece soyutlanmıştır. Eş seçiminden yer tercihinin kadar kadın ve erkek beraber karar vermektedirler. Soy da otorite dağılımı da eşitliğe dayanmakta ve cinsiyet ayrımı yapılmamaktadır. Mülkiyet çocukların hepsine geçebilmektedir (Aydın, 2013b, s. 63-64).

2.1.2.3. Güç ve Otoritenin Dağılımına Göre Aile Türleri

Tarihsel süreç içinde aile, güç ve otoritenin dağılımına göre üç gruba ayrılarak değerlendirilmektedir. Bunlar:

- Anaerkil aile
- Babaerkil aile
- Eşitlikçi aile

İlk insan topluluklarının ortaya çıkışıyla başladığı kabul edilen anaerkil dönem, avcı-toplayıcı dönem olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönem erkek avcılık yaparken; kadın toplayıcılıkla uğraşıp ve

bitkiler konusunda bilgi sahibi olmaktadır. Ailenin geçimi için gerekli olan yiyeceği bulan kadının üretim sürecinde birincil rolü oynaması, ailede güç ve otoritenin sahibi olmasını sağlamıştır. Bu dönem ailesinin en önemli özellikleri; anayeseli olması, mirasın anneden kız çocuğuna aktarılması ve ayrılma durumunda erkeğin evi terk etmek zorunda kalmasıdır (Sayın, 1990, s. 75-76). Toprağa yerleşilmesi, yabancı hayvanların evcilleştirilmesi ve toprağın ekilip biçilmesiyle birlikte artık ürün ortaya çıkmış ve yeni bir toplumsal aşamaya geçilmiştir. Topluluğun ürettiğiyle tükettiği arasındaki fark olan artık ürüne erkeğin el koymasıyla birlikte erkek, üretimde birincil rolü kadının elinden almış ve kadının statüsünün gerilemesine, elinde bulundurduğu gücü kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde ailede de birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Akrabalık, baba soy zincirine dayanmaya başlamıştır ve babaerki aile türü ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi ise pek çok alanda değişiklik yarattığı gibi aileyi de etkilemiştir. Sanayi devrimiyle birlikte çalışma yaşamına ücretli olarak giren kadının, eğitim düzeyinin yükselmesi ailedeki konumunu da değiştirmiş ve kadın-erkek eşitliğine dayanan eşitlikçi aile yapıları ortaya çıkmıştır (Dündar, 2012, s. 46-47).

2.1.2.4. Yerleşme Esasına Göre Aile Türleri

Yeni evlenen çiftin nerede oturacağını, kimin yanına yerleşeceğini belirleyen aile türleri, Erdentuğ'a (1990) göre topluma ve zamana göre kültürel farklılıklar taşımakla birlikte genel olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

- Baba yanı yerleşme
- Ana yanı yerleşme
- Ayrı yerleşme
- İki taraflı yerleşme
- Dayı yanı yerleşme (aktaran Dündar, 2012, s. 49).

Baba yanı yerleşme; kadının ailesinin evinden ayrılarak, erkeğin ailesine katılması durumudur. Bu yerleşme türünde kadın, erkeğin ailesinin yanına ya da onların yakınındaki ayrı bir eve yerleşmektedir. Ana yanı yerleşmede ise erkek, kendi ailesinin evinden ayrılarak, kadının ailesinin yanına yerleşmektedir. Bu iki yerleşme türünde de geniş aile yapısıyla birliktelik görülmektedir. Bir de yeni evlenen çiftin, kadının ve erkeğin ailelerinin dışında, ayrı bir yere yerleşmeleri durumu söz konusudur. Bu yerleşme türü ise özellikle günümüz sanayi toplumlarının çekirdek aile yapısında karşımıza çıkmaktadır (Dündar, 2012, s. 49).

Yeni evli çiftin ikamet edecekleri yeri belirleyici bir geleneğin olmadığı topluluklar da vardır. "İki taraflı yerleşme" olarak ifade edilen böyle bir durumda, çiftin hangi tarafın ailesinin yanında oturacağı ailelerin birbirlerine oranla zenginlikleri, konumları ya da bu evlilik birliğine karşı takındıkları tavırları gibi etmenlere göre belirlenmektedir. Erdentuğ'un (1990) ifadesine göre Bazı

topluluklarda ise yeni evlenen çiftin, erkeğin dayısının yanına yerleşme zorunluluğu vardır. Bu durum antropolojik kaynaklarda “dayı yanı yerleşme” olarak geçmektedir (aktaran Dünder, 2012, s. 49).

Mekâna bağlı toplumsal geçişlilikle ilgili olarak bu aile tipleri kendi aralarında çok az farklılıklar gösterirler. Hatta ona göre dulların eski eşlerinden getirdikleri çocuklarıyla oluşturdukları bir “Taygeldi ailesi” bile vardır (Yasa, 1973, s. 157).

Ailenin içinde bulunduğu topluma göre değiştiğini ileri süren Yasa, yerleşim yerine göre aileyi, beş alt gruba ayırmaktadır. Buna göre:

- Büyük kent ailesi
- Kasaba ailesi
- Gecekondu ailesi
- Köy ailesi
- Göçebe ailesi (1973, s. 146-159).

Kentsel aile, yakınlar arası dayanışma ve akrabalık ilişkilerinin zayıflaması sonucunda gereksinimlerini kurumlar yoluyla karşılar. Toplumsal sigorta, işsizlik, sağlık sigortaları, burslar, çeşitli krediler yoluyla gereksinimler karşılanır. İnsanlar arası ilişkiler yüz yüze olmayıp, ikincil niteliktedir. Kentsel aile, kent ortamı ve aile yapısı gereği geniş aile gibi değildir. Üyeler zamanlarını birbirlerinden uzakta geçirmektedirler. Bireyler, eş seçimlerini özgür bir biçimde gerçekleştirirler. Köy ailesine oranla daha demokratiktir (Tezcan, 2011, s. 143).

Büyük kentlerin fiziksel ve sosyal koşulları yeterli olmayan yerleşim birimlerinde yaşayan, kırsal kesimden göç ederek gelen, kendine has bir takım özellikler taşıyan bir yaşam biçimi geliştirmiş aileler “gecekondu ailesi” olarak tanımlanmaktadır. Köy ile kent ailesi arasında bir geçiş olan gecekondu aileleri, kendilerini kentli konumuna getirmek için büyük çaba harcarlar. Yasa’ya göre gecekondu ailesi, kent ailesinin bir takım maddi ve manevi yaşantı ve alışkanlıklarını benimsediği halde, köysel değer ve alışkanlıklardan birtakımını da kuşaklar boyunca koruyan bir yapıdır. Kısacası gecekondu ailesinin kendine özgü bir yapısı vardır. Köyün iticiliğinin yanı sıra kentin çekiciliği, gecekondu ailesinin köye geri dönme istek ve umudunu azaltmaktadır (Yasa, 1973, s. 154).

2.1.2.5. Mirasın Geçişine Göre Aile Türleri

Ailenin sosyolojik önemi üzerine ilk bilimsel katkısı Fransız sosyolog Le Play vermiştir. Le Play, bir konuyu derinlemesine araştırma ve inceleme olanağı veren bir teknik olan monografi ile işçi ailelerini gözlemleyerek bir aile sınıflaması elde etmiştir. Le Play’e göre toplumlarda barışı, dirlik ve düzeni sağlamak için uyulması gereken iki ilke mevcuttur. Birincisi Tanrıya, babaya bağlılık; ikincisi de, malın parçalanmadan kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır (Sayın, 1990, s. 6). Bu doğrultuda Le Play, aileyi mirasın geçişime göre üçe ayırmaktadır:

- Babaerkil aile
- Kök aile
- Kararsız aile

Otoritenin babanın elinde bulundurduğu babaerkil aile yapısı içinde miras kuşaktan kuşağa parçalanmadan geçmektedir. Kök ailede topraklar, aile mülkü yani miras parçalanarak yok olmasın diye seçilen tek bir çocuğa devredilmektedir. Kök ailede özellikle aile mülkü, ailenin saygınlığının simgesi olması nedeniyle kuşaktan kuşağa bütünüyle aktarılmaktadır. Kararsız ailede ise miras çocuklara eşit bir şekilde dağıtıldığı için aile yapısı çözülmemektedir (Dündar, 2012, s. 48-49). Kararsız ailede herkesin uyduğu bir otorite de bulunmamaktadır (Aydın, 2013b, s. 62).

2.1.3. Ailede Evlilik Olgusu ve Evlilik Türleri

İnsan, en temel yaratılış ve varlık özelliği olarak birlikte olma ve birbirini tamamlama arzusu ve isteğiyle doludur. Beraberlik arzusu, cinsel içgüdü ile birlikte, kadın ve erkek için, hayatın en anlamlı, en doyumsuz taraflarından biridir. Bu arzunun tatmin edilebileceği en meşru alan ise ailedir. Toplumlar eski çağlardan beri varlıklarını devam ettirebilmenin en geçerli yolunu bu meşrulukta bulmuşlardır (Sezal, 1996, s. 9).

Evlilik, insanları diğer canlılardan ayıran kurumlaşmış bir davranış biçimidir. İnsanoğlu yaşamı boyunca beraber olacağı cinsel eş seçimini, evlilik olgusuyla içinde yaşadığı topluma onaylatmış olur. Evlilik aile kurumunun başlangıcı olarak görülmektedir. Kadın ve erkek evlilik yoluyla önce eşlik rolünü, daha sonra da çocuk sahibi olarak annelik-babalık rollerini kazanır

Johns'un (1979) belirttiğine göre kadın-erkek beraberliğinin evlilik dışı şekilleri günümüzde oldukça yaygınlık kazanmaktadır. Cinsel ilişkilerin evlilik öncesi ve evlilik sonrası artmış olması, sosyologların sık sık tartıştığı bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır (aktaran Sezal, 1996, s. 29). Ancak bunların hiçbirisi süreklilik göstermemekte ve ailenin sağladığı istikrar ve güveni temin edememektedir. Dolayısıyla cinsel serbestliğin uç sınırlara dayandığı Batı toplumlarında bile kadın-erkek beraberliği için tercih edilen ortam kuşkusuz aile olmaktadır (Sezal, 1996, s. 29-30).

Aile sosyolojisinde çalışılan en önemli olgulardan biri şüphesiz evliliğdir. Evlenme yasakları, eş edinme yolları, eş sayısı, evliliğin sona ermesi gibi değişik sorunları içine alan evlilik, yalnızca sosyolojini değil, hukuk, antropoloji ve etnoloji gibi farklı disiplinler tarafından da sıkça üzerinde çalışılan bir konudur. Evlilik şekilleri ve adetleri bize o toplumun kültürel dokusu hakkında önemli bilgiler verir. Aile sosyolojisi açısından ise aileyi oluşturmak için evlilik ilk adım sayıldığından bilinmesi gereken bir noktayı teşkil eder (Sarı, 2013, s. 28).

Kottak'a (1997) göre evliliğin başlıca işlevlerine bakıldığında; bireylerin ebeveyn olma, üreme ve çocuk yapma hakkı, en meşru şekliyle ancak evlendikten sonra mümkün olabilmektedir. Toplumun genelinin onayladığı, evlilik çatısı altında aile kurma evliliğin en önemli işlevidir. Ayrıca eşlerin

birbirleri üzerinde sorumluluk ve hak sahibi olabildiği bir kurumdur. Eşlerin birbirlerinin mal varlıkları ve emekleri üzerinde söz sahibi olmaları, eşlerin mal varlıkları üzerinden ortak söz sahibi olmalarını ve birbirlerine bakma sorumlulukları olduğunu göstermektedir. Ortak çocuk yapma dışında ortak mal varlığı edinme ve kısacası her yönüyle hayatı ortak yaşamaları evlilik sayesinde meşru olmakta ve toplumda kabul görmektedir (aktaran Sarı, 2013, s. 28).

Evliliğin ilk önemli konularından birisi eş seçimidir. Eş seçme süreci de bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Eş seçme usulleri ve gelenekleri toplumun kültürü hakkında geniş bilgi sağlamaktadır. Türk toplumunda yaygın olan eş seçme türleri üç çeşittir. Geleneksel yapıdaki yörelerde “görücü usulü” eş seçme türü, aile büyüklerinin ve akrabaların, evlilik çağına geldiğine uygun gördükleri erkek ve kızları birbirine münasip görüp evlendirmeleridir. Evlenmeleri için gerekli olan rıza, kızın aile büyüğünden alınmaktadır. Buna karşın geleneksel yapının daha yumuşatılmış hali olan küçük kentlerimizde ve kasabalarımızda yaygın olan ise “yumuşatılmış görücü usulü”dür. Evlendirilecek olan erkek ile kızlara birbirlerini tanıma ve alışma fırsatı, kontrollü bir şekilde tanınmaktadır. Büyük kentlerde görülen ve çağdaş yaşamın bir gereği olarak da görülen usul ise “tanışarak eş seçme”dir. Evlenecek bireyler kendi ortamlarında tanışırlar ve evlenmeye karar verirler (Sezal, 1996, s. 39). Fakat şunu belirtmekte yarar vardır ki; tanışarak evlenecek çiftler bile mutlaka ailelerinin rızalarını alma ve akrabaların bulunduğu bir düğünle bu kararlarını içinde bulundukları topluma meşru gösterme ihtiyacı duyarlar. Bu da aile kurmanın bireysel bir karara bağlı görünmesine rağmen toplumsal bir süreç olduğunun bir kanıtıdır. Yani bütün bu olgular sosyal değer ve normlara bağlıdır (Sarı, 2013, s. 28-29).

Topluma, döneme ve kültürel yapıya göre farklılaşan evlilik biçimleri üç farklı ölçüt çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunlar çevre, eş sayısı ve tercih ölçütleridir.

2.1.3.1. Çevre Ölçütüne Göre Evlilik Türleri

Çevre ölçütüne göre evlilik biçimleri iki türdür: İçerden evlenme/Grup içi evlenme (Endogamie) ve Dışarıdan evlenme/Grup dışı evlenme (Exogamie). Grup içi evlenme; kişinin kendi grubu içinden birisiyle yaptığı evliliktir. Özellikle geleneksel toplumlarda sıklıkla rastlanan bu evlilik biçiminin gerçekleştirilmesindeki amaç, grup içinde düzenin, birliğin korunması; grup içindeki aileler arası bağların güçlendirilmesi ve malların parçalanmamasıdır. Grup dışı evlenme ise; bireyin, kendi grubu dışarısındaki birisiyle yaptığı evliliktir. Bu evlilik türünde amaç, toplumun farklı grupları arasındaki bağları, işbirliğini güçlendirmek ve dolayısıyla gruplar arası çatışmaları azaltmaktır (Dündar, 2012, s. 43-44).

Kottak’ın (1997) verdiği bilgiye göre grup içi ya da grup dışı evliliklerde kimlerin aileden sayıldığı çoğunlukla kültürel bir olgudur. Bazı toplumda yalnızca anne tarafından gelen kan bağı, aile sayılabilirken, kimi toplumlarda bu baba tarafından gelen akrabaları kapsamaktadır. Batılı antropologların ailenin sınırlarını çizmede kuzenlerin konumlarına başvurduklarını görmekteyiz.

Amca ve teyze çocuklarının “paralel kuzen”, hala ve dayı çocuklarının ise “çapraz kuzen” olarak nitelendirildiği, çapraz kuzenlerle evliliğin ensest olarak görülmediği, paralel kuzenlerle evliliğin ise ensest olarak kabul edildiğinden, Venezuela’daki Yanomami kabilesinde olduğu gibi, çoğu kültürde yasaklanmış olduğu belirtilmektedir. İçten evliliğin sınırları toplumlara göre değişiklik göstermekte ve tarihe baktığımızda bu değişikliklerle ilgili pek çok örnekle karşılaşabilmekteyiz. Örneğin Mısır Uygarlığı ile Güney Amerika’daki İnka Uygarlığında kraliyet ailelerinin çocukları kız ve erkek kardeşler birbirleriyle evlenmekteydi. Hindistan’daki geleneksel kast sisteminde de evlilik yalnızca aynı kast içindeki bireyler arasında mümkün olmaktaydı. Üst kastta bulunanların ve yönetici zümrenin evlilik bağı ile akrabalık kurması engellenmiştir (aktaran Sarı, 2013, s. 29-30).

Burada geleneklerden ve kültürden ziyade maddi unsurlara da bakmakta fayda vardır. Elde tutulan gücün, iktidarın ve zenginliğin grup içinde kalmasını sağlamak amacıyla dışarıya kapalı olmaya meyilli olan grupların daha çok grup içi evlilikler yaptıklarını söyleyebiliriz. Türkiye’de de görülen akraba evliliklerinde önemli etkenin, büyük toprak sahibi ailelerde özellikle, mülkiyetin parçalanmasının önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Mülkiyet sahipliği dışında kültürün korunmasının istenmesi de diğer bir etkidir. Özellikle etnik ve dini azınlıklarda yaygın olan içten evliliktir. Kültürün ve dinin devamını sağlayabilmek için içten evlilik önem kazanmaktadır. Yahudilerin kendi dinlerinden evliliğe önem vermeleri buna örnektir. Ülkemizde de yaşayan kimi etnik gruplar da içten evlilik ile nüfuslarının azalmasının ve kültürlerinin eriyip yok olmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Kültürel anlamda da, evlilik yolu ile geniş aileye yeni katılacak üyenin uyumunun çok çabuk sağlanabilmesi içten evlilik yoluyla kolay olmaktadır. Kültürel benzerlik, çiftler arasında anlaşmanın daha kolay olacağının garantisi gibi görülmekte ve aileler özellikle de kendi çocukları için akraba çocuklarının uygun bir eş olabileceğini düşünebilmektedirler (Sarı, 2013, s. 30).

2.1.3.2. Eş Sayısı Ölçütüne Göre Evlilik Türleri

Evlilik, evlenen kadın ve erkeğin sayısına göre “tek eşli” (monogami) ve “çok eşli” (poligami) evlilik olarak sınıflandırılmaktadır. Tek eşli evlilik, bir erkekle bir kadının evliliğidir. Çok eşli evlilik ise bir kadının ya da erkeğin birden fazla eşle gerçekleştirdiği evliliktir. Bu da kendi arasında “çok karılılık” (polijini) ve “çok kocalılık” (poliandri) olarak ikiye ayrılmaktadır.

Bir kadının birden fazla erkekle evli olması dünyamızda çok yaygın değildir fakat görülmektedir. Kottak’ın (1997) araştırmalarından edinilen bilgiye göre Tibet, Nepal, Sri Lanka ve Hindistan’ın Himalayalar bölgesinde görülmekte olan bu tür evliliğe terminolojide poliandri denilmektedir. Poliandri evliliğin görülme sebebine ilişkin yaygın kanı demografik yapıdaki dengesizliktir. Kadın nüfusunun az olması sosyal bilimlerce gerekçe olarak gösterilmektedir. Aynı kadınla evli olanların da genelde erkek kardeşler olduğu görülmüştür ve doğan tüm çocuklar, annelerinin tüm eşlerine birden baba diye hitap etmektedir. Toprak veya hayvan sahibi olup da erkeksiz kalan kadının genelde birden fazla erkekle evlendiği görülmektedir. Beden gücünün yoğun

olduğu tarım sektörü için erkek gücü büyük önem taşımaktadır. Bu tür evlilikleri yapanların çoğunluğunun toprak sahibi kadınlar olduğu buna karşı tek eşli evlilik yapanların topraksız köylüler olduğu anlaşılmıştır (aktaran Sarı, 2013, s. 31-32).

Polijini evlilik türü ise bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması durumudur. Demografik denge burada da önemli bir faktördür. Bilhassa da savaşlar neticesinde erkek nüfusun azalması ve eşleri ölen kadınların sayısının artması polijini evlilikte etkindir. Buna karşı insan emeğinin en önemli girdi sayıldığı, geleneksel tarımın egemen olduğu kırsal bölgede çocuk sahibi olmak önemlidir. Çocukların çok ve aile üyeleri sayısının fazla olması, hem tarımda gerekli işgücünü sağlamada hem de aşiret yapısında önemli olan sayıca fazla olma üstünlüğünü elde etmede önemli bir rol oynar. Toprak sahibi zengin köylülerin polijini evlilik yaptıklarını, buna karşın topraksız köylülerin, başkalarının topraklarında işçilik yaparak geçinenlerin veya geçimlik üretim yapan küçük toprak sahibi köylülerin yaygın olarak tek eşli oldukları belirgindir. Geniş toprak veya hayvan varlığına sahip olmayan erkeğin çok eşli olmasındaki en genel neden kısırlıktır. Üreme sorununun kaynağını genelde kadında arayan geleneksel zihniyet sonucu ve gelişen tıp imkânlarından faydalanmaktan uzak olan yörelerde, çocuk sahibi olmayan erkeğin ikinci bir eş edindiği görülmektedir (Sarı, 2013, s. 32).

2.1.3.3. Tercih Ölçütüne Göre Evlilik Türleri

Doğan'dan (2009) edinilen bilgiye göre Tercihli evlilikler daha çok çıkar temeline dayanan, ekonomik yaşamları tarım ve hayvancılık üzerine kurulu topluluklarda görülen, bireysel tercih yerine ailevi tercihlerle gerçekleşen evliliklerdir. Bu evliliklerdeki amaç; aileler arası dayanışma, işbirliği ve bütünlüğü pekiştirmektir. Tercihli evliliğin birçok örneği vardır: Levirat, sorarat, beşik kertmesi, berder, taygeldi, kardeş çocukları evliliği, bir dizi erkek kardeşin bir dizi bacıyla bireysel evliliği gibi (aktaran Dünder, 2012, s. 44).

Tercihli evlilik biçimlerinden “levirat”, erkeğin ölümü halinde dul kalan kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesi; sorarat ise kadının ölümü halinde dul kalan erkeğin, karısının kız kardeşiyle evlenmesidir. Bu iki evlilik biçimine de toplumlarda sıkça rastlanmaktadır. Bu evlilik biçimlerinde temel amaç, ölen kişinin eşinin, çocuklarının ve mallarının akrabalık grubu içinde korunmasını sağlamaktır. “Berder evlilik”; evlenecek yaşta oğlu ve kızı olan iki ailenin, aralarında anlaşarak kızlarını, oğullarına alacakları kızın ailesine vermeleri yani değişiklik yapmalarıdır. Bu evlilik tarzında amaç, çocuklar üzerindeki otorite ve denetimi sağlamak ve başlık parası, takı gibi düğünle ilgili masraflardan karşılıklı olarak kaçınmaktır (Dünder, 2012, s. 44).

Bir başka tercihli evlilik türü ise İbrahim Yasa'nın adıyla anılan “taygeldi evlilik”tir. Taygeldi evlilik, ayrı cinsten çocuklu dulların evlenmesi olarak tanımlanan ancak ayrı cinsten çocuklu dulların ve onların çocuklarının da evlenmesi sonucunda ortaya çıkan evlilik türüdür. Taygeldi, Türk ve İslam topluluklarının yaşam şartlarının bir sonucu olarak halk tarafından uygulanmakta olan bir evlenme şeklidir. Yasa, taygeldi evliliğin gerçekleştirilme sebeplerini, toplumsal-psikolojik ve ekonomik olmak

üzere iki grupta toplamaktadır. Bu evlilik tarzının gerçekleştirilmesinin ardındaki asıl neden ise dulların evlilikleri sonucunda ortaya çıkabilecek toplumsal baskıyı ve sorunları ortadan kaldırmaktır (Yasa, 1973, s. 157).

Ailesel kavramlardan birisi de şüphesiz evliliğin sona ermesidir. Evliliğin sona ermesi konusunda Sezal, genel olarak üç sebep üzerinde durmaktadır: Bunlar eşlerden birinin ölümü, terk etmesi ya da boşanmasıdır (1996, s. 58). Bunlardan birisi ile evlilik bitmiş olur. Geride kalan eşin bir başkasıyla evlenebilmesi de bunu göstermektedir. Türk toplumundaki yaygın uygulama da budur. Düzenli hayatının devam ettirilebilmesi için, eşleri ölen erkek ve kadınlar, yakın çevrelerinin araya girmesi ile evlendirilip yaşlılıklarını beraber geçirmeleri sağlanmaktadır. Eşlerden birinin terk etmesi ya da boşanmada, en çok olumsuz etkilenen kadın ve çocuklar olmaktadır. Günümüzdeki bazı yasal düzenlemeler ve aile politikaları ile kadın ve çocukların bu mağduriyetleri giderilmeye çalışılmaktadır (Sarı, 2013, s. 32-33).

2.1.4. Ailenin Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihi, her birinin kendinden öncekine göre daha ileri bir aşamayı temsil ettiği, dört farklı üretim biçiminin hâkim olduğu bir süreçten geçmiştir. Bu üretim biçimleri, beraberinde dört farklı toplum türünü ortaya çıkarmıştır. Üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanan avcı ve toplayıcı topluluklar yerini tarım devrimi sonucunda üretim aracının “toprak” olduğu tarım toplumlarına; sanayi devrimi sonucunda da tarım toplumları yerini üretim aracının “fabrika” olduğu sanayi toplumlarına bırakmıştır. 1980’lerdeki teknolojik gelişmeler de enformasyon devrimini beraberinde getirmiş ve böylece bilginin en büyük sermaye olduğu günümüz sanayi sonrası toplumları oluşturmuştur. Üretim güçleri ve üretim ilişkileri tarafından belirlenen birbirinden farklı dört üretim biçimi, bu dört farklı toplumun politik, iktisadi, hukuksal, ideolojik ve kültürel yapısının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Buradan hareketle, toplumun bir üst-yapısı olan ailenin de alt-yapıdaki değişimlere bağlı olarak değiştiğini ve dönüştüğünü söylemek mümkündür (Köse, 2012, s. 15).

Ailenin ne zamandan beri var olduğu, ilk aile tiplerinin yapısı ve günümüz ailesiyle benzerliği/farklılığı, her dönem ve her toplumda ailenin birey veya toplumun hangi ihtiyaçlarına karşılık varlığını ne şekilde devam ettirdiği gibi sorular aileye ilişkin araştırmaların hareket noktalarını oluşturmuştur. Ailenin nasıl ortaya çıktığıyla ilgili temelde iki görüşün olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, erkeğin sahip olma duygusu ve kıskançlığından dolayı ilk ailenin ortaya çıktığı ve sonra ise erkeklerin kadınlar üzerindeki tekelci tutumlarının adet ve geleneklere dönüştüğü şeklindeki iddiadır. İkinci görüşe göre ise aile, kadının kendisi ve çocukları için ekonomik ve sosyal korumaya olan ihtiyaçtan doğmuştur. Ancak bu iki teori de önemli dayanaklara sahip olmadığı için kabul görmemiştir (Can, 2013, s. 65-66).

Ailenin başlangıcına yönelik araştırmalar bilimsel bir nitelik kazanmaya çalışmasına rağmen daha çok bir takım akıl yürütmelerin sistematize edilmesine dayanmaktadır. Bu anlamda ailenin kökenine ilişkin dört temel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- Ailenin meydana gelişini cinsel içgüdüyle açıklayanlar,
- Ailenin meydana gelişini “mutlak cinsi serbestlik” ile açıklayanlar,
- Ailenin bir tekâmül ve olgunlaşma sonucunda ortaya çıktığını iddia edenler,
- İnsanlığın başlangıcından itibaren var olduğunu öne sürenler olarak ifade edilmiştir (Can, 2013, s. 66).

Bu yaklaşımlar içinde en çok kabul gören görüş, ailenin insanlığın başlangıcından bu yana var olduğu görüşüdür. Bu temel yaklaşımlardan ilk üçü söylem olarak aralarında farklılık olsa dahi birbirlerine benzer savlar ileri sürmektedirler (Can, 2013, s. 67).

2.1.4.1. İlkel Toplumlarda Aile

Durkheim, insanların tarih öncesi çağlarda sürüler halinde yaşadığını savunmuş ve bu dönemi “horde” şeklinde adlandırmıştır. Bu döneme sosyolojik açıdan kualsız dönem de denilmektedir. Bu dönemde doğa yasaları ve onun uzantısı olan içgüdüler insanın davranışlarını belirlemiştir. Bu nedenle bu dönem için bilimsel açıdan bir şey söylemek doğru olmaz. İnsanlar birarada yaşadıkça birlikte yaşamının gereği olan toplumsal kurallar oluşmuştur. Böylece doğanın üstüne toplumsal bir evren oluşmuştur. İnsanlar arası ilişkileri düzenleyen bu kurallar, doğa yasalarına uygun bir biçimde ortaya çıkmıştır. İnsanlar varlıklarını devam ettirebilmek için, karşı cinsten olan insanlarla arasındaki ilişkileri düzenlemeye çalışmışlardır. Bu dönemde insanın varlığını devam ettirebilmesi için çocuk sahibi olmak ve çocuğun bakımını güvence altına almak gerekli olmuş, bu nedenle ilk toplumsal kurallar kadın ve erkek ilişkilerini düzenleyen ailesel kurallar ortaya çıkmıştır. Lévi-Strauss ve Malinowsky’nin ilkel topluluklar konusunda yaptıkları incelemeler, toplumsal yaşamın özellikle aile ve akrabalık çerçevesinde oluştuğunu ortaya koymuştur. (Sayın, 1990, s. 75).

Eröz’e (1990) göre, Sosyal Bilimler’de ailenin klan ailesiyle başladığına yönelik bir görüş bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre klan topluluğu, inançlar, adet ve gelenek gibi kültürel öğeleriyle aileyi bir sistem içerisinde üretmişlerdir. Klan ailesinin bir topluluk bilinci oluşturmada temel etken “totemizm”dir. Totemizmin varlığını devam ettiren ve topluluk içinde yaşama disiplini oluşturan kurallar, üyelerin davranışlarını meşru ya da gayri meşru biçiminde düzenler. Yasak olan davranışlar da “tabu” olarak nitelendirilmiştir (aktaran Can, 2013, s. 73).

İlkel topluluklar, “insan birlikteliklerinde en yalın olan ve geçimini sağlamak için avcılık ve toplayıcılık yapan, bu işler için basit aletler kullanan topluluklar” olarak tanımlanmaktadır (Can, 2013, 72). Macionis (2012), avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanların, yabancı bitkileri toplayarak ve hayvanları avlayarak geçindiklerini öne sürmektedir. Kadınların çoğunlukla toplayıcılık, erkeklerin ise

avlayıcılık görevlerini üstlendiği ve tarihte ilk işbölümünün cinsiyet prensibine uygun olarak düzenlendiği belirtmektedir (aktaran Can, 2013, s. 73-74).

Neolitik dönemde iki farklı keşif yaşanmıştır. Bunlardan ilki, toprakların ekilip biçilmeye başlamasıyla birlikte tarımın geliştirilmesi; ikincisi ise hayvanların evcilleştirilmesiyle mümkün olan hayvancılıktır. Özen'e (1990) göre bu iki keşif, cinsiyetler arası iş bölümünün de yoğunlaştığı bir durumu beraberinde getirmiştir. Erkekler hayvan yetiştiriciliğini üstlenirken, kadınlar sistemli olarak tarım işlerini yerine getirmenin öncüsü olmuşlardır. Bu dönemde kadınlar, besin tedarik etme ve pişirme görevlerini de yerine getirdikleri için toplumda yüksek bir statüye sahip olmuşlardır. Ayrıca tarıma dayalı ve tarım işlerinin çoğunluğunun kadınlar tarafından gerçekleştirildiği toplumlarda, akrabalık ve miras kadına göre belirlenmeye başlamıştır. Kadının yüksek statüye sahip olduğu "matrilineal" adı verilen bu klanlarda, kadınların erkek kardeşleri de aile grubu içinde yer almaktadır. Tüm klan üyeleri, toprağın sahibi olup ayrıcalıklı gruplar bulunmamaktadır. Kadın her zaman klan lideri olarak seçilmektedir. Buna karşılık geçimin çobanlığa ve hayvan beslemeye dayalı olduğu toplumlarda, miras ve akrabalık da erkeğe göre belirlenmekte ve klan baba soyuna bağlı olmaktadır. Hayvancılığın başat olarak geliştiği erkek egemen bu klanlar, "patrilineal" klanlar olarak adlandırılmakta ve aile grubu yaşlı erkeğe bağlı olarak onun çevresinde gelişmektedir (aktaran Can, 2013, s. 74-75).

2.1.4.2. Sanayi Öncesi dönemlerde Aile

Aile, tarihsel süreç içinde dönemin zihniyetine uygun bir takım görevler üstlenmiştir. Göçebe ve çoban kabilelerde ailenin görevi, hayvanlara bakmak ve onları yetiştirip ehilleştirmektir. Tarım faaliyetlerinin olduğu dönemlerde ise; toprağın çapalanması, tarlaların sabanla sürülmesi tamamıyla ailenin işi ve işlevi haline gelmiştir. Bu durum, aile içinde erkeğin önem kazanmasına neden olmuştur (Nirun, 1994, s. 21). Bunun nedeni; toprağa yerleşmeyle birlikte sabanın da icat edilmesinden sonra aile içi işbölümünde yaşanan bir takım değişikliklerdir. Tarım, kadın mesleği olmaktan çıkarak erkek mesleği haline gelmiştir. Böylece kadının gıda tedarik etme görevi sonlandığı için toplumsal statüsü de değer kaybetmiştir. Ayrıca erkeğin tarımdaki keşifleri, çanak-çömlek yapımını ve nakliyedeki yeni buluşları gerçekleştirmesinden dolayı çoğu toplumlar babaerki bir kimlik kazanmıştır. Ortaçağ'da da kilisenin kadının toplumsal statüsünün düşük olduğunu kabul etmesiyle kadın daha da geri plana itilmiştir (Can, 2013, s. 75).

Modern dönemden önce geleneksel dönemde aile, çoğunlukla geniş aileden oluşmaktadır. Anne-baba, çocuklar, büyükanne ve büyükbabalar, kardeşler gibi birinci derecede akrabalık bağı bulunanlar bu ailenin üyelerini oluştururlar. Geleneksel ailede baba, ailenin geçimi için gerekli tüm fizyolojik ihtiyaçlarını karşılar. Geniş ailede yetişen çocuk ise, anne-babasına yaşlandığında bakmakla yükümlüdür.

Avrupa’da geleneksel dönemden modern döneme aile kurumunun geçirdiği dönüşümleri ele alan Stone, ailenin 1500-1800 yılları arasında üç aşamadan geçtiğini belirtir. Bu dönemin ilk zamanlarında temel aile biçimi, küçük ev halklarından oluşan ve topluluk içerisinde diğer akrabalarla yakın ve sıkı ilişkiler kuran çekirdek aile türüdür (aktaran Giddens, 2013, s. 113). Bu dönemdeki aile, duygusal bir odağın olmadığı, cinselliğin yalnızca çocuk sahibi olmak için bir zorunluluk olarak görüldüğü aile tipidir. Bireysel seçme özgürlüğü yoktur, kararlar toplumsal çıkarlara göre alınmaktadır. Dönemin olumsuz sağlık koşulları nedeniyle aile bireyleri erken yaşta hayatını kaybettiğinden kısa ömürlü bir aile olmuştur. (Can, 2013, s. 76).

Yukarıdaki aile biçiminin yerini sonraki zamanlarda (17.yüzyılın başlarından 18.yüzyılın başlarına kadar devam eden süreçte) geçiş formu da diyebileceğimiz bir aile biçimi almıştır. Bu geçiş ailesi, günümüzün çekirdek ailesinin taşıdığı niteliklerin kaba halini yansıtmaktadır. Geçiş ailesinin ön plana çıkan özelliklerine baktığımızda, babanın otoriter güçlerinde bir artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte evlilik içi ve evlilik öncesinde de sevgi ve aşk duyguları bu aile türünde ön plana çıkmıştır. Üçüncü aşamada aile, modern dönem ailesinin özelliklerini büyük ölçüde görebileceğimiz bir form almıştır. Duygusal bağlarla birbirine bağlı olan, iletişimi kuvvetli, ev içi mahremiyetin en üst seviyede olduğu, çocukların yetiştirilmesinde oldukça özenli bir aile türüdür. (Giddens, 2013, s. 113-115).

2.1.4.3. Sanayi Topluluklarında Aile

Tarihsel süreç içinde en önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönem olarak Sanayi Devrimini ve modernleşme sürecini gösterebiliriz. Modernleşme ile birlikte toplumsal kurumlar, değerler, inanışlar ve üretim biçimleri bakımından geleneksel toplumdan yeni bir toplumsal yapıya geçiş söz konusu olmuştur. İnsan ve hayvan enerjisine dayalı geleneksel tarım toplumundan, makine enerjisine dayalı üretim tarzına geçilmesi modern sanayi döneminin temellerini oluşturmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte üretim, kentleşme, göç gibi birçok sosyal olgu meydana gelmiştir.

Sanayi devrimi öncesinde aile, üretici bir birim olmakla birlikte bu üretim ev içinde ve tarım alanlarında sürmekte, çocuklar da dahil olmak üzere tüm ev halkı bu üretime katılmaktaydı. Sanayileşme ve dolayısıyla kapitalist girişimlerin yaygınlaşması; ev ile işyerinin ayrılmasına, aile üyelerinin her birinin farklı iş alanlarına kanallize olmasına neden olmuştur (Giddens, 2013, s. 112)

Sanayileşme ile birlikte aile kurumunda yaşanan pek çok değişimi göz ardı etmememiz gerekmektedir. Sanayileşme sonucu ortaya çıkan çeşitli sosyal olgular, toplumun en küçük sosyal birliği olan aileyi derinden etkilemiştir. Atalay’a (1991) göre, aile kurumunu derinden etkileyen bu sosyal olguların başında nüfus hareketleri ve kentleşme gelmektedir. Kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan yoğun göç hareketleri, aile ve akrabalık bağlarının farklılaşmasına yol açmıştır. Bireyler ve aileler kendi ortamlarından uzaklaşarak kentin kozmopolit ortamlarında farklı kültürlerle, geleneklerle ve yaşam tarzlarıyla etkileşime geçmişlerdir. Yaşadıkları mahalle, çalıştıkları işyerleri bu etkileşimin

başladığı ilk sosyal alanlardır. Bununla birlikte kent yaşamının getirmiş olduğu kültürel hayat, basın-yayın hayatı, eğlence hayatı, bireycilik, apartman yaşamı, kent hayatının imkânları ve olumsuzlukları gibi pek çok etmen sosyal değişimi hızlandırmıştır (aktaran Can, 2013, s. 80-81)

Sanayileşmenin etkisiyle büyük bir hız kazanan kentleşme, sosyal tabakalaşmayı da etkilemiş “modern orta tabaka” adı verilen sanayi işçisinin ve memurun artışına yol açmıştır. Zaman ilerledikçe hizmetler sektörü de gelişmeye başlamış, kadının iş yaşamındaki görünürlülüğü artmıştır. Böylelikle kadın, evin dışında erkekle yan yana iş hayatına girmiş ve ev, üretim mekânı olma özelliğini kaybetmiştir. Aile bireylerinin eğitimi, yetiştirilmesi ve korunması gibi işlevler evin dışında gerçekleşmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, ailenin bazı işlevleri diğer toplumsal kurumlara devredilmiştir (Can, 2013, s. 81).

Genel anlamda sanayileşme ile birlikte ailede yaşanan dönüşümler maddeler halinde aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- Kent toplumlarında işyerleri ve ev birbirlerinden ayrılmış, köy toplumlarında üretimin makineleşmesi aile bireylerinin birçoğunun üretim ilişkilerinin dışına itilmesine neden olmuştur.
- Aile içi üretim biçimleri (ekonomik faaliyetler) giderek daralmıştır.
- Küçük ailelerde kadının çalışmaya başlaması, çocuk bakımının ve ilk eğitiminin kreş ve anaokulu gibi okul öncesi eğitim kurumlarına aktarılmasına neden olmuştur.
- Yaşlıların bakımı ve korunmasının önceleri aile içinde gerçekleştirilmesi önemszenirken, daha sonra bu görev huzurevlerine bırakılmıştır.
- Ailenin çocuk yapma sorumluluğu devam etmektedir. Ancak kadının doğurganlığını azaltan bazı sebepler ve ailede ekonomik faaliyetlerin formunun değişmesi gibi etmenler, tek çocuklu ailelerin sayısında artışa yol açmıştır.
- Modern ailede akrabalık ilişkileri ve misafirperverlik duyguları zayıflamış bu ilişkilerin yerini, televizyon izleyiciliği, internet ve sosyal medya gibi araçlarla sağlanan farklı tür ilişkiler almıştır (Can, 2013, s. 83-84).

2.1.4.4. Sanayi Sonrası Toplumlarda Aile

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya üzerinde bir takım değişim rüzgârları esmeye başlamıştır. Tarım ve sanayi dönemlerinden sonra, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, bilgisayarın tüm varlığıyla insan hayatına girmesi ve kaba sanayi işletmelerinden daha az insan gücü gerektiren teknolojilere geçmesi gibi bazı gelişmelerle yeni bir tarihsel sürece girilmiştir. Bu değişim 1980’ler itibariyle Türkiye’ye de yansımıştır. Bilgi teknolojileri çağı toplumsal anlamda da pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ile beraber ortaya çıkan pek çok yeni toplumsal sınıf ortadan

kalkmış, yeni sınıflar oluşmaya başlamış, kadına ve aileye bakış açısı da değişime uğramıştır. Giddens'a göre günümüzde dünya üzerinde ailenin geçirdiği değişimler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Geniş ailenin ve diğer akraba gruplarının etkilerinin azalması,
- Eşin özgür bir şekilde seçilmesinin tercih edilmesi,
- Evliliğin oluşturulmasında ve aile içi alınan kararlarda erkek egemen yapıdan sıyrılarak kadın haklarının da önemli ölçüde karar mekanizmasında rol oynaması,
- Yaygın olan akraba evliliklerinin azalması,
- Cinsel özgürlük düzeylerinin tüm toplumlarda ve özellikle bunu sınırlandırıcı toplumlarda gelişmesi,
- Çocuk haklarının genişletilmesinin yanı sıra, çocuğa endeksli anne baba tutumlarının yükselmesi gibi temel yönelimler bulunmaktadır (Giddens, 2000, s. 151).

Yapılan araştırmalar son yıllarda boşanma oranlarında büyük artışların olduğunu göstermektedir. Bu nedenler Macionis (2012) tarafından şu şekilde sıralanmaktadır; aile üyeleri arasında bireyciliğin yükselişi, evliliğin temelini oluşturduğuna inanılan romantik aşkın zayıflaması, kadınların iş gücüne katılımıyla erkeğe bağımlılığının azalması, yaşanan hayatın ve mesleğin getirdiği stresten dolayı evliliklerin birçoğunun gergin olması, toplumsal dönüşümün getirdiği bir bilinç kırılması olarak boşanmanın toplum tarafından kabul edilebilir olarak görülmesi ve yine toplumun dönüşümüne bağlı olarak yenilenen hukuk sistemi temelinde boşanmanın yasal olarak kolaylaştırılması boşanma oranlarının artışına neden olmuştur (aktaran Can, 2013, s. 86).

2.1.4.5. Ailenin Geleceği Üzerine Tartışmalar

Ailenin geleceği üzerine yapılan tahminlerde genel olarak iki eğilim göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki ailenin çözüldüğünü ve giderek çökmeye başladığını öne süren görüştür. Bu görüşe göre toplumun cinselliğe yönelik daha serbest ve rahat hale gelmesi, boşanma oranlarındaki artışlar, aile olmanın bilinciyle gelişen sorumluluk duygusunun yerini kişisel mutluluk ve çıkarların alması gibi nedenlerden dolayı aile kurumu giderek zayıflamıştır. Bu durumun önüne geçmek için toplumsal ahlakın yeniden sağlanması ve geleneksel ailenin güçlendirilmesi gerekmektedir. İkinci eğilim ise ilk eğilimin aksine ailenin çözülmekten öte çeşitlendiğini öne sürmektedir (Giddens, 2000, s. 177-178).

Dünyanın ve toplumların seyrine göre ailenin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunan toplumbilimcilerin açıklamalarını Macionis (2012), aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- Boşanma oranlarının artarak devam etmesiyle ve evliliklerin dağılmasıyla birlikte bu durumdan zarar görecektir çocukların sayısı her geçen gün artacaktır.
- Gelecek dönemlerde aile, günümüze göre daha da farklılaşarak aile türlerinin çeşitliliği artacaktır. Birlikte yaşayan çiftler, tek ebeveynli aileler, aynı cinsiyete sahip olanların gerçekleştirdiği evliliklerle oluşan aileler ve daha karışık aile tipleri artış

gösterecektir. Bu aile formlarının çeşitliliği daha çok bireysel tercihlere göre şekillenecektir.

- Erkekler çocuk yetiştirmede daha az sorumluluk alacaklardır. Boşanma oranlarının ve yalnız annelerin sayısında büyük artış çocukların babalarıyla olan ilişkilerini sınırlandıracak ve çocukların yoksulluk ihtimalini arttıracaktır.
- Ekonomik değişimlere bağlı olarak çoğu anne-babanın ev dışında çalışmaya başlamasıyla evlilik hayatının ve ilişkilerin kalitesi azalacaktır. Ayrıca ebeveynlerin kariyer yapmak istemelerinin, çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmelerinin önüne geçeceği öngörülmektedir.
- Yeni üretim teknolojilerinin öneminin artmasıyla birlikte ailenin geleceğine ilişkin ontolojik ve etik kaygılar, gelişimi yavaş da olsa artacaktır. Buna karşılık geleneksel ebeveynlik deneyiminin de değişeceği düşünülmektedir (aktaran Can, 2013, s. 88).

2.1.5. Ailenin Yapısı

Sosyolojik olarak yapı, belli bir çevre üzerinde ve belli bir eksende toplanmış unsurlar bütünlüğüdür. Sosyal/kültürel her varlığın yapı ile ifade edilebilecek bir yönü vardır. Sosyolojik bir açıklama aynı zamanda bir yapı açıklamasını içermektedir. Yapısalcılara göre en belirgin yapı öğeleri çevre, aktörler, statüleşme ve organizasyondur. Bunun anlamı, her sosyal/kültürel varlığın bir fiziki kültürel çevre üzerinde bulunduğu; sosyal kişi, grup ve örgütlerden oluşan aktörlere, bunlar arasında bir statüleşmeye ve hepsinin yerini belirleyen bir organizasyona sahip olduğudur. Yapı analizi de kısaca, bunların açıklanması demektir (Aydın, 2013b, s. 75).

Toplumsal sistemin birimi aktör olduğuna göre, toplumsal yapı, aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemidir görüşünden hareketle aile de Winch'e (1963) göre "temel bir toplumsal fonksiyon olan üremeye yönelmiş bir temel toplumsal yapı" olarak tanımlanmıştır (aktaran Kongar, 1972, s. 32).

Aile de bu açıdan belli öğelerin kendi içinde yapılaşmış ve düzenlenmiş bir toplumsal etkileşimler bütünüdür. Bu etkileşim, hem kendi içindeki öğeleri arasında, hem de çevresi ile. Sisteme katılan her öğe, ilişkiler düzenini daha karmaşık hale getirir. Aile önce kadın ve erkek iki ayrı cinsten meydana gelir. Erkek kocalık, kadın karılık rollerini üstlenmişlerdir. Burada ilişki bir taraftan kendi aralarında, bir taraftan da dış dünya (yani üçüncü kişi ve gruplar) ile. Ailede bir çocuk dünyaya geldiği zaman (bu yeni girdi ile) sistem önemli bir değişime uğramıştır, roller ve bunların yerine getirdiği işlevler çeşitlenmiştir. Önceki görevlerinin yanında erkek baba, kadın anne rolünü kazanmıştır. Çocuk da ikinci bir kardeşle (ebeveyn ve dış dünya ile ilişkisinin yanında) kardeşlik, oyun arkadaşlığı gibi roller üstlenmiştir (Aydın, 2013b, s. 75-76).

Sistem açısından baktığımızda ailede üye sayısı arttıkça (grup dinamiğine ve alt yapılar ilkesine uygun olarak) alt gruplar oluşur. Mesela üç kişilik bir ailede anne-baba, anne-çocuk veya baba-çocuk birer alt grup oluşturabilirler. Anne-babanın yanında bir kız ve erkek çocuktan oluşan ailede yapı/işlev bakımından pek çok alt sistem oluşma imkânı vardır. Bazı sosyologların deyimiyle pek çok koalisyon oynanabilir. Söz konusu ettiğimiz dört kişilik ailede bir evlilik bir kardeşler, iki de ebeveyn-çocuk ilişkisi olmak üzere dört koalisyon doğabilir (Aydın, 2013b, s. 76).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ailenin sistematik yapısı aynı zamanda bir rol düzenidir. Bu roller belli toplumsal normlara göre işler. Eşler bunların bir kısmını evlenmeden önce öğrenirler. Buna rağmen eşler bu normalsal çerçevede farklı düşünebilirler ve dolayısıyla rol çatışmaları yaşanabilir. Esasen beklenen öncelikle uyum olsa da çatışma eksik olmaz. Parsons'ın deyimiyle; ailede “uzmanlaşmaya” bağlı olarak ortaya çıkan rol olgusu kadın ve erkek roller ayrımıdır. Gelişen tüm eşitlikçi eğilimlere rağmen dün olduğu kadar günümüz toplumlarının aile sistemlerinde de böylesi bir ayrım söz konusudur. Mead'ın da gösterdiği gibi kadına ait sayılan rollerin bir kısmı şüphesiz yaygın bir kanaatin aksine organik değil, kültürelidir. Esasen sorun kadın-erkek arasında bir rol farkının olması değil, aralarında olumsuz bir hiyerarşik yapının oluşması, rol farkının sorunlu işlemesidir (Aydın, 2013b, s. 77).

Tüm bu anlatılanlardan anlaşılacağı gibi aile farklı boyutlarda işlerliği bulunan bir sistemdir.

Bazı düşünürler aileyi yapısal olarak bazı evrelere ayırarak incelemeyi öne sürmektedirler. Gerçekten de aile iki kişi ile başlamakta, bir ara devreye çocuklar girmekte, sonra yine ikiye inmekte ve nihayet eşlerin ölümüyle son bulmaktadır. Buna göre aileler dört temel aşamadan geçmektedirler:

- Kuruluş evresi: Evlenmeden ilk çocuğa kadar olan dönem,
- Çoğalma evresi: İlk çocuğun doğumundan, ilk çocuğun evlenmesine kadarki dönem,
- Dağılma evresi: İlk çocuğun evliliğinden son çocuğun evliliğine kadar süren dönem,
- Sonuç evresi: Son çocuğun evliliğinden eşlerin ölümüne kadar süren dönemdir (Aydın, 2013b, s. 77).

Ailenin devamlılığı ne kadar istenen, arzu edilen, sürmesi için bazı kereler olağanüstü fedakârlıklar gösterilen bir husus ise; ailenin parçalanması da o derece arzu edilmeyen, tasvip edilmeyen bir durumdur. Buna rağmen aile canlı bir organizmanın kaderini yaşarcasına gelişme, parçalanma ve dağılma özelliklerini her zaman, her toplumda, farklı şekillerde göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir (Sezal, 1996, s. 56-57).

Yeni evlenmeler nedeniyle evden ayrılışları, ailede gelişme olarak görmek gerekmektedir. Ailenin yeni ailelere yol açması güzel ve mutlu bir durumken, parçalanma ve dağılmalar da o kadar olumsuz ve üzücü durumlardır.

Sezal'ın, Selfe ve Horton-Hunt'tan aktararak verdiği bilgiye göre ailenin parçalanması ve dağılması şu nedenlerle ortaya çıkmaktadır:

- Ölüm,
- Terketme,
- Boşanma (Sezal, 1996, s. 58).

Ölüm: Ölüm, ailenin parçalanma ve dağılmasında önemli bir dış faktördür. Aile üyelerinin hiçbirinin serbest iradesinde olmadan, ilahi bir takdir olarak ölümün gerçekleşmesi, aileyi en azından büyük bir sarsıntı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun parçalanma ve dağılmaya yol açması, bir bakıma ailenin güçlü olmasıyla paralel, erken veya geç olabilir. Hiç yaşanamayabilir de. Ama genellikle görülen, ölümlerin aile bütünlüğüne ilk darbeyi vurmakla parçalanma ve dağılma yönünde olumsuz bir rol oynadığıdır (Sezal, 1996, s. 58).

Terketme: Terketme aileyi oluşturan üyelerden (karı, koca, çocuklar) birinin aileden beklediklerini bulamama sonucu, o ortamdan kopma isteğini gösterir. Kopma geçici veya sürekli olabilmektedir. Kopan karı-kocadan biri ise, bu kopma süreklilik kazanmaya doğru gidiyorsa boşanma şeklinde de sonuçlanabilir. Günümüzde en çok gözlenen şekil, özellikle Batı toplumlarında, erkeğin terketmesi şeklinde olmaktadır (Sezal, 1996, s. 58). Hatta Batı'da çoğu zaman birlikte yaşama tecrübesi denenmekte, bu birlikte yaşama tecrübesi ya terketme ya da evlenme ile sonuçlanabilmektedir

Boşanma: Ailenin parçalanması ve dağılmasının en önemli şekli boşanmadır. Günümüzde boşanma eğiliminin arttığı görülmektedir. Son yirmi yılı aşkın bir dönemde örneğin Amerika ve Britanya'da boşanma oranlarının artmasının doğurduğu kaygılar adeta bir panik boyutuna ulaşmıştır ve söz konusu oranların devam etmesi halinde yapılan her üç evlilikten en az bir tanesinin boşanma ile sonuçlanacağı belirtilmiştir (Aksan, 2013, s. 189). Boşanmanın küresel olarak görülen en önemli sebebi, ailenin dış ortama açık hale gelmesidir. Dış ortamda aktif bulunma olayı evlilik ve aile üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Olumsuz etkilerin evlilikleri boşanmaya kolayca götürmesi, büyük ölçüde toplumun boşanmaya bakışındaki değişiklikten kaynaklanmaktadır. Günümüze boşanma artık doğal bir durum olarak görülmektedir. Oysa eskiden boşanma hem taraflarca hem de olayın dışındaki kimselerce adeta bir felaket olarak görülürdü. Aile içi uyuşmazlıkların en dışa vurulduğu durumlarda dahi aile büyükleri, yakın akrabalar, dostlar, hatta komşular arabulucu olarak devreye girer ve çiftleri uzlaştırmaya çalışırlardı. Hâlbuki günümüzde aile büyükleri bile böyle bir mevzuda söz sahibi olanların ilgili taraflar olduğunu kabul etmekte ve araya girmekten hem çekinmekte hem de kaçınmaktadırlar (Sezal, 1996, s. 60).

Nobbs ve Selfe'den aktaran Sezal'a göre bu temel sebeplerin hemen ardından gelen boşanmayı kolaylaştıran faktörler şu şekilde sıralanmıştır:

- Sosyo-ekonomik baskılar,
- Dini motif ve endişelerin azalması,
- Kanuni boşanma kolaylığı (Sezal, 1996, s. 60).

Günümüzde günlük yaşam şekli, aile içinde geçirilen zamanın azalmasına yol açmıştır. Bu sadece iş yaşamında değil eğitimden eğlenceye farklı bir sürü alanda olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak eşlerin birbirleri üzerindeki talepleri eskisine oranla günümüzde o kadar artmıştır ki, bu taleplerin karşılanması ciddi problemler yaratabilmekte ve boşanmaya kadar varabilmektedir. Dini motiflerin daha ağır bastığı eski aile anlayışında boşanma bütün çarelerin bittiği durumlarda söz konusu olabilirken, günümüzde dini endişelerin azalması ile birlikte boşanmanın da daha kolay başvurulmuş bir yol olduğu görülmektedir. Dinin aileyi koruyucu ve devamlılığını sağlayıcı değerleri zayıfladıkça aile, boşanma tehdidine daha az karşı koyabilmektedir. Çağdaş toplum yapılarındaki boşanma kolaylığını azalan din faktörü ile açıklayan sosyologlar, çözümünü de aynı faktörün güçlenmesinde görmektedirler (Sezal, 1996, s. 61). Boşanma olgusu bir takım hukuki düzenlemelere de yansımış ve kolaylıkları burada da sağlanmıştır. Bütün bu sebeplerden ötürü boşanma, günümüz toplumlarında ailenin dağılması açısından büyük çaplı araştırmaları gerektiren bir olgu haline gelmiştir.

2.1.6. Toplumsal Değişim ve Dönüşümler Çerçevesinde Ailenin İşlevleri

Evrimeci çizgiyi izleyen düşünürlerin ileri sürdüğü bir anlayışa göre, insanlığın başlangıcında aile; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel gibi tüm toplumsal görevleri yerine getiren bir kurum olmuştur. Zamanla işlevleri bürokratik kurumlara aktarılmıştır. Örneğin; ekonomik üretim aileden ayrılmış, otorite siyasi bir erk olarak ailenin dışında belirginleşmiş, dini temsil özel türde yetişmiş din adamlarına geçmiştir. Böylelikle aile; neslin devamını sağlayan, biyolojik üretim ve eşlerin psikolojik tatminini sağlayan bir kuruma dönüşmüştür. Bu son işlevleri başka kurumların karşılaması durumunda, aile kurumunun gelecekte ortadan kalkabileceği dahi ifade edilmiştir (Aydın, 2013b, s. 53).

Aile, bütün toplumların paylaştığı ortak kurumların başında gelmekle birlikte, toplumdan topluma değişik özellikler gösteren bir kurum niteliği de taşıyabilmektedir. Nitekim toplumların kendi tarihi gelişme süreçleri içinde bile aile kurumunun değişimler gösterdiği, farklılıklar kazandığı gözlenmektedir. Aile bir takım değişim süreçlerinden geçerken rol ve fonksiyonlarında da önemli değişimlere uğramıştır. (Sezal, 1996, s. 13, 23).

Kaya' ya (2002) göre aile yapısı yaşadığı her türlü değişime rağmen toplumlar için temel yapı taşı olmayı sürdürmekte ve aileye ilişkin kültürel normlar ve değerler üretilmeye devam etmektedir. Aile, aynı zamanda bir yaşam tarzını ifade etmektedir ve bu yaşam tarzına ilişkin pratikler söz konusudur (aktaran Sarı, 2013, s. 25).

Buna karşın ailede değişim ve dönüşüm günümüzde de devam etmektedir. Parçalanmış aile ya da tek ebeveynli aile tipleri ile daha sık karşılaşmaktayız ve aile yapısı içinde üyeler arası bağların da zayıfladığı tartışılmaktadır. Ailenin yaşadığı bu dönüşüme yol açan iki önemli süreç söz konusudur: Bunlardan ilki, çeşitlenen toplumsal kurumlar ve gruplar sayesinde ailenin kimi işlevlerinin bu yeni kurumlar tarafından sağlanır hale gelmesidir. Aile içi emeğin yerini, bireyler çeşitlenen hizmet sektörü sayesinde piyasadan temin edebilmekte, ailenin sunduğu sosyal güvenliği çeşitli şirket ve kurumlar sağlamaktadır (Sarı, 2013: 25).

Kaya'nın (2002) ifadelerine göre ikinci önemli süreç ise değerlerde yaşanan dönüşümlerdir. Aileyi bir değerler bütünü ve hayat tarzı olarak ele almanın önemi burada yatmaktadır. Değerlerdeki dönüşüm aileyi de değiştirmektedir. Buna en büyük örnek ise, cinselliğin evlilik şartı olmaksızın yaşanabileceğine dair gelişen değer sistemi, bireyciliğin getirdiği aşırı özgürlük düşkünlüğü ve toplumsal denetimden uzak yaşama arzusu sebebiyle aile kurmaya gerek duyulmamasıdır (aktaran Sarı, 2013, s. 25-26).

Yukarıda sıralanan bu sebeplerle ailede yaşanan dönüşüm neticesine aile yapıları içerisinde, “tek ebeveynli aile”, “parçalanmış aile” gibi yeni tipler ortaya çıkmıştır (Sarı, 2013, s. 25-26).

Şüphesiz, aile ile ilgili işlevlerin bir nitelik değişimine uğradığına ilişkin bu görüşleri kabul etmekle beraber bir nicelik değişiminin de olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu durum, ailenin yüzyıllar boyu tüm yapı farklılıklarına ve uğradığı değişime rağmen yürüttüğü işlevlere bakarak açıklanabilir (Aydın, 2013, s. 53).

Toplumsal üst sistemini ve/veya toplum içindeki alt sistemleri anlayabilmenin başlıca yollarından biri o üst sistemin veya incelenmek istenen alt sistemin rol ve fonksiyonlarına bakmaktır. Aile de toplum alt sistemlerinden biri ve en belli başlısı olarak rol ve fonksiyonlarına bakılarak incelenebilir.

Ailenin işlevleri pek çok değişik açıdan sınıflandırılmıştır. Şüphesiz, işlevlerin tüm kurumlar için en sağlıklı sınıflamalarından birisi temel kurumlara göre yapılan sınıflamadır ki; bu açıdan ailenin ekonomik, dini, eğitimsel, siyasal ve boş zamansal işlevleri vardır. Aydın'a göre, Ailenin kendine özgü biyo/psikik işlevi başta olmak üzere, bunların en önemlileri kısaca aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

- Ailenin Biyo/Psikik İşlevleri: İnsan soyunun devamı, anne-baba-çocuk ilişkisi olarak ifade edilebilecek bir ilgi bağına gereklidir. Genelde tüm canlılar doğumundan kısa bir süre sonra kendi kendine varlığını sürdürebilmektedir, ancak insanda durum böyle değildir. Belli bir yaşa gelinceye kadar yetişmesi özel bir ilgiye bağlıdır ve bu özel ilgiyi elbette ki gösterecek tek alan ailedir. Bununla birlikte aile psikolojik bir tatmin odağıdır. Üstelik bu tatmin yalnızca cinsel birlikteliklere meşruiyet veren bir yol değil aynı zamanda yalnızlığı gideren, bireyin maddi

savunmasını, moral dayanaklarını sağlayan bir birliktir. Düşünürlerin büyük bir kısmı, modern toplumlarda ailenin bu işlevinin önceki dönemlerden daha güçlü hale geldiğini savunmaktadırlar.

- Ekonomik İşlev: Ailenin maddi ihtiyaçların üretimiyle ilgili görevlerinin bir kısmı, zaten toplumlarda bir temel kurum olan ekonomiye bırakılmıştır. Ancak aile kendi diğer işlevleriyle bağlantılı olarak başta tüketim olmak üzere bazı ekonomik işlevleri de yerine getirmektedir.
- Ailenin Eğitim İşlevi: İnsan toplumsal bir varlıktır. Hayatını sağlıklı bir biçime sürdürebilmek için düzenli bir toplumsallaşma sürecinden geçmesi gerekmektedir. Bu süreç ailede başlamaktadır.
- Dini İşlev: Aile eğitim işlevine bağlı olarak toplumsal değerlerin ilk aktarıldığı yerdir. Yüzyıllar boyu bu iki kurum (aile ve eğitim) toplumsal değerlerin üretilmesi, aktarımı ve denetimi konusunda işbirliği içinde olmuştur. İlk dini bilgilerin alındığı ve pratiklerin gerçekleştiği yer ailedir. Buna karşılık din, tarih boyunca aileyi koruyucu ve kollayıcı ilkeler belirlemiştir. Birer denetleme kurumu olarak bugün de bu görevlerini yerine getirmekte, işbirliğini sürdürmektedirler.
- Boş Zamanları Değerlendirme İşlevi: İnsan için dinlenme ve eğlenmenin gerçekleştiği en önemli yer ailedir (2013b, s. 53-55).

Ailenin sosyologlarca kabul gören bu işlevlerine elbette ki daha birçok işlev ilave edilebilir. Sağlık, toplumsal denetim, eğlenme ve dinlenme, güvenlik gibi daha birçok fonksiyonlarından söz edilebilir ki, bunların bazıları bazı sosyologlara göre temel, diğer bazılarına göre de kısmî fonksiyonlar olarak kabul edilmektedirler (Sezal, 1996, s. 34).

Nitekim Macluer (1957), sanayileşme öncesi geleneksel ailede tüm işlevlerin tamamen ailede toplandığını belirtir. Macluer'e göre geleneksel aile, büyük ölçüde kendine yeten bir ailedir. Dini işlev, çocukların yetiştirilmesi, eğitim, ekonomik ve sosyal bütün işlevler aile merkezli ve aile tarafından yerine getirilmektedir (aktaran Sezal, 1996, s. 34). Sanayileşme ve onun sonrasında gelişen çekirdek aile, bu işlevleri toplumla ve toplumun geliştirdiği bazı kurumlarla paylaşmak durumunda kalmıştır. Murdock (1949) bu paylaşmayı kabul etmekle birlikte ekonomi, cinsellik, çoğalma ve eğitimin hala ailenin temel işlevleri olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir (aktaran Sezal, 1996, s. 34). Ailenin, toplumla paylaştığı işlevleri artmış olmasına rağmen, bu paylaşmanın ailenin önemini azaltmadığı, tam tersine daha da arttırdığı ifade edilmektedir (Sezal, 1996, s. 34).

Kurumsal işlevlerin yanında ailenin genel toplumsal işlevleri de vardır. Bu işlev, genel olarak toplumu kontrol ve onu yeniden üretme olarak özetlenebilir. Her ne kadar aile de tamamen toplumun bir parçası olarak onun sosyal baskısı altında ise de aile geri dönüşlü olarak toplumsal kontrolün en önemli mekanizmalarından birisidir. Bu kontrol bazen toplumsal değişimde kültürel gecikmelere

neden olsa da sonuç budur. Ailenin bundan başka sosyal kişiliği oluşturma, kimlik belirleme gibi genel işlevleri vardır (Aydın, 2013b, s. 55).

Tüm bu bilgiler sonucunda günümüz çekirdek ailesine baktığımızda, ailenin temel işlevlerini başlıca dört ana başlık altında toplayabiliriz:

- Kadın ve erkeğin edindikleri -toplum tarafından kendilerine verilmiş- rolleri en iyi yerine getirebilecekleri ortamı sağlamak,
- Kadın ve erkeğin cinsel ihtiyaç ve beraberliklerini toplumca kabul edilen bir meşruluk çerçevesine oturtmak,
- Çocukların doğum, bakım ve yetiştirilmeleri için en iyi ortamı sağlamak,
- Toplumsal kültür birikimini nesilden nesile aktarmada en etkili kanal olmak (Sezal, 1996, s. 24).

2.1.6.1. Toplumsal Roller Edinilmesi

İnsanlar toplum içinde yaşamanın doğal bir sonucu olarak, günlük yaşantılarının çeşitli dilimlerinde farklı roller üstlenir ve o rollere göre davranırlar. Bunlar toplum tarafından (kadın-erkek-çocuk) bireylere verilmiş rollerdir. Böyle olmakla birlikte bu rollerin anlaşılması ve toplumun kabul ettiği davranış biçimlerine dönüştürülmesi en iyi ve anlamlı şekliyle aile ortamında olabilmektedir. Bu yüzden aile, kadın ve erkeğin çocukluktan itibaren toplumsal rollerini edinmeleri gibi oldukça önemli bir fonksiyonu yüklenmiş olmaktadır. Bu roller:

- Eş olma,
- Ev kadınlığı,
- Mesleki rol,
- Annelik,
- Babalık,
- Ebeveynlik,
- Çocukluk,
- Akrabalık,
- Vatandaşlık,
- Kendini gerçekleştirme (Sezal, 1996, s. 25-26).

Yukarıdaki roller ele alındığında, ailenin nasıl bir fonksiyonu yerine getirdiği daha iyi anlaşılacaktır.

Erkek ve kadının birbirlerini tamamlamasının ve bu tamamlanışı günlük hayatın akışı içinde sürdürmesinin en meşru, en kabul edilir ortamı ailedir. Her ne kadar günümüzde evlenmemiş fakat bir arada yaşayan veya bir arada yaşamasa bile çoğunlukla birlikte olan kadın ve erkek için de kullanılıyor

olsa bile eş kavramı, hep evli olan ve aile olarak bilinen ortamdaki kadın-erkek için ifade edilmektedir. “Ev Kadınlığı” kavramı kadının, aile içi durumu ve bunun bir yansımasını ifade etmektedir. Günümüzde aileye atfedilen roller içinde en tartışılanıdır. Ev kadınlığı bazı kesimlerce kadını küçültücü bir tabir ve rol gibi görülmektedir (Sezal, 1996, s. 26). Mesleki rolün yerine getirilmesi aile dışı mekanlarda gerçekleştirilmesine rağmen bu rolün ekonomik ve kültürel belirleyicisi önemli ölçüde aile olmaktadır. Erkeğin evi geçindirecek mesleki bir rol üstlenmesi geleneksel ailelerde adeta tek mesleki rolü, o da erkek için geçerli kılarken; çekirdek ailede mesleki rol, kadını da içine almaktadır (Sezal, 1996, s. 26-27). Kadın ve erkeğin sahip oldukları mesleki roller, aile dışı olduğu kadar aile içi ilişkileri de etkilemekte ve böylece mesleki rollerden kaynaklanan farklı ilişkiler ağı da söz konusu olmaktadır.

Annelik tamamen aile kavramı ile birlikte düşünülen bütün aile türlerinin en açık, en fonksiyonel olarak kabul ettikleri bir roldür. Türk toplumu annelik kavramını ve rolünü sosyo-psikolojik gerçekliği de aşan bir sıcaklık ve kapsayıcılıkta görmek; anneliği ailenin, kadının en kutsal rolü olarak kabul ederken, anneye bu rolü için aile ve toplum içinde ayrıcalıklar tanımaktadır. Annelik rolü için söylenenleri belli bir ölçüde baba rolü içinde söylemek mümkündür. Baba rolünün de en iyi gerçekleştirildiği ortam ailedir. Bir önceki rollerin doğal sonucu olarak ortaya ebeveynlik rolü çıkmıştır ve bu rol ailenin olmadığı bir ortamda düşünülemez (Sezal, 1996, s. 27).

Chodorow (1978) ve Rogers (1980), aile içi roller konusunda, özellikle de kadının rolleri konusunda, feminist yaklaşımın ön plana çıktığını savunmaktadır. Kadının geleneksel aile yapısı içindeki ev içi rollerini yoğun bir şekilde eleştiren feminist yaklaşım, modernleşme ile birlikte kadının sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla yer almasıyla ev işlerinde erkek ile daha adil bir paylaşıma gidileceğini düşünmüştür. Fakat bu paylaşım tam anlamıyla gerçekleşmemiş ve kadının yükü artmıştır. Neticesinde kadın, aile ile kariyer arasında seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır (aktaran Sarı, 2013, s. 27). Ataerkil yapının tüm toplumlarda güçlü olmasının geleneksellik ile ilişkisi olduğu noktasının şüpheli olduğu düşünülmüştür. Zira kapitalistleşme ve sanayileşme ile birlikte aile, gerekli işgücünün üretilmesinde ve tüketimde bir ünite olarak işleve sahiptir. Geleneksel ya da tarım toplumlarında bir üretim birimi olan ailenin, kapitalizmde ise emeğin ve tüketimin birimi haline gelmesiyle birlikte, kadının ev içi işlerinde bu sefer de emeğin yeniden üretimini sağlayan ve aynı zamanda da tüketen olarak “geleneksel” konumunu sürdürdüğü görülmektedir (Sarı, 2013, s. 27).

Çocukluk rolü ele alındığında, çocuğun hayatla buluştuğu ilk ve en uzun ortamın aile olduğu açıktır. Doğumla başlayan insan yaşamı, bebeklik ve çocukluk çağlarında mutlaka sevgi ve şefkat ile iyi bakım ve yetiştirilmeye muhtaçtır. İnsanın çocukluk dönemini ve rolünü en iyi yaşadığı yer ailedir. Akrabalık rolünde ise, insanın bu kavramla aile dolayısıyla karşılaştığını ve bu rolü ancak aile var olduğu için oynamak durumunda bulunduğunu belirtmek gerekir. Ailenin olmadığı yerde akrabalık da

olmaz. Örneğin babanın bulunmadığı tek ebeveynli Batı ailesinde, baba tarafı akrabalıkları ortaya çıkmaz ve akrabalık rolü eksik kalmaktadır (Sezal, 1996, s. 27-28).

Vatandaşlık rolü çerçevesinde belirtilmek istenen şudur ki; bireylerin geniş anlamda yaşama alanı toplumdur ve toplum içinde yaşamak belirli sorumlulukları ve davranış şekillerini içerir. Böylelikle, insanın toplumla tanışması ve toplum yaşayışına girmesi kısaca toplumsallaşması aileden geçmektedir. Aile, üyesini toplum hayatına hazırlarken ona vatandaşlık rolünü kazandırmaya çalışır ve birey bunu edindiği ölçüde toplum hayatında başarılı olur. Birey için bir diğer önemli rol ise kendini toplumun belirlemiş olduğu imkân ve ölçülerde yetiştirebilmesi, şahsiyetini ve kimliğini geliştirmesidir. Bunu sağlayabilecek ortam elbette ki tek başına ve sadece aile değildir, ancak önce geleni ve en önemlisi şüphesiz ailedir (Sezal, 1996, s. 28).

Ailenin “toplumsal roller kazandırılması” fonksiyonu, oldukça önemli bir fonksiyondur. Çünkü yukarıda anlatılan rollerin kazandırılmaması halinde toplumun huzurlu, insanların mutlu olabilmesi mümkün değildir. Aile toplumsal anlamda bu rollerin kazandırılmasında etkin tek kurumdur.

2.1.6.2. Çocukların Yetiştirilmesi

Ailenin çocuk yetiştirme fonksiyonu ailenin sahip olduğu en önemli işlevlerdendir. Bu fonksiyon, içinde birkaç farklı yükümlülüğü barındırır. Bu yükümlülüklerden en önemlisi dünyaya yeni gelen çocuğu sevgiyle sarıp sarmalayarak büyütme, koruma kollama sorumluluğudur. Sonraki süreçte çocuklara istikrarlı bir kişilik kazandıracak kurum hiç şüphesiz çocuğun sahip olduğu ailesidir. Ailenin dünyaya geldikleri andan itibaren çocuklarını eğitime ve kültürlendirme fonksiyonu da vardır.

2.1.6.3. Ailenin Kültürlendirme Fonksiyonu

Toplumun kendini devam ettirebilmesi ve varlığını koruyabilmesi çoğalması ile mümkündür. Toplum aynı zamanda kimliğini korumak ve bu kimliği onu daha da zenginleştirecek olan yeni nesillere aktarmak zorundadır. Her toplum, kimliği demek olan kültür birikimini, yani değerler ve davranışlar bütününe yetiştirmekte olan üyelerine kazandırmaya çabalar. Bunun için oluşturduğu kurumların en etkilisi, hiç tartışmasız ailedir. Aile, yetiştirdiği üyelerine yaşadıkları toplumun kültür birikimini ilk günden aktarmaya başlar. Bunu bazen bilerek ve belli bir sonucu elde etmek için, bazen de farkında olmadan yapar. Toplumun kültür birikimi derken akla ilk gelen dil ise, ikincisi temel değerler bütünüdür. Her ikisini de insanın günlük yaşayışının ayrılmaz parçaları haline getirecek olan ailedir. Toplum ancak ailede atılan temelin üzerine inşada bulunabilir. Temel yoksa toplumun yaratacakları her an yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir (Sezal, 1996, s. 32-33).

2.1.7. Türkiye’de Aile Yapısı

Her sosyal kurum gibi aile de bir takım değişiklikler geçirmektedir. Bu bağlamda Türk aile yapısında meydana gelen değişimlerin olumlu ve olumsuz olan yönleri vardır. Modern kültürün etkisiyle değişiklikler yaşayan Türk aile yapısının kendine özgü özelliklerinin de önemli ölçüde devam ettiği söylenebilir.

Kongar’a (2010, s. 586) göre Türk toplumundaki aile yapısını üç ayrı çevrede incelemek mümkündür. Birinci çevre köy, ikinci çevre gecekond, üçüncü çevre ise kenttir. Birbirlerinden ayrı niteliklere sahip olan bu üç değişik çevre ailenin biçimlenmesi bakımından da ayrı sonuçlar yaratmıştır. Türkiye’de ailenin işlevlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri, çevredir. Kırsal alandaki aile, babanın egemenliği, akrabalarla ilişkiler gibi konularda geleneksel işlevlerini sürdürürken, örneğin gecekond bölgelerinde aile, çocuklar için yüksek beklentilerin kaynağı durumundadır.

Türkiye’deki aile, özellikle gecekond bölgelerinde oldukça önemli bir değişme işlevini yerine getirmektedir. Göç olayı sonunda ailenin, tüm toplumsal ilişkileri değiştiğinden, bireyleri için yeni ve yüksek beklentiler yarattığı gibi, yeni değerlerinde kaynağı olmaktadır (Kongar, 2010, s. 600).

Türk aile yapısıyla ilgili Batı’da pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalara göre aile, büyük çapta ekonomik nedenlere bağlı olarak kentleşme, gelir düzeyi ve benzeri konular doğrultusunda değişmektedir. Geleneksel geniş aile tipi çekirdek aileye dönüşmekte ve akrabalık ilişkileri zayıflayarak bireyselleşme ön plana çıkmaktadır. Bu tartışılan tez, uzun bir zaman Türk aile yapısını açıklayıcı tek model olarak görülmüştür. Ancak Türk aile yapısının oluşumunda rol oynayan kendine özgü farklı etmenler vardır. Türk aile yapısının yüzde 75’inin çekirdek aile olduğu kabul edilmektedir fakat bunun başka yerdeki çekirdek ailelerden farklılıklar gösterdiği ve örneğin akrabalık ilişkilerinin diğer pek çok aile yapılarına göre daha rahat sürdürülebildiği söylenebilir. Çünkü bu ilişkileri yönlendiren başta din olmak üzere başka özel etkenler vardır. Bu nedenlerle Batı’da yapılan bu araştırmalar Türk aile yapısını tam olarak açıklamaktan uzaktır. Türkiye’deki toplumsal ve özellikle ailesel dönüşüm, ekonomik olmaktan çok kültür eksenlidir ve bu söz konusu eksen ekonomiden daha geniş bir sosyal süreci kapsamaktadır. (Ulutaş ve Özpınar, 2013, s. 379-380).

Eröz (1990), tarihsel Türk aile yapısının genelde kadın-erkek arasında eşitlik üzerine kurulduğunu belirtir (aktaran Ulutaş ve Özpınar, 2013, s. 380). 20. yüzyılın başlarına kadar Türk ailesi, mutlak erkek otoritesi demek olan pederşahiliğe düşmeden, pederi bir nitelik taşımış; geniş ve küçük tipler arasında baba eksenli bir yapı oluşturmuştur. Yani bir taraftan nüfus yoğunluğu itibariyle kent merkezlerinde konakta yaşayan sınırlı bir aile kesiminin dışında, küçük aile özelliği taşıırken, diğer taraftan akrabalık gibi ilişkiler düzeni bakımından geniş aile normlarına sahip olmuştur. Burada İslami değer ve normlar önemli bir rol oynamış, tabi dinin yanında töre ve geleneklerin yeri büyük

olmuştur. Modern öncesi dönemlerde hızlı bir değişim söz konusu olmadığı için sosyal kontrol görevini yerine getirmede zorlanmamıştır (Aydın, 2013b, s. 85).

Türklerde ailenin en önemli unsur olduğunu ifade eden Nirun'a (1994, s. 91) göre aile, bütün kültürel ve sosyal değerleri bünyesinde toplar. Kültürü nesilden nesile aktarır. Manevi bağlar ailede çok kuvvetlidir. Sosyal değerlerimizin özünü taşıyan, bu değerleri kuşaktan kuşağa aktaran önemli kurumlardan biridir. Şentürk'ün (2008) de kaydettiği üzere; çocuğun dünyaya getirilmesi, yetiştirilmesi ve özellikle evlendirilerek mürüvvetinin görülmek istenmesi önemli bir sosyal değerdir. Evliliğin kutsallığına duyulan inanca bağlı olarak, kız veya erkek olsun, her doğan çocuğun evlendirilmesi, yuva kurması hedeflenmekte ve arzu edilmektedir. En küçük yaştan itibaren çocuklarının evlendiğini görmek isteyen ebeveyn, o gün adına bir dizi hazırlık yapmakta ve emek sarf etmektedir. Dünyaya getirdiği çocuk için tarifi zor bir haz duyan anne ve baba, küçük yaştan başlayarak kız çocuklarının çeyizlerini itinayla hazırlamakta; güç ve imkânı olan aileler çocuklarının yarını için tasarruf yapmayı düşünmektedirler. Düğün zamanı kullanılmak üzere para biriktiren anne-baba, çocuklarının ileride daha rahat bir hayat ve mutlu bir evlilik sürdürebilmesi için çırpınıp durmaktadır. Çocukları için bir şeyler bırakmak gayretinin arkasındaki güdü; ancak çocuğun, evliliğin ve aile kurmanın Türk kültüründeki değeriyle açıklanabilir (aktaran Ulutaş ve Özpınar, 2013, s. 381).

2006 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) işbirliği ile gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırması'nın amacı; Türkiye'deki ailelerin yapısını, bireylerin aile ortamındaki yaşam biçimlerini ve aile hayatına ilişkin değer yargılarını tespit etmektir. Aile Yapısı Araştırması (2010) ile Türkiye'de ailelerin hali hazırdaki durumu ortaya çıkarılarak, hane halkı özellikleri, evlilik, aile içi ilişkiler, akrabalık ilişkileri, çocuk, yaşlı ve diğer toplumsal konulardaki değer ve tutumlar ile aile hakkında bilgilerin toplanması, bunların çeşitli değişkenler açısından analiz edilmesi ve zaman içindeki değişimin belirlenebilmesine olanak sağlayacak veriler elde edilmiştir (Dündar, 2012, s. 60-62). Türkiye'de aile yapısına ilişkin bazı veriler aşağıdaki gibidir :

- Türkiye'de hane halkı büyüklüğü ortalama olarak 3,95 kişidir. Genel olarak kentsel kesimde (3,76) hane halkı büyüklüğü kırsal kesime (4,22) göre daha küçüktür. Bölgelere göre dağılımda ise hane halkı büyüklüğü Türkiye'nin batı bölgelerinde doğu bölgelerine göre daha küçüktür. Ortalama hane halkı büyüklüğü en yüksek olan bölgeler Güneydoğu Anadolu (5,74) ve Kuzeydoğu Anadolu (5,01) iken, hane halkı büyüklüğü en az olan bölgeler Batı Marmara (3,23) ve Ege (3,42) bölgeleridir.

- Türkiye genelinde hanelerin %6'sında 1 kişi, %19'unda 2 kişi, %20'sinde 3 kişi ve %24'ünde 4 kişi yaşamaktadır. Bununla birlikte, hanelerin %81'i çekirdek ailelerden, %13'ü geniş ailelerden, %6'sı ise tek kişilik hanelerden oluşmaktadır. Tek ebeveynli ve parçalanmış ailelerin de çekirdek aileler içinde sınıflanması nedeniyle çekirdek ailelerin oranı, önceki yıllarda yapılan araştırmalara göre yüksek bir oranda görülmektedir. Yerleşim

yerine göre dağılıma bakıldığında kentsel alanlarda çekirdek ailelerin (%83,0), kırsal alanlarda ise geniş ailelerin (%17,9) oranı daha yüksektir.

- Evlenen bireylerin %20'sinin 18 yaşın altında, %59'unun 18-24 yaş aralığında evlendiği tespit edilmiştir. 35-39 yaş aralığında evlenenlerin oranı (%0,4) oldukça düşüktür. Türkiye'de evliliklerin büyük çoğunluğu (%77) 18-29 yaş aralığında gerçekleştirilmektedir. Kadınlar arasında 18 yaşın altında evlenme oranı (%32), erkeklere (%7) göre daha yüksektir. Türkiye'de genel görünüm itibarıyla kadınların erkeklerden daha küçük yaşta evlendikleri görülmektedir.

- Evlilik kararının nasıl alındığıyla ilgili verilere bakıldığında, evli bireylerin %30'unun eşiyle ailesinin kararıyla görücü usulüyle evlendiği, %30'unun kendi kararıyla görücü usulüyle evlendiği, %28'inin ailesinin onayını alarak kendi eş seçimiyle evlendiği tespit edilmiştir. Eşiyle kaçarak evlendiğini belirtenlerin oranı ise %6'dır. Bireylerin evliliklerinde gerçekleştirdikleri nikâh türüne ilişkin verilere göre, evli bireylerin büyük çoğunluğunun (0,86) hem resmi hem de dini nikâhlı, %10'nun sadece resmi nikâhlı, %4'ünün ise sadece dini nikâhlı oldukları görülmektedir.

- Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'deki evli bireylerin %22'sinin eşleri ile arasında akrabalık bağı bulunmaktadır. Kentte yaşayanların %20'sinin, kırsal alanda yaşayanların %25'inin akraba evliliği yaptığı görülmektedir.

- Bireylerin evlenecekleri kişide aradıkları özellikler “çok önemli”, “önemli”, “önemli değil”, “istemem” şeklinde derecelendirilmiştir. Buna göre bireylerin %52'si “ilk kez evlenecek olması”nı çok önemli bulurken, sadece %17'si bunun önemli olmadığını belirtmiştir. Evleneceği kişinin kendisine âşık olmasının “çok önemli” olduğunu belirtenlerin oranı %34 iken, “önemli” olduğunu belirtenlerin oranı %55'tir.

- Bireylerin evlilik sayısı ile ilgili sonuçlara bakıldığında, %96 oranındaki büyük çoğunluğun bir defa evlendiği görülmektedir. İki defa evlenenlerin oranı %4, üç ya da daha fazla evlenenlerin oranı ise %0,3'tür.

- Türkiye genelinde ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı verilerine kır-kent dağılımına göre bakıldığında, kırsal alandaki ailelerin kentsel alanlardakine göre daha fazla çocuğa sahip olma eğiliminde oldukları görülmektedir. Kentsel alanlarda yaşayan aileler arasında en yüksek oran % 32 ile iki çocuğa sahip olan ailelere aittir. Bunu %22 ile üç çocuk sahibi aileler ve %16 ile tek çocuk sahibi aileler izlemektedir. Kırsal alanlarda ise iki ve daha fazla çocuğu olan ailelerin oranları biraz daha yüksektir.

- Araştırma kapsamında bireylerin nikâhsız birlikte yaşama ve evlilik dışı çocuk sahibi olma hakkındaki düşüncelerinin ölçülmesini amaçlayan iki soruya da yer verilmiştir. Bu kapsamda sorulan “Yaşadığınız çevrede nikâhsız birlikte yaşayan çiftlerin bulunması sizi rahatsız eder mi?” sorusuna bireylerin %68'i rahatsız eder, %19'u ise rahatsız etmez cevabını vermişlerdir. Evlilik dışı çocuk sahibi olma konusunda da “Yaşadığınız çevredeki kişilerin evlilik dışı çocuk sahibi olmaları sizi rahatsız eder mi?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya bireylerin %72'si rahatsız eder, %16'sı rahatsız etmez cevabını vermişlerdir (Dündar, 2012, s. 60-62).

2.1.8. Aile, Çocuk ve Toplumsal Etkileşim

Ailenin sosyal aktörleri kadın, erkek ve çocuktur. Aileyi meydana getiren bu insanlar belli özellikleriyle belli eksenler oluştururlar. Bu özelliklerin en önemlileri cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkek iken, bunlar arasında erkek ve kadın cinsleri arasındaki yatay ilişki biçimiyle karı-koca, dikey ilişki şekliyle ebeveyn-çocuk eksenleri oluşmaktadır. Farklı disiplinler çocuğa farklı açılardan bakmaktadırlar. Örneğin antropologlara göre çocukluk; gençlik, olgunluk, yaşlılık gibi insanın yaşam sürecinin basamaklarından birisini oluşturur. Bir başka taraftan hayatın başlangıçlarında belli yaşlar arasındaki bir insan kuşağını anlatmak için kullanılır. Sosyolojik açıdan da çocuk kavramının bir sosyal kategori olarak kullanıldığı durumlar vardır. Ancak aşağıda da görüleceği üzere aile sosyolojisi bir kavramsallaştırmayla onu daha kapsamlı bir anlamda kullanmaktadır (Aydın, 2013a, s. 195).

Çocuk, aile için sadece önemli değil, öncelikli konulardandır. Bilindiği üzere günümüzde yaygın bir aile tanımı olan “anne-baba ve çocuklardan oluşan en küçük insan birlikteliği” nitelemesi bir genelleme ve indirgemeyi ifade etse bile çocuğun yerini göstermesi bakımından önemlidir. Yani iki önemli unsurdan biri karı-koca (çocuğa nispetle anne-baba), diğeri ise çocuktur (Aydın, 2013a, s. 195-196).

Pembecioğlu (2006), çocuğun toplumu geleceğe taşıyan ve toplumu biçimlendiren bir olgu olduğunu vurgulamaktadır (aktaran Tunca, 2012: s. 170). Bu vurgu, çocuğun fiziksel ve psikolojik yönden iyi yetiştirilmesi, içinde bulunduğu toplumsal yaşamdan olumlu yönde etkilenmesi konularının, dikkate alınması bakımından önemlidir. Çocuğun nitelikli bir şekilde yetiştirilmesinden ve toplumsallaşmasından pek çok kurum sorumludur. Aile, çocuğu toplumsal yaşama hazırlayan ve toplumla bütünleşmesini sağlayan, ona toplumun üyesi olduğunu hissettiren, ilk sosyal kurumdur. Ailenin sosyo-ekonomik durumu, eğitim durumu gibi faktörler bu farkındalığın oluşumunu etkileyebilmektedir. Ailenin olmadığı veya çeşitli nedenlerden dolayı yetersiz kaldığı durumlarda çocuğu topluma hazırlayan ve ailenin işlevlerini kısmen de olsa sağlayan çağdaş kurumlara ihtiyaç vardır. Bu noktada devletin ve kurumlarının, ailelere ihtiyacı olan desteği vermesi, kimsesiz çocukları ise koruma altına alması çok büyük önem taşımaktadır (Tunca, 2012, s. 170).

Doğan (2009) ise, “Türk toplumu aile örgütlenmesi üzerine kurulmuş bir toplumdur” ifadesiyle ailenin Türk toplumu için önemini belirtmektedir (aktaran Tunca, 2012, s. 170). Aile çocuk için, çocuk da aile için önemlidir. Aile yapısının geleneksel geniş aile, çekirdek aile veya tek ebeveynli bir aile olması, anne-babanın çocuğa karşı olan sorumluluklarını değiştirmemektedir. Çocuk hakları evrenseldir ve her çocuk için geçerli olmalıdır. Ancak çocuğa verilen değer ve yetişkinlerin çocuğa karşı davranışları, farklı toplumlarda içinde yaşanılan toplumun yapısına da bağlı olarak farklı aile tiplerinde değişiklik gösterebilmektedir. Geleneksel geniş aile yapısında çocuk, gelecek için bir güvence ve iş gücü olarak görülmektedir. Ailenin devamlılığını sağlayacak ve anne-baba yaşlandığı

zaman bakacak olan çocuktur. Bu yönde çocuğa verilen değer ekonomik anlamda bir faydacılık üzerine kurulmaktadır. Değişen toplum yapısı ile birlikte çocuğa verilen değer faydacı değerden, psikolojik değere doğru dönüşmektedir. Çocuğa verilen psikolojik değer, çocuğun ihtiyaçlarına, fiziksel ve kişisel anlamda gelişimine önem verildiğini göstermektedir. (Tunca, 2012, s. 170).

Dilimizde çocuk genelde iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamı ebeveynlere soy bağıyla bağlı aile üyeleridir. Çocuğun ikinci bir anlamı ise belli bir yaşa kadar olanlardır. Genel olarak da bölge iklim şartlarına göre az çok farklılık gösteren ergenlik çağına kadar olan dönemdir. Örneğin Türk toplumunda bunun üst sınırı 12-14 yaşlarıdır. Aile sosyolojisi bakımından, ebeveyne nispetle çocuk ile sosyal kişisel gelişim dönemi olan çocuk arasında bir çelişki yaşanmaktadır. Çünkü aile sosyolojisi açısından çocuk, belki öncelikle ebeveyne nispet edilen insandır. Ama diğer aşamaları da kapsamı gerekmektedir. Tabi bu karışıklığı gidermek için bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu karışıklığı önleyebilmek için genel anlamdaki çocuğu eski dildeki evlat kelimesiyle ifade etmek ve çocuğu belli bir yaş aralığındaki birey olarak kullanmak çözümleyici olabilir. Bu durumda evlat (veya geniş anlamda çocuk), ebeveyne nispet edilen, hayatın her aşamasındaki insan tipini kapsamaktadır (Aydın, 2013a, s. 196-197).

Her alanda olduğu gibi çocukla ilgili üzerinde durulması gerekli önemli noktalardan birisi şüphesiz onun işlevleridir. Aile sosyologlarına göre genel olarak aile içinde çocukların işlevleri dört maddede toplanabilir:

- Ebeveynlere mutluluk vermesi,
- Anne ve babaya toplumsal güvence sağlaması,
- Aileye iş gücü oluşturmaması,
- Aile için bir statü göstergesi olması (Aydın, 2013a, s. 200).

Bu işlevler, insanlık tarihi boyunca ailenin geleneksel-modern tüm aile tiplerinde bazı içerik değişiklikleriyle birlikte geçerli olmaktadır.

Çocuk aileler için bir mutluluk sebebidir. Sevmek ve sevilme insanî bir durumdur. Anne ve babanın sevmeye, çocukların sevmeye ihtiyacı vardır. Sevginin en iyi yaşandığı ve yaşanması gerektiği yer, birincil ilişkiler alanı olan ailedir.

Ailede çocukların, anne ve babanın toplumsal güvencesi olarak görülmesi bir işlev değil daha çok anne babanın beklentisi olarak görülmelidir. Anne babalar özellikle yaşlılık dönemlerinde çocuklarından destek beklemektedirler. Ancak günümüzde insanların sosyal güvenlik kurumlarıyla olan bağlantısı, bireyselleşme gibi nedenlerle söz konusu bu güvence yerini bir takım sosyal hizmetlere bırakmıştır.

Hayatın aşamalarına bağlı olarak her insan ailesine farklı düzeylerde katkıda bulunur. Bundan dolayıdır ki özellikle evlilikler gibi aileden zorunlu ayrılımlar, güç bölünmesi olarak algılanmıştır.

Satın alma, takas gibi evlenme biçimleri de bu güç kaybını karşılamaya yöneliktir. Ancak çocukların aileye bu güç katkısı da modern zamanlarda bir değişime uğramıştır (Aydın, 2013a, s. 201-202). Günümüzde aileler çocuklarını hayata donanımlı hazırlamak adına iyi bir eğitim almaları için ellerinden geleni yapmakta maddi ve manevi tüm olanaklarını çocukları için kullanmaktadırlar.

Dünden bugüne çocuklar aileleri için bir statü göstergesi olmuştur. Bu durum çağlara, toplumlara göre değişiklik gösterir. Çocuklar bu işlevi, geleneksel toplumlarda sayı fazlalığıyla nüfuz kurma, modern toplumlarda ise bilgi-kültür, iyi bir meslek sahibi olma gibi donanımlarla yerine getirebilmektedirler. Günümüzde çok çocuk değil, iyi donanımlı az çocuk tercih edilmektedir. (Aydın, 2013a, s. 202).

2.1.8.1. Modernitenin Çocuğa Bakışı ve Türkiyede'deki Çocukluk Algısı

Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi, Moderleşmenin tüm dünya üzerinde sosyolojik bir süreç olarak yayılmaya başlamasıyla toplumlarda büyük değişimler yaşanmıştır. Ulus devlet kavramı giderek yayılmıştır. Buna bağlı olarak siyasi erk, ulus devlet anlayışı gereği toplumsal tüm kurumları kendi devamlılığı için yeniden inşa etmiştir. Bu kurumların başında eğitim kurumu gelmektedir. Ulus devlet anlayışının bir yansıması olarak devlete bağlı bireyler yetiştirmek elbette ki eğitim kurumunun görevi olmuştur. Dünya üzerinde hızla yayılan bu eğilim Türk eğitim sistemini de etkisi altına almıştır.

Modernitenin çocukluk algısına baktığımızda kuramsal olarak egemenliğin tanrısal ve soya bağlı kaynaklardan kopartılarak dünyevileştirilmesi ve 'millet iradesi'yle özdeşleştirilmesi, çocuğa yönelik eğitim-öğretim anlayışını kökten değiştirmiş; değişim zamanla pratiğe de yansımış; çocukları, ulus devletin arzu edilir yurttaşları olarak yetiştirmek devlet politikalarının merkezine yerleştirilmiştir (Öztan, 2011, s. 2).

Öztan (2011, s. 1); modernitenin çocukluk algısı yalnızca çocuğa ilişkin bir belirlenim değil, aynı zamanda yetişkinliğe dair bir konumlandırma/sınıflandırma ve anlamlandırma yöntemi olduğunu belirtir. Çocuklar için hazırlanan hiçbir metin sadece çocuklara hitap etmez, aynı zamanda onların yetiştirilmesinden sorumlu olanlara örtülü mesajlar gönderir. Geniş ailelerden çekirdek ailelere geçişle ve zikredilen geçişin "politik bir anlama" karşılık gelmesiyle birlikte bahsi geçen mesajların içeriğe ve pratiğe yansıması da yavaş yavaş değişmiştir.

Ulus devletin "modern çocuğu" artık ailesiyle birlikte -hatta kimi zaman ailesinden önce- millete ve devlete aittir. Uluslaşması arzu edilen aile, bu "milli bilinç" ile çocuğunu yetiştirmeli ve hayata hazırlamalıdır. "İdeal çocuk", vatani için kafası bilgilerle donanımlı, yüreği coşku ile çarpan, cumhuriyetçi erdemlere sahip bir vatanseverdir (Öztan, 2011, s. 26).

Türkiye'de de ulus devletin kurulması ve cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni rejime uygun olarak çocukluk algısında değişimler yaşanmıştır. Cumhuriyete, onun temel ilkelerine ve Mustafa Kemal'e bağlı, Türklük bilincine sahip nesiller yetiştirmek en öncelikli proje haline gelmiştir.

Sosyo-kültürel anlamda yaşanan pek çok değişim, içinde yaşanan toplumu da değişip dönüştürür. Eğitim sistemindeki değişim ve dönüşümü de en net izleyebileceğimiz alan kuşkusuz eğitim politikaları, müfredatlar ve eğitim materyalleri yani ders kitaplarıdır.

Althusser (2003), devletin ideolojik aygıtlarını (DİA) dinsel, ailesel, hukuki, sendikal, haberleşme, kültürel aygıt olarak sayarken eğitimsel aygıt olarak kabul ettiği “okul”u ikinci sıraya koyar. Althusser’a göre, okul ya da eğitim alanı, aile DİA’sını tamamlayıcı bir nitelik taşır. Eğitim sistemi, dolayısıyla okullar üretim ve emek gücünün yeniden üretim sürecinde oldukça etkili konumdadır. Öte yandan bu kurumların vazgeçilmez araçlarından biri olan eğitim materyallerinden ders kitapları, özellikle ilköğretim düzeyindekiler çocukların tarihsel algılarını ve toplumsal konumlarını biçimlendirmede önemli araçlar arasında yer alır (aktaran Gümüşoğlu, 2011, s. 43-44).

2.1.9. Aile Toplum İlişkisi

Ailenin çok yönlü analizini yapmak kolay değildir. Bunun için de varolduğu topluma, toplumun yapı ve kurumsal özelliklerine dikkat ederek çok yönlü bir araştırmayı gerektirir. Aile, şüphesiz içinde varolduğu toplumun motiflerini taşır. Fransa’da farklı, Amerika’da farklı, Türkiye’de farklı bir aile yapısı karşımıza çıkabilir. Ayrıca ailenin tarım toplumlarında geniş, sanayi toplumlarında küçük olduğu bu duruma örnek gösterilebilir.

Aile diğer kurumlarla karşılaştırıldığında gerçekten toplumsal yönü daha ağırlıkta olan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkal’a (1995) göre Ailenin bu özelliği eskiden beri pek çok sosyal bilimcinin dikkatini çekmiş ve birçoğu bu nedenle aileyi, topluma, toplumu da aileye indirgeme eğiliminde olmuşlardır. Örneğin Le Playci’lere göre, aile sadece toplumun küçük bir parçası değil, hemen pek çok özelliğini taşıyan bir parçasıdır (aktaran Aydın, 2013b, s. 79). Bu anlamda Le Play, mikro-sosyal çevre biçiminde toplumun en küçük ünitesi olarak nitelediği aileyi, küçük bir toplum kabul etmektedir. Doğan’ın (1991) belirtmesine göre, “Atomun madde için değeri ne ise ailenin de toplum için önemi odur” diyen Le Play bu özelliğin her toplum için değişebilen özel bir gelişme biçimi olduğunu da ifade etmektedir (aktaran Birekul, 2013, s. 272). Bu açıdan bakıldığında ailenin sosyal örgütlenmenin temel birimlerinden biri, hatta “toplumun temel taşı” olduğu bir gerçektir.

Aile, bütün dünyada en uyumlu birincil kümedir. Birey, aile sayesinde toplumsal bir aktör haline dönüşür ve bu şekilde aile, toplumun küçük bir minyatürü niteliğini taşır. Dolayısıyla aile herhangi bir toplumda ne şekilde tanımlanmışsa, makro düzeyde de o tanım toplumun genel yapısını ortaya koyar. Ailenin topluma ve toplumun da aileye etkisi bağlamında aralarında karşılıklı ve döngüsel bir ilişki vardır. (Birekul, 2013, s. 273-274).

2.1.9.1. Ailenin Toplum Üzerine Etkileri

Aile-toplum ilişkisi karşılıklı bir ilişkidir. Aile toplumun yeniden inşa edilmesinde en önemli kurumlardan birisidir. Ailenin toplum üzerindeki etkisini “ailenin toplumsal işlevleri” olarak

niteleyebiliriz. Bu işlevler kuşkusuz bireyleri sosyalleştirmek, içinde yaşanılan toplumun kültürünü ve değerlerini aktarma, sosyal kontrol ve sapma davranışlarından korumadır.

Toplum varlığını sürdürmek için kendisini yeniden üretmek zorundadır. Bunu üstlenecek en önemli öge insandır. Toplumun kendisini biyolojik olarak yeniden üretmesi için çocuk yapma işlevini aile üstlenmiştir. Genellikle toplumda yeni kuşağın eski kuşağın yerini alması aile kurumu içinde gerçekleşmektedir. Ailenin tüm aile türleri için geçerli olan temel işlevi, toplumu biyolojik olarak yeniden üretmektir. Toplumun varlığını sürdürmesi sadece biyolojik açıdan olmaz, aynı zamanda benzer toplumsal yapının üretilmesi gerekir. Her toplumun belli bir işleyiş biçimi vardır. Bu işleyiş içinde bazı mekanizmalar toplumun dağılmasını önler ve yeniden yapılanmaya yönelik olarak hareket ederler (Sayın, 1990, s. 151).

Bütün toplumlarda aile temel toplumsallaşma aracıdır. Çocuğun ilk yaşamında en önemli kişi, doğal olarak annedir. Modern toplumlardaki aileler küçük çaptadır ve çocuğun ilk toplumsallaşması bu küçük ortamda gerçekleşir. Ailenin ne tür bir yaşam biçimi varsa bu durum çocuğu derin bir biçimde etkiler. Aile, kültürü aktaran başlıca araçtır. Aile, doğası gereği tutucudur. Çünkü anne-baba çocuklarına kendi anne-babalarından aldıkları kültürü iletme eğilimindedirler (Tezcan, 2011, s. 53).

Çelebi'nin (1991) ifade ettiğine göre sosyal yapı, toplumun üyelerini yönlendiren sosyal ilişkiler sistemidir. Kültürel yapı ise toplumun veya grubun üyelerinin davranışlarını yöneten normatif değerler sistemidir ve kültürel yapı içinde toplum tarafından meşru kabul edilmiş hedefler, ilgiler ve amaçlar yer alır. Söz konusu meşru hedefler toplum üyelerinin isteklerini sınırlandırıcı ve yönlendirici bir rol oynar. Sosyal yapı bu hedeflere giden meşru yolları tanımlar, düzenler ve denetler, bu yolların kurallarını, işleyişini belirler. Sosyal yapının kuralları, sosyal kurumlar yoluyla yaşama aktarılır. Toplumun değerleri, hedefleri, normları ile bunları gerçekleştirmek için tesis etmiş olduğu kurumsallaşmış araçların bireylere öğretilmesi, benimsetilmesi ve bireylerce kullanılabilir hale getirilmesi sosyalleşme süreci içinde gerçekleşmektedir (aktaran Birekul, 2013, s. 274-275). Bir toplumun yapısı zaman içinde belirli bir süreklilik gösterir. Toplum, bireylerin birbirlerinin yerine geçmesini sağlayan mekanizmalara sahiptir. Bu mekanizmaların görevini aile ve okul gibi ajanlar görür. Bu ajanlar, bireylerin hareketlerini denetlerler ve toplumsal sistem içindeki konumlarını belirlemede katkıda bulunurlar (Sayın, 1990, s. 151).

Birincil toplumsallaşma etmeni ailedir. Çünkü bilindiği gibi bireyin ilk deneyimlerini kazandığı, ilk tutum ve davranışlarını belirlediği ortam ailedir. Ana-baba-çocuk üçlüsünde, ana-babanın temel görevi çocuğu toplumsallaştırmaktır. Böylece çocuk, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olabilmektedir.

Horwitz'in (2005) ifadelerine göre, çocuk ailede toplumun yazılı, yazısız tüm kurallarını öğrenir. Çeşitli sosyal durumlardaki uygun davranış kalıplarının ilk edinimlerini aileden alır. Çocuk konuşmayı, duygusal paylaşımı ve toplumsal dünyayı ilk defa aile içinde öğrenmeye başlar. Bu

anlamıyla aile, büyük topluma uyum sürecinde küçük bir toplumda geçirilen bir eğitim sürecini yansıtır. Bir başka deyişle aile, mikro ile makro arasında bir köprü olarak önemli bir işlevi yerine getirir. Bu nedenle varlığını sürdürmek isteyen her toplum, bireyleri için bir aile ortamı sunmak zorundadır (aktaran Birekul, 2013, s. 276).

Toplumsallaşma yoluyla benimsenen değerler, toplumsal hayatın devamlılığı açısından çok önemlidir. Değerler, bir grup üyesinin belirli önermeleri kabulü olmayıp aynı zamanda her bir üyenin toplumsallaşma sürecinde içselleştirmekte olduğu kişisel bağlılıkları olarak kabul edilmelidir. Çünkü değerler, sosyal normlar içinde daha özgül ve somut davranışın genelleştirilmiş standartlarını sağlar. Sadece çocukluk döneminde değil, toplumsal hayatın bütününe bakıldığında toplumsallaşma, belli değerlerin yaşanması ve bazen de başkaları için değer olan şeylerden uzak durulması şeklinde gerçekleşebilir. Kişi için hayatın bazı dönemlerinde benimsediği ilke ve değerler başka bir dönemde değersiz olabilmektedir (Birekul, 2013, s. 277).

Ailenin toplumu kontrol ve onu yeniden üretme işlevi, aile toplum ilişkisi bağlamında önem taşımaktadır. Her ne kadar aile de toplumun bir parçası olarak onun baskısı altında ise de aile, geri dönüşlü olarak toplumsal kontrolün en önemli mekanizmalarından biridir. Hatta bu kontrol bazen toplumsal değişimde kültürel gecikmelere bile neden olabilir (Aydın, 2013b, s. 55).

Ailenin amaçları arasında fertlerini sosyal yıpranmalardan, sosyal zararlardan korumak, sosyal krizleri önlemek, insanı geliştirmek ve toplumu iyileştirmek vardır.

Dönmezer'in (1994) belirttiğine göre, aile-toplum ilişkisi bağlamında ailenin en önemli fonksiyonlarından biri toplumsal kontrol ve koruma işlevidir. Bireyler yaşadıkları toplumda huzurun ve dayanışmanın sağlanabilmesi, mevcut toplumsal düzenin sürdürülebilmesi için bir takım kurallara uymak zorundadırlar. Toplum içerisinde insanların tavırları ve hareketleri, bazı kurallar ve otoriteyi belirleyen standartlara göre oluşmuştur. Sosyal norm adı verilen bu standartlara ve kurallara uyumu sağlamak için bunlardan sapmaları önlemeye yarayacak süreçlerin tümüne "sosyal kontrol" adı verilmektedir (aktaran Birekul, 2013, s. 279). Sosyal kontrolü, öncelikle "sosyal düzenin korunmasına katkıda bulunan her şey" olarak açıklayan Simons R. L., Simons G. ve Wallace (2004), sapmanın kontrolü üzerinde durarak, toplumda sapmanın azaltılması ve önlenmesi gibi konulara odaklanmışlardır (aktaran Birekul, 2013, s. 279). Nirun (1970)'dan edinilen bilgiye göre, sapma ve sosyal kontrol iç içedir. Sosyal kontrol çoğu zaman varlığını sapma ve sapmış davranışların ortaya çıkmasıyla birlikte hissettirir. Sapma hareketlerinin temel nedeni yeterli sosyalleşmenin sağlanamamasıdır. Sosyal organizasyona uygun olmayan veya elverişli olmayan sosyalleşme, sapmanın kaynağını oluşturmaktadır (aktaran Birekul, 2013, s. 280).

2.1.9.2. Toplumun Aile Üzerine Etkileri

Sosyolojik olarak toplumsal değişim açıklanırken, değişimin alt yapı kurumlarından başladığı belirtilmektedir. Alt yapıda meydana gelen değişimler üst yapı kurumlarına etki eder. Şüphesiz burada sözünü ettiğimiz alt yapı kurumu ekonomidir. Bir toplumda ekonomi kurumunda meydana gelen değişimler aile, eğitim, sağlık gibi üst yapı kurumlarının da değişimine yol açabilmektedir.

Toplumun aile üzerindeki en belirgin etkileri şüphesiz yapılanma ve değişim üzerinden gerçekleşmektedir. Aile, her sosyal olgu gibi toplumun rengini almaktadır. Toplumda meydana gelen değişiklikler ailede de yansımaları bulur ve aile de bir biçimde az ya da çok değişime uğrar. Ailede değişim, tarihsel ve toplumsal süreçlerin gelişimine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Modern toplumun ortaya çıkmasıyla sanayileşme, kentleşme ve sekülerleşme süreçlerinde, toplumsal kurumların yapısında meydana gelen değişimle birlikte toplumun temelini oluşturan ailenin de yapısı, öğeleri ve işlevleri tamamen farklılaşmıştır. Modern öncesi toplumda aile kurumu çok farklı fonksiyonları yerine getirmiştir. Modernleşme sürecinde ailenin kuruluşunda; aile içi ilişkilerin şekillenmesinde, karı-koca ve çocukların rollerinde, aile içi kararların belirlenmesinde, sorumluluk anlayış ve algılamalarında değişimler ortaya çıkmıştır. Geleneksel ailedeki yerleşik iş bölümü ve roller sistemi ortadan kaybolmaya başlamış, yerine kadının erkekle eşitlendiği, erkeğin ise ev işlerinde ve çocukların yetişmesinde sorumluluk almaya çalıştığı bir anlayış gelmiştir. Böylece modernleşme sürecinde aile içi roller sisteminde değişimler ortaya çıkmış, ailenin dini, sosyal ve kültürel işlevleri yapısal bir farklılaşmaya uğramıştır (Birekul, 2013, s. 281-284).

2.2. Kurumsal Açıdan Eğitim

Eğitim; bireylerde davranış değişikliği yaratma, istenilen bir takım tutum ve değerler kazandırma sürecidir. Bu süreci bir anlamda sosyalizasyon süreci olarak da tanımlamak mümkündür. Araştırmanın (aileden sonra) odak noktasını oluşturan eğitim alanını daha yakından incelemek gerekmektedir. “Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır” (Tezcan, 1988, s. 4). Fitcher’ın (1990) deyiimiyle ise eğitim; “gayri resmi olarak evde ve genel kültür olarak çevrede, resmi olarak da toplumun karmaşık eğitimsel düzenlemelerinde gerçekleştirilen sistemli bir sosyalizasyon sürecidir” (aktaran Aydın, 2013b, s. 233). Eğitim kurumu hemen hemen her toplumda vardır; çünkü bireyin toplumsallaştırılması ve toplumun sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Elbette ki içeriksel ve amaçsal yönden toplumdan topluma farklılıklar gösterebilir ancak varlığı tartışılmazdır. Bu nedenle evrensel, önemli ve zorunlu bir kurumdur.

İlk karma öğrenim sistemini başlatan Baltacıoğlu (1936) eğitimi; “ebeveyn, hoca ve ustaların, çocukları sosyal hayata hazırlamak için yaptıkları, sosyal içerikli planlı-bilinçli faaliyetler” şeklinde tanımlamıştır (aktaran Aydın, 2013b, s. 233-234). Bu tanımda eğitim olgusunun üç temel özelliği dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki eğiten ve eğitilen ayrımının vurgulanmasıdır. Bir tarafta genç nesil

diğer tarafta genç nesli sosyal hayata hazırlayan yetişkinler bulunur. Eğitimin diğer özelliği planlı ve bilinçli olmasıdır. Bu yönüyle kültürlenme ve sosyalizasyon süreçlerinden ayrılır. Tanımın içinde bulundurduğu bir diğer özellik diğer kurumlar gibi eğitimin de içinde bulunduğu toplumun beklentilerine göre şekil almasıdır. Yetişme ve yetiştirme ilişkisi toplumsal bir plan doğrultusunda işler.

Baltacıoğlu (1939), eğitimin işlevlerini genelden özele doğru aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Eğitimin genel işlevleri,
- Temel kurumlara ait işlevleri,
- Dolaylı ya da gizil işlevleri.

Eğitimin kendine özgü ilk ve genel işlevi; toplu halde yaşayan insanları birbirine benzetmek, sosyalizasyon sürecini düzenlemektir. Bir başka deyişle sosyal kurumları bireyin içselleştirmesini sağlamak, bireyi kurumsallaştırmak ve başlangıçta tekil bir varlık olan insanı “sosyal kişi” haline getirmektir (aktaran Aydın, 2013b: s. 241). Eğitimin bu düzeydeki işlevi bireyi eğitiyor gibi gözükse de tamamıyla bir “sosyal işlev”dir. Topluma ve çağlara göre, oluşturulmak istenen insan tipi değişebilir. Weber’e (1986) göre, insanlık tarihi boyunca eğitimin genelde iki türlü hedefi olmuştur: Bireye insanüstü nitelikler kazandırmak ve belli alanlarda uzmanlık eğitimi vermek. Birincisi karizmatik yapıya, ikincisi rasyonel tipe karşılıktır. Bu iki eğilim de belli toplumsal ihtiyaçlara karşılık gelmektedir. Eski çağlarda savaşçılık, büyücülük, vb. gibi yetenekler açığa çıkarılmak istenir ve genel bir ruh inşası hedeflenirken, modern dönemlerde belli bir alanda pratik bir mesleki uzmanlık kazandırma çabası ön planda olmuştur (aktaran Aydın, 2013b, s. 242).

Eğitimin toplumda yer alan diğer kurumlar ile olan ilişkisi bakımından sahip olduğu işlevler; ailesel, ekonomik, dini, siyasal ve boş vakitleri değerlendirme olarak sıralanmaktadır. Eğitimin ailesel işlevlerine verilebilecek en iyi örnek, aile rollerinin önemli bir kısmının eğitimle öğrenilmiş olduğudur. Eğitimin ekonomik işlevlerine baktığımızda bireylerin uzmanlık bilgilerini arttırma ve onlara yeni meslekler kazandırma bu işleve verilebilecek tipik örneklerdir. Dini rollerin ve eylemlerin öğretilmesi, tutum ve davranış kazandırılması gibi görevler eğitimin dini işlevleri olarak gösterilebilir. Belli siyasal niteliği olan bir vatandaş tipi üretmek ve yöneticilik bilgisine sahip insanlar yetiştirmek eğitimin bir siyasal işlevidir ve modern zamanlarda daha fazla önem kazanmıştır. İnsanlara boş zamanlarını değerlendirirken bir şeyler öğretmek, bu yolla bir şeylerin aktarılmasını sağlamak eğitimin en tipik boş zamanları değerlendirme işlevidir (Aydın, 2013b, s. 242-243).

Dar anlamda eğitimin “açık” denebilecek bu işlevlerinin yanında bazı “gizli” işlevleri de vardır. Dost edinmek, evlenecek bazı adayların tanışmasını sağlamak, statü kazandırmak, kreş örneğinde olduğu gibi çocuk bakıcılığı işini yapmak, gençler için geçici bir istihdam görevini yerine getirip bir süre işsizliği görünürlükten çıkarmak, tutum ve davranış değişikliği kazandırmak, bu gizli işlevlerin en önemlileridir (Aydın, 2013b, s. 243).

2.2.1. Toplumsallaşma Açısından Eğitim

Toplumsallaşma, Watson ve Hill (1984)'e göre; belirli toplumsal durumların deneyimi ve bilgisi aracılığıyla insan davranışının biçimlendirildiği; bireylerin kendi davranışlarına ilişkin olarak başkalarının beklentilerinden haberdar oldukları; bir toplumsal grubun veya toplumun normlarını, törelerini, değerlerini ve inançlarını edindikleri ve bir toplumsal grubun veya toplumun kültürünün aktarıldığı süreç olarak tanımlanmıştır. (aktaran Kaplan, 2011, s. 11). Buna göre toplumsallaşma hem öğretmeyi hem de öğrenmeyi kapsayan bir süreçtir.

Dawson R., Prewitt ve Dawson K.(1977) toplumsallaşmanın toplumsal ilişkiler ağının bütünü içerisinde yer alan çok karmaşık bir süreç olduğunu belirtir. Bu süreç bütün toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişki biçimleriyle ve kurumlarıyla ilgilidir. Örneğin; çocuk büyüme pratikleri, okul, iş süreçleri, siyasal karar verme süreçleri, eğlenme ve boş zaman pratikleri, tapınma pratikleri askeri ve cezai deneyimler ve benzerlerinin hepsi, toplumsallaşma sürecinde rol oynar. Bu yüzden aile, arkadaşlık grupları, okul, siyasal partiler, hükümet, ordu, iş yeri (fabrika, çiftlik, büro vb.), sendikalar, işveren dernekleri, tapınak (cami, kilise sinagog vb.), kitle iletişim araçları (radyo, televizyon, basın), sinema, yayınevleri, kulüpler, kahvehaneler gibi pek çok grup toplumsallaştırma etkenleri arasında yer alırlar (aktaran Kaplan, 2011: s. 12).

Toplumsallaşma ve ideoloji kavramları daha yakından incelendiğinde; Mészáros (1989), ideolojiyi, “sınıflı toplumun pratik toplumsal bilinci” olarak tanımlamıştır (aktaran Kaplan, 2011, s. 13). Carr ve Kemmis (1986)'e göre ideoloji, bir toplumun kendisini ayırt eden ilişkileri yeniden üretmesini sağlayan araçtır. İdeoloji bir düşünceler bütüncesi veya düşünüş örüntüsü olarak ele alındığında, kendisini yaşatan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişki pratiklerinin bilişsel kalanı olarak tanımlanabilir. İdeoloji; belirli iş, iletişim ve karar verme pratikleri yoluyla yaratılır ve yaşatılır (aktaran Kaplan, 2011: s. 13). Öyleyse toplumsallaşma sürecinin ideolojik nitelik taşıdığı söylenebilmektedir. Toplumsallaşma süreci, bireylere bir ideolojinin aşılması biçimini almaktadır (Kaplan, 2011, s. 12).

Singer'in belirttiği üzere; birbirlerine karşıt toplumsallaştırma güçlerinin, dolayısıyla da birbirine karşıt ideolojilerin mücadelesinde, ekonomik, siyasal ve kültürel güç alanındaki asimetri nedeniyle egemen ideolojinin birçok avantajı, devrimci ideolojinin ise birçok dezavantajı vardır. Hâkim ideoloji, devletin, medyanın, akademik kurumların desteğinden yararlanır. Bu haliyle sistem; mantığa dayanarak aklı başında, ılımlı, mutabakat yanlısı ve sağduyulu görünebilmektedir. Kurtuluş ideolojileri ise temelden farklı bir toplum hayalini soyut olarak betimlemek zorunda kalırlar (aktaran Kaplan, 2011, s. 14).

Alkan'ın (1979) deyimiyle siyasal toplumsallaşma; toplumdaki inanç, değer ve davranışların bireye aktarılması olan toplumsallaşma sürecine benzer biçimde bu defa siyasi inanç, davranış ve değerlerin birey tarafından benimsenme süreci olarak adlandırılmaktadır (aktaran Sönmez, 2013, s.

308). Siyasal toplumsallaşma süreci yoluyla bireyler, belli bir toplumsal grubun veya topluluğun siyasal değerlerini, inançlarını ve davranış kodlarını öğrenirler ve o toplumsal grubun veya topluluğun siyasal yapılarıyla bir bütün haline gelirler. Bu anlamda siyasal toplumsallaşma, siyasal eğitimle eş anlamlıdır. Amaçlı ya da amaçsız her türlü siyasal öğretim ve öğrenimi kapsar. Sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin bütün pratikleri ve kurumları; aileden işyerine, arkadaşlık gruplarından kitle iletişim araçlarına kadar yaşam ağının bütün ögeleri, siyasal toplumsallaşmanın etkenleridir. (Kaplan, 2011, s. 14). Aile, eğitim, siyaset gibi kurumlar bireylerin toplum içindeki yönelimlerini belirleyen birbirleriyle etkileşim içinde bulunan yapılardır.

Ailenin siyasal toplumsallaşmaya etkisi Tatar'a (1997) göre iki şekilde olabilir. Birincisinde, aile doğrudan ve bilinçli bir şekilde siyasi değer, tutum ve davranışları çocuğuna kazandırmak isterken; ikincisinde, ailenin yapısı ve ebeveynlerin çocuğa olan tutumları sonucunda çocuk kendi izlemlerine dayalı olarak yani dolaylı bir biçimde sosyalleşebilir. Aile tıpkı dini sosyalleşmede olduğu gibi, siyasal sosyalleşmede de çocuğuna bir rol-model olarak belirli tutum ve davranışları aşılayabilmektedir (aktaran Sönmez, 2013, s. 308).

Siyaset-aile ilişkisini daha yakından incelemek gerekmektedir. Bunun için öncelikle siyaset kurumunun ifade ettiği anlamlara bakılmalıdır.

Tatar'dan (1997) edinilen bilgiye göre siyaset kelimesi, Arapça sase fiilinden türeyen, hayvan kelimesi ile beraber kullanıldığında hayvanları terbiye etmek anlamına gelen ve beraber kullanıldığı kelimeye göre hayvanları yönetmek, insanları yönetmek gibi anlamlar kazanan bir kelimedir (aktaran Sönmez, 2013, s. 306). Politika ise Yunanca şehir anlamına gelen polis kelimesinden türetilmiştir ve şehir yönetimini ifade eder. Siyaset ve politika ayrı kavramlarmış gibi görünse de dilimizde aynı şeyi ifade eden ve birbirleri yerine kullanılan kelimelerdir (Sönmez, 2013, s. 306).

Siyaset kurumu insanların birlikte yaşaması gerekliliği üzerine oluşturulmuş bir toplumsal kurumdur. Siyasetin en temel işlevi yönetim işlerinin yürütülmesi ve kamu düzeninin sağlanmasıdır. Bu işlev en basit kabile toplumlarından en gelişmiş günümüz ulus-devletlerine kadar var olmuştur (Aydın, 2013b, s. 193). En basit ailelerin birleşiminden oluşan topluluklarda bile, düzeni sağlamak için, ailelerin reisleri yönetim işleri ile uğraşmışlardır. En ilkel kabilelerde dahi nihai kararı veren bir kabile reisine rastlanmaktadır. Bu reis, kabilenin düzenini belirleyen kuralların koyucusu ve yaptırımların da uygulayıcısıdır. İnsanın yönetme ve yönetilme ihtiyacı da bu anlamda temel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Aristoteles insanın “siyasal bir hayvan” olduğunu söylemiştir. Bu ifadeye göre, insanların bir biçimde siyasetin içinde olacaklarını kabul etmek mümkündür. Bazıları sadece izleyici olarak siyaseti takip ederken, bazıları da aktif olarak siyasi faaliyetlerin içinde yer alabilir (Sönmez, 2013, s. 307).

Siyasetin aile kurumu ile olan ilişkisine baktığımızda, ilk olarak topluluktaki iktidarın aile başkanları tarafından temsil edildiğini söylemek mümkündür. Klan ve kabile tipi topluluklar

genişlemiş ailelerdir (Aydın, 2013b, s. 219). Ayrıca Adak'ın (2011) belirttiğine göre devlet, aile ile ilgili kuralları belirleyen, kontrol eden ve düzenleyen bir kurum olarak da faaliyet göstermektedir. Günümüzde devlet, evlilik ve aile yaşamına ilişkin birçok hukuki düzenleme ve kuralları oluşturur. Evliliğin nasıl yapılması gerektiği, geçerli olacağı durumlar, evlenme yaşı, boşanma süreçleri, miras ve velayet gibi birçok konuyu hukuki kurallara bağlamıştır. Devletin aile içi ilişkilere müdahale ettiği bir diğer konu ise çocukların bakımı ve korunma görevleridir. Bu görevleri yerine getiremeyen ailelere devlet yasal yaptırımlar uygulayabildiği gibi, aile içi şiddete maruz kalan fertlere de yasal koruma sağlayabilmektedir (Sönmez, 2013, s. 307-308). Siyasetin aile ile olan bir diğer ilişkisi de, siyasetin kurumlar üzerinde düzenleyici etkisidir. Aile planlamaları, günümüzde siyasetin aile kurumuna etkileri olarak ele alınabilir (Aydın, 2013b, s. 220). Devletler, varlığını devam ettirebilme amacı ile de toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi korumak isterler. Bu bağlamda da onu koruyan, kollayan ve düzenleyen bir takım kurallar ve düzenlemeler getirirler. Çünkü toplumun düzeni ve istikrarı, onun en küçük yapı taşı olan aileden başlar (Sönmez, 2013, s. 308).

2.2.2. Eğitim Kurumu ve Aile

Karşılıklı ilişkiler içinde bulunan eğitim ve aile kurumu, toplumsallaşma örneğinde olduğu gibi bazı toplumsal işlevlerde birbirleriyle oldukça fazla etkileşim haline girerler. Bu çerçevede; aile sosyal/kültürel olanın bir yönü olan soyun sürdürülmesini sağlarken eğitim ise işin bir diğer yönü olan kültürün devam ettirilmesini sağlar. Okul-aile işbirliğinde olduğu gibi, bazen çok açık ilişkilerde bulunurlar. Bununla birlikte toplumsal bir yapı ögesi olarak ailenin eğitime etkisi açık gözükmemektedir. Eğitimin yeterince kurumsallaşmadığı dönemlerde, eğitim öncelikle aile aracılığı ile sürmüştür. Eğitimin özerklik kazandığı dönemlerde de bazı sosyologlar tarafından ailenin dışa itilmesinin doğru olmadığı, okul ve aile işbirliğinin devam ettirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Aydın, 2013b, s. 265).

Eğitim, modern öncesi geleneksel toplumlarda ailenin en önemli işlevlerinden biri iken, modernleşme ve uzmanlaşmanın sonucu olarak ailenin bu görevi modern kurumlara devredilmiştir. Ancak ailenin eğitim işlevi tamamen son bulmuş değildir. Kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılmasında, bireylerin gelecek rollerine hazırlanmasında, bilimsel ve mesleki becerilerin kazandırılmasında aile ve eğitim kurumu birlikte hareket etmektedir. Modern kent ailesinin çocuklarının eğitimleri ile yakından ilgili oldukları görülmektedir. Bu modern kent aileleri çocuklarının daha iyi bir gelecek elde etmesinde aldıkları eğitimin çok önemli olduğuna inanmaktadırlar. Bu bağlamda da çocuğun eğitim sürecine katkı sağlayabilecek her türlü destek ve olanağı sağlama gayreti gösterirler (Sönmez, 2013, s. 302). Ailenin sosyo-ekonomik durumunun bireyin eğitim göreceği eğitim kurumu üzerinde son derece etkili olduğu da bilinmektedir. Adak'a (2011) göre, yapılan çalışmalar anne ve baba eğitiminin bireyin eğitimi üzerinde etkili olduğunu

göstermektedir. Bu çalışmalara göre birey, yaklaşık olarak anne-babası kadar eğitim almaktadır (aktaran Sönmez, 2013, s. 302).

Şüphesiz, eğitimin de aile üzerinde etkileri vardır. Eğitim, ailesel rollerin öğrenildiği, bu noktadaki bilgilerin pekiştirilip geliştirildiği bir kurumdur (Aydın, 2013b, s. 265-266). Özellikle siyasi erk eğitim kurumu aracılığıyla arzu ettiği ve korumaya çalıştığı aile yapısını sistemli ve planlı bir şekilde ders içeriklerine yerleştirir. Bu sayede, hem öğrencilere arzu ettiği aile tasvirini sunar hem de ailelere örtülü mesajlar yollamış olur.

2.3. Sosyal Bilgiler Eğitimi

İnsan sosyal bir varlıktır. Doğduğu andan itibaren bir topluluğun üyesidir ve sosyal becerilerini bu topluluğun içinde kazanır. İçinde yaşadığı dünyayı anlamlandırma sürecinde, önce aile sonra da eğitim kurumu etkilidir. Aile içinde kazandığı bir takım becerilerini, belli bir yaşa geldiğinde eğitim kurumunda kazanmaya devam eder. “Sosyal Bilgiler Eğitimi” bu bilgi ve becerileri kazanmada oldukça önemli bir alandır.

Sosyal Bilgiler insanları ve yaşamlarını konu edinen bir alandır. Kendi kendimizi ve diğerlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Sosyal Bilgiler’i tanımlamak, coğrafya ya da tarih gibi bir disiplini tanımlamak kadar kolay değildir. Bunun nedeni sosyal bilgilerin disiplinler arası ve çok disiplinli bir alan oluşudur. Bununla birlikte sosyal bilgilerin iki temel ayırıcı özelliği; vatandaşlık yeteneklerini kazandırmak için var olması ve bütünsel, disiplinler arası bir alan olmasıdır (Doğanay, 2003, s. 16).

Sosyal Bilgiler pek çok açıdan değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin, Hertzberg’e (1981) göre Wesley, Sosyal Bilgileri “sosyal bilimlerin pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş şeklidir” şeklinde tanımlamıştır (aktaran Doğanay, 2003, s. 16).

Engle ve Ochoa ise Sosyal Bilgiler’in demokratik vatandaşlık için bir sosyalizasyon süreci olduğunu vurgulamışlardır. Onların yaptığı tanım ise: “Sosyal bilgiler özellikle vatandaşlık eğitimiyle ilgilidir. Demokraside vatandaşlık eğitimi birbiriyle ilişkili ancak birbirinden farklı iki bölümden oluşur; sosyalizasyon ve karşı sosyalizasyon” şeklindedir (aktaran Doğanay, 2003, s. 16).

Sosyal Bilgiler Eğitimi ile ilgili bilgi üreten ve bu alanda uluslararası en büyük kuruluşlardan biri olan ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) (1993) ise, Sosyal Bilgiler’i şu şekilde tanımlamıştır: Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji, sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal Bilgiler’in temel amacı; birbirine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları

olarak, kamu yararına, bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır (aktaran Doğanay, 2003, s. 16).

Tüm bu tanımlamalardan sonra Doğanay (2003, s. 17), içerik ve amaç boyutunu demokratik vatandaşlık eğitimiyle birleştirerek kapsamlı bir tanım yaptığında, Sosyal Bilgiler'i, sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanan, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini tarihsel perspektif içinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı olarak belirtmiştir.

Toplumsal yaşama uyum sağlamak, toplumsal yapı içindeki kişi, grup ve kurumlarla birlikte uyumlu bir biçimde yaşamak son derece güç bir iştir. Toplumsal kurumların ve ilişkilerin basit olduğu toplumlarda birey toplumsal davranışları yaşayarak, ailesinden ve çevresinden öğrenebilir. Ancak toplumsal kurum ve ilişkilerin geliştiği ve çeşitlendiği günümüz toplumlarında çocuğun; insan ilişkilerini, insanların birbirlerinden farklı olduğunu, toplumdaki formal ve informal gruplar ile bu grupların işlevlerini, aile ile başlayan hükümet ve devlet gibi geniş örgütlere kadar uzanan toplumsal kurumları da öğrenmesi gerekir. Çocuğun bu davranışların tümünü ailesinden öğrenmesi oldukça güç hatta imkânsızdır. Bu nedenle çocuğun toplumsallaşması işlevini günümüzde özellikle eğitim kurumları üstlenmiştir (Kılıçoğlu, 2012, s. 6).

Eğitim kurumlarının temel işlevi, 21.yüzyıl dünyasında etkili ve etkin vatandaş olabilmek için gerekli olan bilgi, beceri ve değerlerin öğrenciye kazandırılmasıdır. Bu bilgi, beceri ve değerlerin önemli bir bölümü ilköğretim kurumlarında özellikle Sosyal Bilgiler derslerinde kazandırılmaya çalışılır (Kılıçoğlu, 2012, s. 6).

Günümüzde özellikle yoksulluk, açlık, savaş, dış ilişkiler, işsizlik, hava ve su kirliliği, toplumsal yaşamdaki bozulmalar, işçi ve tüketici sorunları önemli sosyal sorunları oluşturmaktadır. Preston'ın (1974) belirttiğine göre, Sosyal Bilgiler dersleri çocukların bu tür problemlerin farkında olmalarını, niçin bu sorunların çözümünün kolay olmadığını, bu sorunlara çözümler üretirken hesaba katılması gereken değerler ve muhtemel çözümleri farkında olmalarını sağlar (aktaran Kılıçoğlu, 2012, s. 6).

İnsanlar eğitim felsefesi konusunda nasıl farklı görüşlere sahiplerse, Sosyal Bilgiler eğitimcileri de Sosyal Bilgiler'in doğası hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bu görüşleri üç farklı yaklaşım ya da gelenek olarak belirterek ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır.

Vatandaşlık bilgisi aktarımı Sosyal Bilgiler öğretiminde oldukça eski bir yaklaşımdır. Barr, Barth ve Shermis'in (1977) ifadelerine göre, klasik felsefi anlayışı yansıtan bu yaklaşımda öğretmen merkezli bir öğrenme süreci mevcuttur. Amacı kültürün temel değer ve inanışlarını genç kuşağa aktarmaktır. Bu yaklaşımın temel varsayımı, gençlerin ne tür bilgi, değer ve tutumlarla donatılacağını

yetişkinlerin daha iyi bildiği anlayışıdır. Bu nedenle programın içeriği yetişkinlerce belirlenir. Vatandaşlık aktarımı anlayışının en önemli noktaları; geçmiş öğrenme, geçmiş ve geleneklerle gurur duyma, sorumluluk alma, uygun davranışlar sergileme ve otoriteye bağlılıktır. Değişime kapalıdır. Kısaca bu yöntem, bir telkin yöntemidir (aktaran Doğanay, 2003, s. 20).

Sosyal bilim olarak Sosyal Bilgiler öğretimi; sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerlerin kazanılmasının etkili vatandaşlık için en iyi hazırlık olduğu varsayımına dayanır. Doğanay (2003, s. 21), bu yaklaşımın temel amacını, “çocukların sosyal bilimlerin temel ilke ve içeriğini anlamaları için onlara yardımcı olmak” şeklinde açıklamaktadır. Sosyal bilimlerinin içeriği yanında bu programın diğer önemli bir amacı da, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiye ulaşırken kullandıkları yöntemi öğrencilere kazandırmaktır. Böylece çocuklar dünyayı sosyal bilimcilerin araştırdığı ve düşündüğü gibi anlamaya çalışmayı öğreneceklerdir.

Yansıtıcı inceleme yaklaşımının odak noktasını araştırma-inceleme ve problem çözme oluşturur. Yöntem olarak sosyal bilim yaklaşımına benzemektedir. Ancak sosyal bilim yaklaşımında içerik ve öğrenme konuları sosyal bilim dallarından seçilirken, yansıtıcı inceleme yaklaşımında içerik öğrencileri kişisel olarak etkileyen durumlara ilişkin konu ve sorunlardan seçilmektedir. Yansıtıcı inceleme yaklaşımının amacı, öğrencilere kendilerini etkileyen sorunlar ve durumlar hakkında karar vermeyi öğrenmelerine yardımcı olmaktır. Öğrenciler birer yetişkin olarak topluma katıldıkları zaman, birçok karmaşık sorunla, karar verme durumuyla karşı karşıya gelecek ve kendilerini yönetecek kişileri seçmek, haklarını korumak durumunda kalacaklardır. Bu çocukların yetişkinler olarak yaşamlarının kalitesi, verdikleri kararların doğruluğuna bağlı olacaktır. Araştırma-inceleme yöntemi bu yaklaşımın temel yöntemidir (Doğanay, 2003, s. 21).

Sosyal Bilgilerin temelini sosyal bilimler ve insanla ilgili diğer bilimler oluşturur. Sosyal bilimciler, bilimsel yöntemi kullanarak, yaşamın kendisini ilgilendiren alanlarda bilgi üretmektedirler. Ancak sosyal bilimlerde temel çalışma alanının insan olması, sosyal olayların karmaşıklığı ve bilimsel yöntemin sınırlılıkları gibi nedenlerle, ortaya konulan bu bilgileri doğa bilimlerinde olduğu kadar kesin olarak görmek mümkün değildir.

Sosyal Bilgiler eğitiminin tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim ve dönüşümleri de ele almak gerekmektedir. Bilgili'den (2008) edinilen bilgiye göre Sosyal Bilgiler'in kapsamına giren konular, Antik Yunan ve Roma gibi büyük medeniyetler kuran batı toplumlarında ilk çağlardan itibaren okullarda öğretilmiştir. Herodotes, Thukydides (ykl. M.Ö. 145-86), Aristoteles, Platon aynı zamanda birer öğretmen olarak öğrencilere dersler vermişlerdir. Köklü bir medeniyet olan Çin'de Sima Qian (ykl. M.Ö. 145-86) ile Du-Yu (732-812) tarih dersleri okutmuşlardır. Selçuklu Nizamiye Medreseleri'yle başlayan gelenek ile ondan sonra Türk-İslam devletleri ve Osmanlı medreselerinde Sosyal Bilgiler konularına, özellikle tarih ve coğrafyaya yer verilmiştir. 13.yüzyıldan itibaren

kurulmaya başlanan Paris, Bologna, Oxford gibi okullarda da bu derslere rastlanmaktadır (aktaran 19; Kılıçoğlu, 2012, s.7).

Antik Yunan’a kadar inen okul geçmişlerine rağmen, Öztürk’ün (2007) ifadelerine göre Sosyal Bilgilerin kapsamına giren derslerin yaygın bir şekilde okul programlarına girişi 19.yüzyılda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti de kısa bir süre sonra bu gelişmeleri eğitim/öğretim programlarına yansıtmıştır. Fakat bu dersler 20.yüzyıla kadar bütün ülkelerde tarih ve coğrafya gibi adlarla, tek disiplinli program anlayışına göre yapılandırılmıştır (aktaran Kılıçoğlu, 2012, s.7).

Tabachnick’ den (1991) elde edilen bilgiye göre, Sosyal Bilgiler (Social Studies), eğitim kurumlarına bir konu alanı ya da ders olarak A.B.D.’de 20.yüzyılın başında, sosyal yaşantıların karmaşıklaşması, toplumsal değişimin ve çatışmaların artmasıyla birlikte girmiştir (aktaran Erden, 1998, s. 6). Sosyal bilgilerin bir konu alanı olarak eğitim programına girmesi, ilerlemecilik akımının “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” görüşünün etkisiyle gerçekleşmiştir. 30’lu ve 40’lı yıllarda “yeniden kurmacılık” ve “çocuk merkezli yaklaşımı” benimseyen eğitimciler de Sosyal Bilgiler programının gerçekleşmesi için çaba göstermişlerdir. Ancak 1940’lı ve 50’li yıllarda Sosyal Bilgiler programları büyük ölçüde Tarih ve Coğrafya ağırlıklı olarak uygulanmıştır (Erden, 1998).

1960’lı yılların başından 1970’li yılların ortasına kadar Sosyal Bilgiler dersine ağır eleştiriler gelmiş ve “Yeni Sosyal Bilgiler” adı altında yenilenme hareketi başlatılmıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Bruner’in “buluş yoluyla öğrenme” kuramının çok önemli katkısı olmuştur. Bu hareketle, Sosyal Bilgiler dersinde Tarih ve Coğrafya bilgilerinin ağırlığı azaltılmış; Sosyoloji, Antropoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi ve Sosyal Psikolojiye ağırlık verilmiştir. Sosyal bilimler alanındaki kavram ve disiplinler arası bir yapı benimsenmiştir. Geleneksel tümdengelim ve anlatım-öğretim yönteminin yerini, tümevarım ve araştırma yöntemi almıştır. Öğrencilerin, bilgilerin pasif alıcısı olmaktan çıkarılıp, bilgiyi aktif olarak elde eden, eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi istenmiştir. Naylor ve Diem’den (1987) edinilen bilgiye göre, “Yeni Sosyal Bilgiler” programına uygun birçok eğitim materyali geliştirilmesi ve yaklaşımı tanıtan bir çok kitap yazılmasına karşın, bu yaklaşım 1970’li yılların sonlarına doğru çekiciliğini yitirmiştir. A.B.D.’de Ulusal Bilim Vakfı tarafından yapılan araştırmalar “Yeni Sosyal Bilgiler” uygulamasının başarısız olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine 1980’li yıllarda “temele dönme” hareketiyle birlikte Sosyal Bilgiler öğretiminde yine geleneksel yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır (aktaran Erden, 1998, s. 6).

Öztürk’ün (2007) verdiği bilgiye göre, 1990’ların ikinci yarısında NCSS, ülkede Sosyal Bilgiler öğretiminin “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinin önermelerine yakın bir amaç, içerik ve yöntemle yapılması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda 21.yüzyıla girerken ABD’de Sosyal Bilgiler Programlarının, sosyal yapılandırmacılık kuramına bağlı, disiplinlerarası, tematik vb. bir karakter

taşıdığı, problem çözme yöntemi ve işbirlikli öğrenmeyi öngördüğü belirtilmiştir (aktaran Kılıçoğlu, 2012: s. 8).

Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi’nin gelişmesine bakıldığında ilk olarak oldukça eski zamanlarda toplumsal yaşama ait bir takım bilgilerin çocuklara öğretilmeye çalışıldığı görülmüştür. Sözer’in (1998) araştırmalarından edinilen bilgiye göre, Türk Eğitim Tarihinde, Türklerin İslamiyeti kabul edişlerinden önce, toplumsal yaşamla ilgili bir takım bilgi ve kurallarla gelenek-görenekler çocuk ve gençlere benimsetilmek istenmiştir. İslamiyetin kabul edilişinden sonra da, daha çok İslam dinine temel olan konuların kazandırılması yoluna gidilmiştir. Osmanlılarda, özellikle sıbyan mektepleri ve medreselerde din temeline dayalı bilgiler programlarda ağırlık taşırken, Sosyal Bilimler içinde yer alan kimi dersler, kurumların öğretim düzeylerine uygun biçimde belirli saat ve sürelerle okutulmuştur (aktaran Kılıçoğlu, 2012, s. 8). Safran’dan (2008) edinilen bilgiye göre ise Sosyal Bilgilerin kapsamına giren dersler ilk kez, Sultan II. Abdülhamit zamanında, Maarif Nezaretine bağlı, usûl-i cedide uygun eğitim ve öğretim yapan birer ilköğretim kurumu olan iptidâîlerin programlarında yer almıştır. 1904’te tüm okullar için yayınlanan yeni bir programda yalnız Muhtasar Tarih-i Osmanî dersi bulunmaktadır. 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati kanunuyla Tarih ve Coğrafya derslerinden başka Malûmat-ı Medeniyye ve Ahlâkiye ve İktisâdiye ilköğretim programına konmuştur (aktaran Kılıçoğlu, 2012, s. 8).

Cumhuriyetin ilan edildikten sonra, Yeni Türk devletinin ideolojisini genç nesillere benimsetmek, milli, manevi ve ahlaki değerlerle donatılmış, fikri, vicdanı hür nesiller yetiştirmek amacıyla 1926 yılından itibaren hazırlanan programlarda tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerine yer verilmiştir. Bu dersler 1926, 1930, 1932, 1936 ve 1948 yıllarında düzenlenen programlarda tek disiplinli öğretim anlayışına göre okutulmuştur (Kılıçoğlu, 2012, s. 9).

ABD’de başlatılan, Sosyal Bilgiler alanındaki gelişmeler, diğer ülkeleri olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir. Disiplinler arası bir program yaklaşımı ve bir ders olarak “Sosyal Bilgiler”, Türkiye’de ilk kez 1960’lı yıllarda benimsenmiştir. 1962 program taslağında ilkokulun amacı “kişisel, insanlık münasebeti, ekonomik ve toplumsal hayat” olarak belirlenmiştir. Türkiye’de ilkokul programında yer alan Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi, dersleri 1962 İlkokul Programı taslağında “Toplum ve Ülke İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir. 1968 programında ise bu ders “Sosyal Bilgiler” adını almıştır (Erden, 1998, s. 6).

1968 programı hazırlanırken Erden’e (1998, s. 7) göre, “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinden etkilenilmiştir. Programda bu yaklaşımın izleri görülmektedir. Ancak Türkiye’de bu hareketi destekleyecek öğretim materyallerinin olmaması ve öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamaları, geleneksel yaklaşımın devam etmesine neden olmuştur.

Safran’dan (2008) edinilen bilgiye göre, 1968 yılından itibaren ilkokullarda, 1975 yılından itibaren de ortaokullarda okutulmaya başlanan Sosyal Bilgiler dersi 1985 yılında ortaokullarda Milli

Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri olarak verilmiştir. 1997-1998 öğretim yılından itibaren ise 4, 5, 6, 7. sınıflarda tekrar Sosyal Bilgiler dersi olarak verilmeye başlanmıştır (aktaran Kılıçoğlu, 2012, s. 9). Öztürk'ün (2007) verdiği bilgiye göre, 1998 yılından itibaren, dünyadaki gelişmeler göz önünde bulundurularak, yoğun program geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar 2005 yılında ürün vermiş ve MEB tarafından pilot illerde uygulanıp verimli olduğu sonucuna ulaşılan yeni 4, 5, 6, 7. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programı kademeli olarak 2005-2006 öğretim yılından itibaren bütün illerde uygulamaya konmuştur. Bu programın geliştirilmesinde tematik öğrenme, problem çözme ve işbirlikli öğrenmeye vurgu yapan sosyal yapılandırmacılık esas alınmıştır (aktaran Kılıçoğlu, 2012, s. 9).

2.3.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Matbaanın icadı ile kitap basımının yaygınlaşması, insanoğlunun kuşaklar boyunca yarattığı ve aktardığı bilgiye sıradan insanın da erişiminin yolunu açmıştır. O zamandan günümüze dek, ders kitapları eğitim ortamları için en temel basılı materyal olarak görülmüştür. Bu anlamda sınıf içi iletişimini belirleyen ve yönlendiren bir eğitim materyali olarak ders kitaplarına, gelişmişlik düzeyleri, kültürel farklılıkları ve eğitime yükledikleri anlam ne kadar değişik olursa olsun, tüm ülkelerin eğitim sistemleri içinde önemli roller yüklenmektedir. Yirmi birinci yüzyılın gelişmişliğine paralel olarak eğitim boyutundaki teknolojik gelişmeler, bilgisayar ve görsel ürünlerdeki olağanüstü gelişme ve internetin yarattığı bilgi yoğunluğu ve derinliği bile ders kitabının temel işlevlerini radikal biçimde değiştirememiş görünmektedir (Kabapınar, 2003, s. 318).

Eğitimin vazgeçilmez araçları ve eğitim-öğretim sürecinin temel dayanaklarından biri olan ders kitapları; öğretmenler, fiziki olanaklar ve ders programları kadar önemli bir yere sahiptir. Ders kitapları, bir ders içinde kullanılır ve o dersin süreç içinde gelişmesini, yaşama dönük açılım ve yayılım kazanmasını sağlar (Oruç, 201, s. 268).

2004 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan yeni Sosyal Bilgiler ders kitapları önceki dönemde hazırlanmış olan ders kitapları ile hemen hemen her açıdan farklılık göstermektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriği, görsel unsurları, hazırlık ve değerlendirme soruları tamamen değişmiştir. Konuların farklılığının yanı sıra, bu konuların sunum tarzı da tamamen değişmiştir. Bu durumun 2004 yılında yenilenen sosyal bilgiler programındaki değişikliklerden kaynaklandığını söylenebilir. Daha önceki dönemlerde hazırlanan ders programları “davranışçı yaklaşım”a uygun olarak hazırlanmıştır ancak en son yapılan değişikliklerle ders programları “yapılandırmacı yaklaşım”a göre hazırlanmış olup günümüzde de bu anlayış ve etki popülerliğini devam ettirmektedir (Oruç, 2012, s. 268).

Bir sosyal varlık olarak çocuk, doğduğu andan okula başladığı zamana dek olan süreç boyunca (kendi gözlemleri, ailenin ve çevrenin katkıları ve görsel medyadan edindikleri bilgiler çerçevesinde) yaşadığı çevre ve dünyayı sürekli anlamlandırma çabası içinde olur. Bu, ilk yaşamayı öğrenme ve

keşfetme sürecinin ardından, okullaşma ile birlikte çocuk çok daha sistematik olarak yaşama uyum sürecinde gerekli bilgi ve deneyimleri edinmeye başlar. Sosyal Bilgiler, bu bilgi ve deneyimleme sürecini, bireye kazandırmayı amaç edinen bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir anlamda bu ders, bireyin, bireysel, toplumsal ve kurumsal (devlet kurumları ve diğer kurumlar) çevreleri ile olan ilişkilerini inceleyen; bunlara ilişkin bilgi, beceri ve deneyimleri kazandırmayı hedefleyen bir içeriğe sahiptir (Kabapınar, 2003, s. 321).

Bilişsel psikologlar, bu çerçevede, bireyin kendisinden topluma, en yakın çevresinden en uzağa, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene doğru yönelen bir yaklaşımı benimsemişler; hem müfredat programları, hem de bunun yansıması olan ders kitapları bu temel yaklaşım çerçevesinde oluşturulmuştur. Eğitimcilerin sosyal olay ve olguların öğretiminde önemle üzerinde durdukları noktalardan bazıları Topses'den (2001) edinilen bilgiye göre aşağıdaki gibidir:

- Öğrenci merkezli bir eğitim ve öğretim görüşüne göre planlanması,
- Öğrencilerin problem çözme yeterliliklerini geliştirmesi,
- Öğrencilerin yaratıcı düşünmesine ortam hazırlaması,
- Çocuğun kendine ve yaşama uyumunu kolaylaştırması,
- Çocuğun bilişsel ve duyuşsal yaşantısını geliştirici olması,
- Çocuğa bireysel varoluş bilincini kazandırması,
- Bunu yaparken de çocuğun toplumsallaşmasına katkıda bulunacak nitelikte olmalıdır (aktaran Kabapınar, 2003, s. 322).

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada 1968 ve 2019 yılları arasında Türk Eğitim Sisteminde, Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan Sosyal Bilgiler ders Kitapları derlenmiştir. Derlenerek oluşturulan örneklem grubunda yer alan bu ders kitapları içinde aile konusunun ne şekilde yer aldığı yorumlanmıştır. 2005 yılından sonra Türk Eğitim Sistemi içinde yapılan müfredat değişikliği nedeniyle Sosyal Bilgiler ders kitapları içinde aile konusunun azalmasıyla, Sosyal Bilgiler dersinin öncü niteliğinde olan Hayat Bilgisi dersine ait Hayat Bilgisi ders kitapları da incelenmiştir.

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırmanın evrenini, 1968 yılından 2019'a kadar olan dönemde okutulan, Milli Eğitim Bakanlığı'nca onaylı ulaşılabildiği ölçüde Sosyal Bilgiler ders kitapları ve 2005 yılından 2019'a kadar yine Milli Eğitim Bakanlığı'nca onaylı ulaşılabildiği ölçüde Hayat Bilgisi ders kitapları oluşturmuştur.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak “Doküman İncelemesi” kullanılmıştır. Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi ders kitaplarında aileye ilişkin sözlü ve sözsüz iletiler incelenmiştir.

3.4. Tasarım, Geliştirme, Uygulama Süreci

Bu çalışmanın tasarım, geliştirme ve uygulama süreci 48 aylık bir süreyi kapsar. Bu sürenin ilk 24 ayı ders kitaplarının temin edilmesi ve incelenmesi, ikinci 24 ayı ise literatür taraması ve oluşturulması aynı zamanda ders kitaplarından elde edilen bulguların yorumlanmasını kapsamıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

3.6. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Bu araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından önerilen ders kitapları incelenmiştir. Yardımcı, testli vb. kitaplara yer verilmemiştir.

3.7. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı nitel bir çalışma olduğu için veri toplama, verilerin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi kısmında objektif bakış açısıyla ve aktif bir şekilde araştırmada yer almıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. 1968’den Günümüze Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Aile

4.1.1. 1968-1979 Dönemi

1968 ve 1979 yılları arasında Sosyal Bilgiler dersinde aile konusunun yalnızca dördüncü ve orta birinci sınıflarda işlendiği görülmüştür. Dolayısıyla bu yıllarda Sosyal Bilgiler kitaplarında aile konusuna sonraki dönemlere göre daha az yer verilmiştir.

1973 yılında Akşit ve Günden tarafından yazılan Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında aile, “İlimiz ve Bölgemiz” adlı 1.ünitenin 1.konu başlığı altında “Yaşadığımız Yer”, “Ailemiz ve Köyümüz” alt başlığı içinde ele alınmıştır. “Annemiz, babamız ve kardeşlerimizle birlikte evimizde yaşıyoruz. Bu küçük topluluk bir ailedir.” (Akşit ve Günden, 1973, s. 4) Şeklinde ailenin kısa bir tanımlaması yapıldıktan sonra komşuluk kavramı tanıtılarak, insanların komşularıyla birlikte bir yardımlaşma ve dayanışma içinde olduğu vurgulanmıştır. “Annemiz, babamız ve kardeşlerimizle birlikte evimizde yaşıyoruz. Bazı ailelerde büyükbaba (dede), büyükanne (nine) de vardır”. Bu cümleden de anlaşılabileceği gibi metinde geniş aile ve çekirdek ailenin farklılıklarına ilişkin bir vurgunun olduğu da görülmektedir. 1973 yılına ait bu ders kitabında aile konusunun kısa bir pragraf şeklinde ele alındığı açık bir şekilde görülmektedir (Akşit ve Günden, 1973: 4).

Tekışık tarafından yazılan 1974 yılına ait Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında aile, “İlimiz ve Bölgemiz” adlı 1.ünitenin 1.konu Başlığı altında “Yaşadığımız Yer”, “Ailemiz ve Evimiz” alt başlığı içinde ele alınmıştır. Öncelikle, “Evimizde, annemiz, babamız ve kardeşlerimizle birlikte yaşarız. Anne, baba ve çocuklardan meydana gelen topluluğa aile denir” şeklinde ailenin tanımı yapılmıştır. Türk gelenek ve göreneklerinde aile ocağının önemi şu şekilde ifade edilmiştir:

Türk geleneğinde, aile toplumun temelidir. Türklerde aile ve ailenin durduğu ev kutsal sayılır. Ailenin oturduğu eve aile ocağı denir. Aile ocağının sönmemesine çalışılır. Toplumumuzun temeli olan aile ne kadar mutlu, ne kadar rahat olursa, toplumumuz da o kadar mutlu ve rahat olur (Tekışık, 1974, s. 4).

Görüldüğü gibi bu metinde, toplumsal yapının birlik ve bütünlüğünün aile tarafından sağlandığı vurgulanmak istenmiştir. Buna göre, aile ait olduğu toplumun aynası olarak görülmektedir. Aile ne kadar güçlüyse içinde yer aldığı toplum da o denli güçlüdür.

Ailenin temelinin mutluluk, karşılıklı sevgi, saygı ve iş bölümüne dayandığı vurgulanmıştır. Anne-babanın çocuklarına karşı sorumluluklarından söz edilmiştir. Aile bütçesinin tanımı yapılmış, annenin de aile bütçesine katkıda bulunduğu, gelir elde ettiği kimi durumların varlığından söz edilmiştir. Bu çerçevede çocukların tutumlu olmaları gerektiği vurgusu yapılmıştır. “Evimiz” alt

başlığı altında ise ailenin yaşadığı mekân, evin odaları kısaca ele alınmıştır. Kira evlerinde oturan ailelerin bu evleri titizlik ve temizlik ile kullanmaları öğütlenmiştir (Tekışık, 1974, s. 4-5).

Akşit, Asal ve Sanır tarafından hazırlanan 1976 yılına ait 4.Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında aile, “Nasıl ve Nerede Yaşıyoruz” adlı 1.Ünitenin “Aile İçinde Yaşayış” alt başlığı içinde ele alınmıştır. 1976 yılına ait bu ders kitabında aile, üç temel konu çerçevesinde işlenmiştir. Bunlar: “Ailenin Değeri”, “Aile Güçlü Bir Toplumdur” ve “Ana Baba ve Çocukların Görevleri Vardır” konularıdır.

“Ailenin Değeri” konu başlığının altında, anne-babaların çocuklarına karşı gösterdikleri fedakârlıklardan söz edilmiştir. Taşıdıkları sorumluluklar bir bir ele alınmıştır. Aynı şekilde çocukların da anne ve babalarına karşı taşıdığı bir takım sorumluluklar anlatılmıştır. Kız çocuğunun ev işlerinde annesine yardım etmesi gereğinden söz edilirken, erkek çocuğunun da kız kardeşi gibi annesine yardım edebileceği vurgulanmıştır. Yine diğer yıllarda olduğu gibi bu yılda da tutumlu olmanın gereği üzerinde durulmuştur (Akşit, Asal, Sanır, 1976, s. 12-14).

“Aile, Güçlü Bir Toplumdur” konu başlığının altında ise ailenin birlik ve beraberliğinin önemi üzerinde durulmuştur. İyi özelliklere sahip olan çocukların anne ve babalarının birbirlerine daha sıkı bir şekilde bağlandıklarından söz edilmiştir. Büyükanne ve büyükbabaların aynı zamanda akrabalarında aileden olduğu anlatılmıştır. Mutluluk ve üzüntülerin aile fertleri tarafından paylaşılması gerekliliği vurgulanmıştır (Akşit, Asal, Sanır, 1976, s. 12-14).

“Ana Baba ve Çocukların Görevleri Vardır” konu başlığı altında ise aile içinde uyulması gereken kurallar sıralanmıştır. Buna göre:

-Çocuklar, anne ve babalarıyla birlikte yaşar; onların izni olmadıkça başka yerlerde kalamazlar.

-Büyükbabalar ve büyükanneler, torunları için düşündüklerini söyleyebilir fakat karar vermek anne ve babanın hakkıdır yani onların dediği olur.

-Çocuklar, okul ve meslek seçerken, anne ve babalarının düşüncelerini, saygıyla dinler, onların isteklerine uyarlar.

-Aile başkanı babadır; fakat her işte eşinin düşüncesini sorar. Sorunların çözümlenmesinde anlaşmaları gereklidir.

-Anne ya da babadan biri yoksa olanı hem anne hem de baba sayılır. Çocuklar onu üzmemek, yormamak ve ona yardımcı olmak için çok daha dikkatli olmalıdır (Akşit ve diğerleri, 1976, s. 14-15).

Bu kurallara baktığımızda; sosyolojik anlamda Türk aile geleneğinin çocuklar aracılığıyla özümseme, kuşaktan kuşağa aktarımının istenildiği açıkça görülmektedir. Babanın aile reisliği pozisyonunun korunması amacı ile birlikte, anne ile de her daim uyum içinde olmasının gerektiğinin

vurgulanması önem taşır. Bununla birlikte, sıralanan bu kurallar aracılığıyla, çocuğun aile içinde edilgen bir konuma sahip olmasının istendiği de göze çarpan bir diğer noktadır.

1971 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında aile, “Günlerimiz Nerede ve Nasıl Geçiyor” adlı 1.ünitenin 1.konu başlığı olan “Ailemiz” içinde ele alınmıştır. 1971 yılına ait ortaokul 1.sınıflar için hazırlanan bu ders kitabında aile olgusu oldukça geniş bir çerçevede işlenmiştir. Genel anlamda bu ders kitabında aileye ilişkin ele alınan noktalar; ailenin günlük işleri, baba ocağından ayrılış nedenleri, aile bütçesi, aileyi meydana getiren bireyler ve ailede demokratik hayatın nasıl gerçekleştiği hususlarıdır.

Ailenin her bireyinin üzerine düşen bir takım görevler vardır. 1971 yılına ait bu ders kitabına göre, annenin öncelikli rolü çocuklarını yetiştirmek ve ev işlerini sürdürmektir. Metine göre anne, kocasının her bakımdan yardımcısıdır. Aile bütçesine destek olmak amacıyla anne de bir takım işlerde (öğretmen, doktor, satıcı, çiftçi ya da işçi gibi) çalışabilir ancak ailenin dışarıda çalışan asıl üyesinin baba olduğu vurgulanmıştır. Çocukların ise öncelikli sorumluluklarının okulları ve dersleri olduğundan söz edilmiştir (Erdem, Konuk, Parmaksızoğlu, 1971, s. 8-9).

Yine bu yıla ait ders kitabına göre her ailenin kendine özgü bir yaşam düzeni olduğundan söz edilir. Bu kendine özgü olma durumu metine göre anne ve babanın sahip olduğu meslekler çerçevesinde şekillenmiştir. Çalışma saatleri ve mesleki kazanç durumu aile yapılarını etkilemektedir (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 9-10).

Aileyi ilgilendiren bir diğer önemli konu da çocukların günü geldiğinde aileden ayrılmalarıdır. Bu ayrılımların çeşitli nedenleri vardır ve metin içinde açık bir şekilde ele alınmıştır. Çocukların yetişkin birer birey olduklarında evlenerek evden ayrılma, askerlik nedeniyle evden ayrılma, daha iyi bir eğitim görme amacıyla evden ayrılma ve iş bulma nedeniyle evden ayrılımları söz konusudur. Tüm bu ayrılımlar baba ocağı ile ilişkiyi kesme anlamına gelmez. Her daim baba ocağına olan bağlılığın sürdürülmesi gerektiği ve evlat olabilmenin ilk koşulunu bu bağlılığın oluşturduğu öğrencilere benimsetilmek istenmiştir (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 10).

1971 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında aile konusu ele alınırken geniş bir biçimde üzerinde durulan bir diğer konu ailenin bütçesidir; dolayısıyla aile ekonomisidir. Kitapta her ailenin bütçesinin birbirinden farklı ve gelir kaynaklarının çeşitli olduğu gibi konular irdelenmiştir. Aile bütçesinin tanımı; “aile başkanının belli bir sürede eline geçen gelirle, o süre içinde yapacağı masrafları ayarlamasından meydana gelen belgeye aile bütçesi denir” (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 11) şeklinde yapılmıştır. Bu başlık altında öğrencilere verilmek istenen tutumlu olmanın önemi ve ailelerin giderlerinin gelirlerini geçmemesi noktasında dikkatli davranmaları olmuştur.

Aile üyelerini yakından ilgilendiren ve öğrenciler üzerinde de bir bilinç oluşturmak amacıyla işlenen bir diğer konu, geleceği güvence altına alma, sigorta ve emeklilik konularıdır. Büyüme çağında

olan çocuklara bu üç konu hakkında bilgiler vererek, geleceklerini garantiye almaları gerekliliği öğretilmek istenmiştir (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 13-15).

Yazarlara göre aile güvenliğinin sağlanmasında hem aile fertlerinin hem de devletin bir takım görevleri; “Aile fertlerinin görevleri; birbirimizi sevmeli ve saymalıyız, birbirimize yardım etmeliyiz şeklinde sıralanırken devletin görevleri ise bir takım yasalar aracılığıyla aileyi koruma altına almaktır” şeklinde ifade edilmiştir (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 16-17). Bu ders kitabına göre aile, toplumun hücresi olarak aktarılmıştır ve sağlam toplumlar ancak sağlam ailelerin varlığıyla oluşabilmektedir. Bu nedenle devletler de hem kurdukları örgütlerle hem de yasalarla aileyi koruma altına almaktadır. Bu noktada aileyi koruma altına alan yasalar örneklerle aktarılmıştır.

Ailelerin kırsal veya kentsel yerleşmeleri göz önünde bulundurularak yaşanan evlerin hangi yapı malzemesinden yapıldığı ele alınan diğer konular arasındadır. Türkiye’de kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı 1970’li yıllarda basılan bu ders kitabında, kırsal alandan farklı olarak kent yaşamında evlerin genellikle tuğladan yapıldığı, betonarme gökdelenlerle çevrili kent yaşamı irdelenmiştir.

...Belediyeler, şehir ya da kasabaların ihtiyaçlarına uygun imar yönetmelikleri hazırlarlar. Bu yönetmelikte, üzerine bina yapılacak parselin büyüklüğü, bina yapım şartları, bina yükseklikleri, evlerde bulunması gereken bölmeler ve yapı ruhsat işleri gibi hususlar yer alır. Eğer bir ev yaptıracaksak, imar yönetmeliğinde istenenleri yerine getirmek zorundayız (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 19).

Bu çerçevede, gecekondulaşma olgusunun önüne geçebilmek amacıyla, imar yönetmelikleri öğrencilere aktarılacak istenmiştir. Oluşturulmak istenen bilinç, imar planlarına uygun evlerde yaşamın sürdürülmesi gerekliliğidir.

“...Evimiz, eşyalarımız ve vücudumuz temiz olmalıdır. Sağlık kurallarına uymalıyız. Sözcüleri evimizi sık sık havalandırmalıyız. Evimizin sağlığa uygun hale gelmesi için de çalışmalıyız” (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 18-21). Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi hem imar planlarına uygun evlerde hem de sağlık koşullarının sağlandığı yapılarda yaşam sürmemiz öğütlenmiştir. Öz temizliğin önemi de vurgulanmıştır.

Yine diğer yıllarda olduğu gibi, kira evlerinde oturan ailelerin bu evleri kendi evleriymiş gibi titizlikle kullanmaları gerektiği açıkça belirtilmiştir.

“Aile’de Kimler Bulunur?” alt konu başlığının altında aileyi oluşturan bireylerin kimlerden oluştuğu açıklanmıştır. Öncelikle, ailenin evlilik yoluyla kurulduğuna dikkat çekilmiştir. Bazı ailelerin çocuksuz da olabileceği ifade edilmiştir. Bu başlık altında, aileyi oluşturan bireyler tek tek tanımlanarak birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları da açıkça anlatılmıştır. Örneğin:

Baba, ailenin başkanıdır. Aileyi güçlendirmek ve aile fertleri arasında dirlik ve düzeni sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğe karşı, yasalarımız, babaya bazı haklar tanımıştır.

Sözgeleş, ikametgâhı seçme hakkı babaya aittir. Eş ve çocukları onun soyadını taşır. Anne, her alanda kocasının yardımcısıdır. Baba gibi bir işte çalıştığı zaman yükü daha ağırlaşır. Çünkü çocuklara bakmak, yemek pişirmek, evin düzenini sağlamak gibi birçok işler, esasen annenin üzerindedir. Anneyle babanın birlikte gördükleri işler de vardır. Çocukları yetiştirmek, onların yeteneklerine uygun bir eğitim görmelerini sağlamak bunlardan biridir. Bu amaçla anne baba, gerektiğinde çocuklarını cezalandırabilirler. Medeni Kanunumuz çocukları uslandırmak için anne ve babaya böyle bir hak tanımıştır. Çocuklar da anne ve babalarını severler ve sayarlar. Ayrıca, onlara yardımla yükümlüdürler. Çocukların yardımları ve görevleri yaşlarına göre değişir. Sözgeleş, bir çocuğun üstünü, başını temiz tutması, tertipli ve düzenli olması, söz dinlemesi anne için büyük bir yardımdır (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 21-22).

Aile olgusunun derinlemesine işlendiği bu ders kitabında sosyolojik bir takım çözümlemelere de yer verilmiştir. Bu noktada dikkat çeken konu, Türk geleneği içerisinde aile olgusunun öğrencilere tanıtılmasıdır. Bu konuya, öncelikle “gelenek” teriminin ifade ettiği anlamı açıklamak ile başlanmıştır. Daha sonra, aile olgusunun Türk tarihi içinde geçirdiği bir takım değişiklikler tartışılmıştır. İslamiyet’in kabulünden önce aile içinde kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu, ancak İslamiyet’in kabulü ile özellikle Arap ve İran kültürlerinin etkisi altına girildiğinde ailede büyük değişiklikler meydana geldiği belirtilmiştir. Kadının aile içindeki konumunun gerilediğinden ve toplumsal yaşamda pek çok haktan mahrum bırakıldığından söz edilmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, özellikle Türk Medeni Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle aile içinde kadının kaybetmiş olduğu haklarını yeniden kazandığı ve en önemlisi aileye gereken değerin yeniden verildiği aktarılmıştır (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 22-23).

Son olarak ele alınan konu, ailenin en önemli eğitim kurumlarından oluşu ve annenin çocuğun ilk öğretmeni olmasıdır. Bu konuda, özellikle çocuğun psiko-sosyal yönden sağlıklı bir birey haline gelmesinde anne sevgisinin etkisinin büyük olduğunun altı şu cümlelerle çizilmiştir: “Anne sevgisi çocuğun gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu sevgiden yoksun kalan bebeklerin daha geç geliştikleri bilinmektedir. Mutsuz ailelerin çocukları da, mutlu ailelerin çocuklarına göre daha çok suç işlemektedir” (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 24).

Bu ders kitabının, aile olgusunun özgür düşünce ve demokratik hayatın en küçük birimi olduğu ifade edilerek sonlandırıldığı görülmektedir (Erdem ve diğerleri, 1971, s. 24-25).

1973 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında aile,” Günlerimiz Nerede ve Nasıl Geçiyor” adlı 1.ünitenin 1.konu başlığı olan “Ailemiz ve Yuvamız” başlığı altında işlenmiştir. 1973 yılına ait orta 1.sınıflar için hazırlanan bu ders kitabında aile olgusu yine oldukça derin bir çerçevede işlenmiştir. Genel anlamda bir sıralama yapacak olursak, ele alınan konuların başında ailenin ifade ettiği anlam, kuruluşu, ailedeki bireylerin sorumlulukları, ailede başlayan eğitim süreci, ailenin gelir ve giderleri, yaşlıların ve çalışmayacak olanların hayatlarının güvence altına alınışları, ailenin korunması, ailenin yaşadığı ev, aile ilişkilerinin düzenlenmesi, ailede demokratik yaşam ve ailevi paylaşımlar gelmektedir (Akşit ve Sanır, 1973).

1973 yılına ait bu ders kitabında aileye ilişkin olarak ilk ele alınan konu, ailenin kuruluşu ve aile bireylerinin sahip olduğu sorumluluklardır. Buna göre aile, kadın ve erkeğin resmi kurumlar tarafından hazırlanan nikâh akdiyle bir araya gelmesinden oluşur. “Evlenme ile kurulan aile çocuklarla tamamlanmış olur” (Akşit ve Sanır, 1973, s. 6) cümlesinden de anlaşıldığı gibi, çocukların aile oluşumunda ifade ettiği önem büyüktür. Ailede anne anlamsal rolleri üstlenmiş ve ev işleri, çocukların bakımı, gerektiğinde babanın en büyük yardımcısı olma sorumluluğunu taşımıştır. Baba da evi geçindirmekle yükümlüdür. Ders kitabında geçen şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

Baba eve dönünce eşiyle çocuklarıyla konuşmak, dertleşmek ister. Onun için baba gelmeden önce evdeki işler bitirilmeli, anne temiz elbiselerini giymelidir. Çocuklar babalarının elinden hemen paketleri almalı, soyunmasına, temizlenmesine yardım etmelidir. Baba, böyle sevgi ve saygı ile karşılaşınca yorgunluklarını ve üzüntülerini unuttur; onun da yüzü güler, mutluluk duyar (Akşit ve Sanır, 1973, s. 6).

Bu cümlelerden, aile içinde babanın konumunun tüm bireylerden daha üstün olduğu anlamı çıkmaktadır. Erkek çocuğunun babaya, kız çocuğunun da ev işlerinde anneye yardımcı olması öğütlenmiştir.

Genç kızlar ve erkek çocuklar ev işlerinde anne ve babalarına yardım ederler. Kızlar sofrayı kurarlar, misafir geldiği zaman ikramda bulunurlar, kendilerine verilen diğer işleri yaparlar. Erkek çocuklar babalarıyla birlikte dükkânda, tarlada ve diğer işlerde çalışırlar. Çocuklar derslerini hazırlarlar, anne ve babalarına yardım ederler. Boş zamanlarında bilgilerini arttırmak için kitap ve dergi okurlar (Akşit ve Sanır, 1973, s. 7).

Yukarıdaki örnekler toplumsal cinsiyet oluşumunda, kadın ve erkeğin rollerinin belirlenmesinde öğrencileri doğrudan etkileyecek anlatımlardır. Sosyolojik anlamda bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren toplumsal bir takım mekanizmalar ile erkeklik ve kadınlık kimliklerine hazırlanırlar. Erkek çocuklarına mavi renginin sevdinirip papyon takılması, kız çocuklarına pembe renk kıyafetler giydirilip bez bebeklerine annelik yapmalarının öğretilmesi gibi. Ders kitabında da buna benzer bir öğretim söz konusu olmuştur.

Gelecekte bir gün evlatların bir şekilde evden ayrılacakları ama anne ve babalarıyla olan bağlarını yaşamı boyu sürdürmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Akşit ve Sanır, 1973, s. 7-8).

Bu ders kitabında aileyle ilişkili olarak ele alınan bir diğer konu ailedeki eğitim sürecidir. Öncelikle dünyaya gelen çocukları yaşama hazırlamak anne-babanın en önemli görevidir. Çocukların iyi bir eğitim alıp meslek sahibi olmasında ve yeni bir aile kurma sürecine gelmesinde yine anne ve baba birinci dereceden sorumluluk sahibi olarak işaret edilmektedir (Akşit ve Sanır, 1973, s. 8).

Ailenin gelir ve giderlerinin anlatıldığı bir diğer alt başlık altında bütçe kavramına vurgu yapılmıştır. Gelir ve gider kaynakları kısaca özetlenmiştir. Tutumlu olmak, sahip olduğumuz eşyaları özenle kullanmak ve para biriktirmek öğütlenmiştir. Gelir ve giderlerin anlatıldığı alt başlığın hemen ardından sigorta ve emeklilik ile ilgili bilgilerin verildiği bölüm karşımıza çıkmaktadır. Çalışan

kesimin sahip olduğu bir takım haklar da bu başlık altında ele alınmıştır. (Akşit ve Sanır, 1973, s. 10). Ayrıca ailenin Türk toplumunun temeli olarak görülüyor olması, onun bir takım kanunlar tarafından korunmasını gerekli kılmıştır. Aile, mahremiyet olgusunun en net ifadesidir (Akşit ve Sanır, 1973, s. 11). Metinde bu durum şu şekilde açıklanmıştır: “Aile evinde tam bir güven içindedir; kimse rahatsız edemez. Mahkeme kararı olmadıkça eve polis, jandarma bile giremez; araştırma yapamaz” (Akşit ve Sanır, 1973, s. 11).

Yukarıda ele alınan konuların ardından (farklı yıllara ait olan sosyal bilgiler kitaplarında da olduğu gibi) ailenin yaşadığı ev, içinde oturan konut konuları tartışılmıştır. Yine bu konu çerçevesinde öğrencilere verilmek istenen ana temalar; içinde yaşanan evlerin yasal çerçevede imar planlarına ve sağlık koşullarına uygun olması ve kirada oturan konutlara gerekli özenin gösterilmesidir (Akşit ve Sanır, 1973).

“Aile İlişkilerini Düzenleyen Kurallar” alt başlığının içeriğine baktığımızda tarihsel çerçevede Türk aile yapısının tanıtıldığını görmekteyiz. Ailenin, İlk Türk devletlerinden başlayarak İslamiyetin kabulü, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet sonrası dönemi gibi oldukça önemli tarihsel olaylar karşısında geçirdiği değişim ve dönüşümler ele alınmıştır (Akşit ve Sanır, 1973, s. 13). Her dönem aile kurumuna atfedilen değer oldukça yüksektir.

“Ailede Saygı ve Sevgi” adlı konu başlığının altında aile bireyleri arasındaki saygı ve sevginin her daim korunması gerekliliği vurgulanmıştır. Aile yaşamının önemli bir ritüeli olan akşam yemekleri ile ilgili olarak öğrencilerde bir takım tutum ve davranışlar benimsetilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili geçen ifadeler şu şekildedir:

Ailenin en güzel zamanı sofrada geçer. Aile zevkle hazırlanan bir sofrada toplanır. Konuşarak, gülüşerek yemek yenir. Günün yorgunluğu burada giderilir. Yemekten sonra herkes dinlenmeye çekilir. Baba gazetesini okur. Anne el işleri veya dikişleri ile uğraşır. Radyo dinlenilir veya televizyon seyredilir. Biraz sonra çocuklar derslerine çalışmak üzere yerlerine çekilirler. Derslerine çalışırken anlamadıkları yerler olursa annelerine veya babalarına sorarlar (Akşit ve Sanır, 1973, s. 14).

Son olarak bu (1973 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında, ailedeki demokratik yaşamın nasıl sağlandığı öğrencilere aşağıdaki gibi aktarılmak istenmiştir:

Ailede düşünce özgürlüğü, karşılıklı sevgi ve saygı, eşitlik demokratik hayatın gereğidir. Anne, baba ve çocuklar birbirlerine düşüncelerini rahatça söyleyebilmelidirler. Arada fikir ayrılıkları ve tartışmalar da olabilir. Fakat kırıncı bir söz söylenmemelidir. Bir işe karar verileceği zaman herkesin düşüncesi alınmalıdır. Evin yönetimi yalnız bir kişinin isteğine göre olmamalıdır. Yemek yapılırken, gezmeye gidilirken, elbiselik kumaş, ev eşyası alınırken aile bireylerinin hepsinin isteğine uygun olmasına dikkat edilmelidir. Ailede özgürlüğe önem verilmelidir. Yalnız özgürlüğü iyi bir şekilde kullanmak gerekir. Gençlerin her istediklerini yapmalarına izin verilmez. Büyükler aileye zarar getirecek, çocukların geleceğini tehlikeye düşürecek hareketlere izin vermezler. O zaman küçükler darılmamalıdır. Sevgi ve saygı aile için kuvvetli bir bağdır. Ailede herkese eşit davranmalıdır. Birini daha

fazla sevmek, onun isteklerini daha çok yerine getirmek, diğerlerini üzebilir. Ailede demokratik hayatın sağlanmasıyla mutluluk daha da artmış olur (Akşit ve Sanır, 1973, s. 14-15) .

Yukarıdaki paragrafta, aile içinde karşılıklı düşüncelere saygı göstermek, eşitlikçi olmak, herhangi bir konu hakkında birlikte karar verip ortak paydada buluşmak gibi noktaların demokratik aile hayatının vazgeçilmez unsurları olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çocuklara, sahip oldukları özgürlüklerinin sınırları çizilerek gereken yerlerde anne baba uyarılarını dikkate almaları gerektiği öğütlenmiştir. Çocuklara yönelik olarak, aile üyeleri arasında demokratik ilişkilerin nasıl olması gerektiğinin ön plana çıkarılması oldukça olumlu bir aktarım olarak dikkat çekmektedir.

1979 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında aile, “Yaşadığımız Topluluklar İçinde Haklarımız ve Görevlerimiz” adlı 1.ünitenin 5.konusunda, “Ailedeki Kişilerin Karşılıklı Hak ve Ödevleri Vardır” başlığı altında ele alınmıştır. 1979 yılına ait orta 1.sınıflar için hazırlanan bu ders kitabında aile, diğer yıllarda yayımlanan sosyal bilgiler ders kitaplarına göre kısa kısa hazırlanmış alt başlıklar halinde işlenmiştir.

Öncelikli olarak bu ders kitabında ailenin tanımı yapılarak konuya giriş yapılmış ailenin ulusun temeli olduğu düşüncesi öğrencilere aktarılmıştır. Aile içindeki tüm bireylerin görevleri tek tek sıralanmıştır. Kitapta, aileye gelir getirmek amacıyla çalışan annelerin hem ev işleriyle ilgileniyor hem de çalışıyor olmaları onların görevlerini babadan daha ağır kılmaktadır ifadesi yer almıştır. Diğer kitaplarda olduğu gibi bu yıla ait ders kitabında da ailedeki gelir gider dengeleri anlatılırken tutumlu olmak konusuna ayrı bir önem verilmiştir. Diğer ders kitaplarından farklı olarak bu ders kitabında “1977 yılı sonbahar aylarına ait beş kişilik bir aile bütçesi” örnek olarak kullanılmıştır (Bkz: Ek 2). İçinde yaşanan evin imar yasalarına ve sağlık koşullarına uygun olması bir kez daha öğütlenmiştir (Saymal, 1979, s. 21).

Genel anlamda 1968 ile 1979 yılları arasında özellikle 1970’li yılların başında aile tanımlarında büyükanne ve büyükbabadan söz edildiği görülmüştür. Bu durumun nedeni, özellikle o yıllarda Türkiye’de henüz Batı toplumlarındaki gibi bir çekirdek aile formunun olmayışıdır. Kentleşme, kırsal alandan kent merkezlerine doğru yaşanan yoğun göç dalgası Türkiye için en önemli toplumsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Gecekondulaşmanın önüne geçmek, kent kültürünü empoze etmek amacıyla ders kitaplarındaki aile ile ilişkili anlatımlara bir takım uyarılar eklenmiştir. Bunlar; imar planlarına uygunluk, kira evlerinde oturan aileler için o evleri temiz tutmanın önemi gibi. Bununla birlikte aile atfedilen değer bu dönem ve hatta diğer dönemlerde de oldukça yüksektir. Güçlü toplum için güçlü aile vurgusu yapılmıştır. Aile içi görevler tek tek sıralanmış, babaya aile başkanlığı görevi verilmiştir. Anne ise her daim babanın en büyük destekçisi ve tamamlayıcısıdır. Çocuklardan derslerinde başarılı olmaları, tutumlu ve temiz olmaları istenmiştir. Aile içi karar alma süreçlerinde demokratik bir tutum söz konusudur. Özellikle tüm aile bireylerinin fikirlerinin önemsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ailenin bir mahremiyet alanı oluşu ve yasalarla koruma altına alındığı açık bir şekilde

ifade edilmiştir. Kız çocuklarına anneye ev işlerinde yardımcı olmaları öğütlenirken erkek çocuklarına ise babalarına ve hatta okulun tatil olduğu zamanlarda bir takım küçük işlerde çalışarak aile bütçesine katkı yapabileceği söylenmiştir. Bu anlatımlar ile çocukların toplumsal cinsiyet rollerine hazırlanıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

4.1.2. 1980-1998 Dönemi

1980’li yıllar, Türkiye’de sosyolojik anlamda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yıllardır. 1980’de hem serbest pazar ekonomisine geçiş kararı alınmış, hem de bu kararın hemen arkasından bir askeri darbe yaşanmıştır. Sosyolojik anlamda meydana gelen değişimler, alt yapı ve üst yapı kurumlarının incelenmesiyle açıklanabilir. Bir toplumsal sistemde alt yapıda yani ekonomide meydana gelen değişimler üst yapı kurumlarını (eğitimi, hukuku vb.) etkiler ve dönüştürür. Bu bağlamda 1980’li yıllar Türkiye için kırılma süreci olmuştur. Ekonomik anlamda yaşanan değişimin ilerleyen yıllarda eğitim kurumuna olan etkisi de gözlemlenmektedir.

Buna rağmen bu yıllarda ders kitaplarının içeriğinde herhangi bir değişikliğe rastlanmamaktadır. Örneğin; 1983 yılına ait Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında ailenin ele alınış biçimi, 1976 yılına ait Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabındaki ailenin ele alınış şekliyle birebir aynıdır (Akşit, Asal, Sanır, 1983). Yine 1988 yılın ait Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında aile, “Nerelerde ve Nasıl Yaşıyoruz?” Adlı 1.Ünitenin 2.Konusunda, “Aile İçinde Yaşayış” başlığı altında ele alınmıştır. Bu kitapta da ailenin ele alınış biçiminin 1976 ve 1983 yıllarına ait Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabıyla birebir aynı olduğu görülmüştür (Akşit, Asal, Sanır, 1988). Saymalının kaleme aldığı 1981 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında ele alınan aile konusu, 1979 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabındaki ailenin ele alınış şekliyle bire bir aynıdır.

1983 ve 1984 yıllarına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabında da aile, 1979 ve 1981 yılına ait Sosyal Bilgiler orta 1.sınıf ders kitabındaki ailenin ele alınış şekliyle birebir aynıdır (Saymal, 1983).

Askeri darbeye ve ekonomide alınan reformist kararlara rağmen müfredatta herhangi bir değişim olmadığı için, 1980’li yıllara ait bu dört kitapta da aile konusunun 1970’li yıllar ile aynı şekilde işlendiği görülmüştür.

1990 yılına ait Milli Eğitim Bakanlığı’nca hazırlanan Sosyal Bilgiler 4. sınıf ders kitabında aile, “Yaşadığımız Yer” adlı 1.ünitenin 1.bölümü olan, “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” başlığı altında ele alınmıştır. Bu ders kitabında ailenin; “okul”, “toplum hayat” ve “dayanışmanın toplum hayatındaki önemi” konularıyla aynı bölümde incelendiğini görmekteyiz. Aile yaşantısı; ailenin ifade ettiği anlamlar, aile üyeleri arasındaki sevgi-saygı ve bağlılık, aile üyelerinin aile yaşantısı içinde uyması gereken bir takım kurallar üzerinde durularak işlenmiştir. Ailenin de bir eğitim kurumu olduğu, bu eğitim kurumunda özellikle annenin rolünün önemi üzerinde durulduğu göze çarpmaktadır. “Ailede

Dayanışma ve İş Bölümü” başlığı altında erkeğin, kadının ve çocukların görevleri belirtilmiştir. Bu konu başlığı altında önceki yıllarda olduğu gibi erkeğin ailenin başkanı olma durumu açıkça yazılmıştır. Ailenin maddi ihtiyaçlarının erkek, manevi ihtiyaçlarının kadın tarafından doyurulduğu, buna karşın kimi ailelerde kadının da çalışma hayatına katılarak maddi açıdan erkeğe, dolayısıyla evine destek çıktığı vurgulanmıştır (MEB, 1990, s. 11-13).

70’li, 80’li ve 90’lı yıllarda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında sıkça rastladığımız “ailede herkes birbiri için çalışmaktadır” görüşü bu ders kitabında şu sözlerle açıklanmıştır: “Aile fertleri sürekli dayanışma içinde olmak, işleri bölüşmek durumundadırlar. Şunu aklımızda tutalım: Bir ailede hepimiz birimiz için birimiz hepimiz için kuralı geçerli ise, o aile mutlu bir ailedir” (MEB, 1990, s. 14).

90’lı yıllar ile birlikte sosyal bilgiler ders kitaplarında, “Türk Toplumunda Ailenin Yeri ve Önemi” konu başlığı yer almaya başlamıştır. Türk aile yapısının kendine özgü ve tarihi bir takım özellikleri olduğu vurgulanır. Bunlar; gelenek ve göreneklerle perçinleşmiş olan sevgi, saygı, gönül tokluğu ve fedakârlıktır. Bu konu başlığı altında genel anlamda, Türk uygarlığının temelini aile hayatında gören Atatürk’ün de konu ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Atatürk’ün Türk kadını toplumumuzda ayrı bir yere koyduğu belirtilmiştir. Türk kadının cesareti ve şerefi ile erkeklerle birlikte kurtuluş mücadelesine katıldığına dikkat çekilmiştir.

1990 ve 1991 yıllarına ait Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında aile, yukarıdaki kitaba (1990 yılına ait Milli Eğitim Bakanlığı’na hazırlanan Sosyal Bilgiler 4. sınıf ders kitabı) göre konuyu daha çok resimlerle ele almıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yazılan ders kitabıyla konu başlıkları ve içerik yönünden neredeyse aynıdır. Aile tanımının yapıldığı paragrafta yer alan fotoğrafta iki küçük çocuk anne ve baba vardır. Türk geleneğinde ailenin öneminin anlatıldığı paragrafta ise büyükannenin küçük kız çocuğuna el işi öğrettiği sıradaki görünümü fotoğraflanmıştır (Bkz: Ek 3). Burada Türk gelenek ve göreneklerinin aile içinde aile büyükleri tarafından çocuklara aktarıldığı ve aktarılması gerektiği vurgulanmak istenmiştir (Erdem, Konuk, Küçükcan, 1990, s. 10-15).

1991 yılına ait birleştirilmiş sınıflar için basılan Sosyal Bilgiler 1.yıl ders kitabında aile, “Ders Yılı Sonu” konu başlığı altında “Tatilde Ailemize Yardım” alt başlığı altında ele alınmıştır. Ailenin kısa bir tanımı yapıldıktan sonra, yaz aylarında çocukların ne şekillerde ailelerine yardımcı olabileceği şu cümlelerle anlatılmıştır:

Ailede herkesin yapabileceği işler ve taşıdığı sorumluluklar vardır. Yaz aylarında bağda, bahçede ve tarlalarda çalışırız. Sebzeleri, çiçekleri ve ağaçları sularız. Bahçemizin yıkık duvarlarını ve bozulan çitlerini onarırız. Hayvanlara bakarız, hayvanları otlatırız. Hasat zamanı ürünleri toplarız. Tarlada çalışanlara su, ekmek götürürüz. Harman işlerinde çalışırız. Bir iş yerinde çırak olarak çalışarak ailemizin geçimine katkıda bulunuruz (Alaylıoğlu ve Torunoğlu, 1991, s. 198-199).

Birleştirilmiş sınıflara yönelik hazırlanan yukarıdaki ders kitabında kız ve erkek çocuklarının anne ve babalarına hangi işlerde yardım edebilecekleri de tek tek açıklanmıştır. Kitapta geçen paragraf aynen şu şekildedir:

“Kız çocukları, annelerine sofrayı kurup kaldırmakta, bulaşıkları yıkamakta, toz almakta, döküntüleri toplamakta, ütü yapmakta, çamaşırları toplamakta yardım eder. Erkek çocukların ise alışveriş yapmaları, tamir işlerine katılmaları küçümsenmeyecek yardımlardır.” (Alaylıoğlu ve Torunoğlu, 1991, s. 198)

Konunun ele alınış biçimi 1996 (Kılavuz, 1996) ve 1997 (Şahin ve Şahin, 1997) yıllarına ait ders kitaplarında da aynen devam ettirilmiştir.

Genel olarak bu yıllarda Türkiye’de yaşanan pek çok değişim ve dönüşüme karşın ders kitaplarında aile işleyişinde önemli bir değişim yaşanmamıştır. Önceki yıllardan farklı olarak 1990’lı yıllarda Türk Toplumunda ailenin yeri ve önemi konuları ön plana çıkmış Atatürk’ün aile olgusuna ilişkin sözlerine yer verilmiştir.

4.1.3. 1998’den 2006’ya

1968 yılından sonra ilk kez 1998 yılında müfredatta değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikte kamuoyunda “28 Şubat Dönemi ya da Post Modern Darbe” diye adlandırılan sürecin büyük bir etkisinin olduğu yadsınamaz.

Bu dönemde yayınlanan Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında aile, 90’lı yıllara göre daha kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. “Aile, Okul ve Toplum Hayatımız” adlı ünitenin, “Ailemiz” bölümünün, “Toplumsal Temel Unsuru Aile” adlı ilk konu başlığı; ailenin toplum için öneminin anlatıldığı ve konuya giriş niteliği taşıyan bir bölümdür. Ailenin kuruluşu, toplumsal ilişkilerin sağlıklı olmasının en büyük belirleyicisinin aile oluşu, Türk toplumu için ailenin önemi, devletin aileyi korumaya yönelik hali hazırda yaptıkları bu ilk başlık altında işlenmiştir (Helvacı, Kurtcan, Tomsuk, 2000, s. 10).

2000’li yıllara ait Sosyal Bilgiler ders kitaplarında işlenen aile konusu, 70’li yıllarda işlenen aile ile bir takım benzerlikler taşımaktadır. Aile bütçesinin ayarlanması konusunda yapılması gerekenler, tutumlu olmanın telkin edilmesi, sosyal güvenceler, emeklilik hakkı gibi bir takım maddi konular 70’li yıllarda işlenmiş, 80’li ve 90’lı yıllarda ele alınmamış, 2000’li yıllarda tekrar işlenmeye başlanmıştır. Bu durumun nedeni olarak; 80’li yıllar itibarıyla serbest piyasa ekonomisinin geçerlilik kazanması, girişimciliğin desteklenmesi gibi bir takım ekonomik konular gösterilebilir.

Bu ders kitabında dikkat çeken bir diğer konu başlığı, “Ailede Temizlik ve Sağlık Kurallarına Uymanın Önemi”dir. Sağlıklı olmak için yapılması gerekenler, çevre temizliğine önem vermek ve su tüketiminde bilinçli olmak gibi bir takım davranışlar bu konu başlığı altında özendirilmiştir. Özellikle,

dünya nüfusunun giderek artması ve dolayısıyla su kaynaklarının daha bilinçli kullanılmasını sağlamak amacıyla bu bölümün kitaplarda yer almaya başladığı görülmektedir (Helvacı ve diğerleri, 2000, s. 17-18).

2001 yılına ait Sosyal Bilgiler 6.sınıf ders kitabında aile, tek başına ele alınan bir konu değildir artık. Bu ders kitabında aile konusuyla ilişkilendirebileceğimiz tek nokta, “Akraba Evliliklerinin Sakıncaları” konu başlığıdır. Bu konu başlığı “Demokratik Hayat” adlı ünitenin içinde yer almıştır. Bu ders kitabında akraba evlilikleri ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

Akraba evlilikleri, çocukların sağlığını olumsuz yönde etkileyen faktörlerdendir. Kalıtsal hastalıklardan bazıları akraba evliliği yoluyla çocuklara taşınmış olur. Çevremizde yakın akraba evliliklerinden kaynaklanan birçok hasta çocukla karşılaşırız. Sık sık basında, televizyonda bu konuyla ilgili yayınları izleriz. Bunların birçoğu kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar bakıma muhtaçtır. Sağlıklı bir nesil, sağlıklı bir toplum için akraba evliliklerinden kaçınılmalıdır (Akay ve diğerleri, 2001, s. 32).

Bir önceki ders kitabında olduğu gibi, akraba evliliklerinin sakıncaları açıkça ifade edilmiş, “sağlıklı toplum için sağlıklı bireyler” vurgusu yapılmıştır.

2002 yılına ait Karabıyık ve Tiryaki tarafından yazılan Sosyal Bilgiler 4.Sınıf ders kitabındaki ailenin ele alınış biçimi Helvacı ve diğerleri tarafından hazırlanan 2000 yılına ait Sosyal Bilgiler 4.Sınıf ders kitabında aile ile hemen hemen aynıdır. Bu ders kitabında ilk kez “aile terbiyesi” kavramının öğrencilere tanıtıldığı görülmektedir. Kitapta aile terbiyesi şu şekilde açıklanmıştır:

Toplumumuzda sıkça kullanılan “aile terbiyesi” ifadesi, çocuğun aileden aldığı eğitimi anlatmak için söylenir. Bir insanın ailesinden öğrendiği davranışların tümüne aile terbiyesi denir. Bir kişi, toplum içerisinde uygunsuz davranışta bulunduğu zaman “aile terbiyesi almamış” diye ayıplanmaktadır. Bu ifade, ailenin toplumda bir okul gibi kabul edildiğini göstermektedir (Karabıyık ve Tiryaki, 2002, s. 11).

Yukarıdaki metinden alınan örnekte aile terbiyesi kavramı açıklanırken, diğer taraftan öğrencilere sosyal kontrol mekanizmalarının sergilemiş oldukları davranışlara göre onları etkileyeceği mesajı verilmektedir.

1968 yılından sonra ilk kez 1998 yılında müfredatta bir değişiklik yapılmıştır. Önceki dönemlerden farklı olarak *aile terbiyesi* ve *akraba evliliklerinin sakıncaları* Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile konusuna ilişkin ele alınan konular olmuştur. Ailede alınan eğitimin yani terbiyenin bir toplumsal denetim ve kontrol mekanizması görevinde olduğu, toplum tarafından hoş görülme-yen davranışların ayıplanacağı ifade edilmiştir.

4.1.4. 2006’dan Günümüze

Ülkemizde uygulanmakta olan Sosyal Bilgiler dersi programı ilkokullarda (1.2.3) okutulmakta olan Hayat Bilgisi dersinin devamı niteliğindedir. 1926’da tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisiyle başlayan, 1968’den itibaren sosyal bilgiler olarak devam eden bu derslerin içeriği ve öğretme

yöntemleri 2004 yılına gelinceye kadar pek fazla değişiklik göstermemiştir. Oysa bilimsel ve teknolojik gelişmeler, öğretme/öğrenme anlayışındaki yeni gelişmeler, ekonomiye ve demokrasiye duyarlı bir eğitim gereksinimi, bireysel ve milli değerlerin küresel değerler içinde geliştirilmesine duyulan gereksinimler vb gibi sebepler yeni bir programı zorunlu kılmaktaydı. Dönemin Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Prof. Dr. Ziya Selçuk'da programın hazırlanışı sırasında yaptığı bir açıklamada, programın değiştirilmesi gerekçesini “1980’lerden itibaren Türkiye’nin ekonomide ve demokratikleşmede dünya ile entegrasyonunu sağlayacak alt yapıyı değiştirme, yapısal değişiklik yapma konularında ciddi mesafeler aldığını, kala kala bir tek eğitim konusunun kaldığını ve yapılan çalışmalarla yapının, sistematüğün değişmesi, dönüştürülmesi ve çağa uygun hale getirilmesinin amaçlandığını” (Karaçalı, 2004, s. 7-8) açıklamıştır.

Bu anlayışla, Milli Eğitim Bakanlığı 2004 yılında tüm ilköğretim programlarını kapsayacak şekilde yeni bir program hazırlığına girişmiştir. Yeni sosyal bilgiler programı 2004-2005 öğretim yılında pilot seçilen ilköğretim okullarında (4. ve 5. sınıflar) uygulandıktan sonra, 2005-2006 öğretim yılında tüm ilköğretim okullarında uygulamaya koyulmuştur. 2006-2007 öğretim yılından itibaren de 6. ve 7. sınıflar sosyal bilgiler programı aşamalı olarak uygulamaya geçirilmiştir.

Bu çerçevede, 2005 yılında değişen müfredat ile Sosyal Bilgiler eğitiminde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Aile konusu 4.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında “Kendimi Tanıyorum” ve “Geçmişimi Öğreniyorum” adlı ünitelerde, önceki dönemlerden oldukça farklı bir şekilde ele alınmıştır. “Kendimi Tanıyorum” adlı ünite, kimlik hazırlama etkinliği çerçevesinde, öğrenciden kendisinin, anne ve babasının kişisel bilgilerinin hazırlanması beklenmiştir. “Geçmişimi Öğreniyorum” adlı ünite de, sözlü tarih yöntemi kullanılarak, öğrenciden aile tarihi oluşturmaya istenmiştir (MEB, 2005, s. 155).

2012 yılına ait Sosyal Bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitabında aile, “Geçmişimi Öğreniyorum” adlı ikinci ünitenin ilk alt başlığı olan “Ailemin Tarihini Yazıyorum” adlı alt başlık altında ele alınmıştır. Öğrenciden bir aile büyüğünü belirlemesi ve onunla sözlü tarih çalışması yapılması istenmiştir. Konu, bir örnek üzerinden açıklanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte, sözlü tarih yöntemi bir paragrafta şu şekilde açıklanmıştır:

“Sözlü tarih yöntemi, temelini kişilerin anlatımlarının oluşturduğu bir yöntemdir. Bu yöntem, hayatı, yaşanmış olayları tarihin içine katar. Bir olay veya bir dönemi yaşamış kişiler ile yapılan görüşmede, konuşmalar kayıt altına alınır. Daha sonra edinilen bilgiler düzenlenir.” (Dağ ve diğerleri, 2012, s. 34)

Sözlü tarih yöntemiyle yapılan aile tarihi yazma çalışmasında, ailedeki yaşlı kişilerin hayat hikâyesinden ve anlatımından hareketle, toplumdaki çocuk yetiştirme usulleri, göçlerin nasıl gerçekleştiği, göç edilen yerdeki yaşam, evlenme gelenekleri, ekonomik faaliyetler, aile ve akrabalık ilişkileri, değer ve zevklerin değişimi konularıyla ilgili bilgi edinilebilir (Dağ ve diğerleri, 2012, s. 34).

Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, geçmiş dönemlerde öğrencilere didaktik bir yöntemle aile ve içerdiği kavramlar ile değerler açık açık anlatılırken, 2005 sonrası öğrencilere daha çok geleneksel bir aile kavrayışını (kültürel bir takım süreçlere hâkim, özünü benimseyen) benimsetmek amaçlanmıştır.

Bununla birlikte 2005 programı sonrasında, 2012 yılında getirilen 4+4+4 sistemiyle ikinci kademe yani ortaokul 5.sınıftan başlamaktadır. Bu değişimin etkisini 2013 yılına ait Sosyal Bilgiler 5.sınıf ders kitabında aile konusunun ele alınmasında görmekteyiz. İncelenen 5.sınıf ders kitabında aile, “Haklarımı Öğreniyorum” adlı 1.ünitenin 2.konu başlığı olan, “Rollerimiz” konusu içinde kısaca ele alınmıştır. Rol kavramının tanımı yapıldıktan sonra öğrencilerin sahip olduğu roller (aile içinde çocuk, okulda öğrenci gibi) sıralanmıştır. Aile içinde sahip olunan roller anlatılırken akrabalık kavramına dikkat çekilmiştir (Azer ve diğerleri, 2013, s. 18).

2018 yılında, yine Sosyal Bilgiler 4.sınıf ders kitabında aile konusu ikinci ünitenin “Ailemin Tarihini Yazıyorum” adlı ilk alt başlığı içinde ele alınmıştır. 2012 yılından farklı olarak, bu konuya ailenin tanımı yapılarak başlanmıştır. Tanım şu şekildedir: “Aile, kökleri geçmişe dayanan toplumsal bir kurumdur” (Tüysüz, 2018, s. 34). Bu tanımda ailenin tarihsel olarak ön plana çıkarılmak istendiği anlaşılmaktadır. 2005’te yapılan program değişikliklerinden sonra, 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bu vurgu çok net görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak günümüzde, modern ötesine geçtiğimiz dünyada, aile değerlerinin ve aile bütünlüğünün bozulma ve yozlaşma tehdidine karşı duyulan önlem alma gereğini taşıdığını söyleyebiliriz. Ailevi bir takım değerler, öğrencilere eski hatırlatılarak benimsetilmeye çalışılmaktadır.

2005 sonrası aile konusu, Sosyal Bilgiler dersinde yalnızca yukarıdaki çerçevede işlenmiştir. Yeni süreçte yapılandırmacı eğitim anlayışı devreye girmiş ve öğrencinin bilgiyi okuyarak değil, aktif araştırma sürecine katılarak edinmesi amaçlanmıştır. Tam da bu düşünceye örnek oluşturacak ifadeler, Sosyal bilgiler 4. Sınıf ders kitabında şu şekilde geçmektedir:

“Aile bireyleri birbirlerine güçlü akrabalık bağlarıyla bağlıdır. Aile birliğini ve akrabalık bağlarını devam ettirebilmek için ailemizin geçmişini bilmemiz gerekir. Ancak aile tarihimizi kitaplarda veya başka bir yerde hazır hâlde bulamayız. Bu nedenle onu kendimiz araştırıp ortaya çıkarmalı ve yazmalıyız” (Tüysüz, 2018, s. 34).

Aile konusu son ders programlarında, Sosyal Bilgiler ders müfredatında azaltılarak ilköğretim hayat bilgisi derslerine aktarılmıştır. Bu çerçevede 4. ve 6. sınıflarda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ailenin tanımı, ailedeki iş bölümü, aileyi oluşturan bireylerin karşılıklı sorumlulukları, tutumlu olmak, akrabalık ilişkileri gibi ele alınan konu başlıkları Sosyal Bilgiler dersinin öncüsü niteliğinde olan 1, 2 ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında çoğunlukla resimler ile öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır (Bkz: Ek 4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14).

Örneğin 2005 yılına ait Hayat Bilgisi 1.sınıf ders kitabında, “Benim Eşsiz Yuvam” tema başlığı altında yaşanan mekân, yuva kavramları üzerinden aile olgusuna geçiş yapıldığı görülmektedir. Önceki dönemlerde Sosyal Bilgiler ders kitaplarında anlatılan, aileyi oluşturan bireyler kimler, aileyi oluşturan bireyler arasında yardımlaşma, görev dağılımı ve dayanışma, aile üyeleri ve akrabalar arasındaki etik değerler, aile liderliği kavramı, tutumlu olma ve aile bütçesi hazırlama gibi aileye ilişkin bir takım değerler, tutumlar ve beceriler; 2005 sonrası Hayat Bilgisi ders kitaplarında öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır (Aldal, Çetin, Falakaoğlu, 2005, s. 64-102). Tüm bunlar öğrencilere küçük anlaşılır sorular ve çoğunlukla büyük resimler kullanılarak aktarılmıştır. Örneğin, “Evimizin Lideri” başlığı altında, “Ailenizde Lider Kim?” sorusu öğrencilere yöneltilmiş, soru aile içinde yaşayışa ilişkin fotoğraflar ile örneklendirilmiş sonunda ise “Senin, annenin ve babanın lider olduğu durumlara örnek ver” diyerek konu tamamlanmıştır (Bkz: Ek 15) (Aldal ve diğerleri, 2005, s. 91). Bu ders kitabında aile liderliği konusunda önceki yıllara göre farklılaşma olduğu görülmektedir. Daha önceki yıllarda kitaplarda geçen ifade ile *aile başkanının* baba olduğu net bir şekilde söylenirken bu kitapta *aile liderliği* kavramından söz edilerek ailenin liderliğinin bir takım durumlara göre değişebileceği, aile içi ilişkilerin daha demokratik bir zemine oturtulduğu anlamı çıkmaktadır.

Özdemir ve Yıldız tarafından hazırlanan 2006 yılına ait Hayat Bilgisi 2.sınıf ders kitabında aile yine; “Benim Eşsiz Yuvam” adlı ünitenin “Ailem ve Ben” konu başlığı altında işlenmiştir. Üzerinde durulan konular, Hayat Bilgisi 1.sınıf ders kitabında ele alınan konular ile hemen hemen aynıdır. Konu, genel anlamda resimler ile işlenmiştir. Resimler ile aile bireylerinin ev işlerinde birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aile bireylerinin benzer ve farklı yönlerinin öğrencilerden tartışılmasının istendiği gözlenmiştir. Yukarıda ele alınan Sosyal Bilgiler ders kitaplarından farklı olarak, öğrencilere aile kurumunun öneminin yanısıra, *birey olmanın* da öneminin vurgulandığı anlaşılmaktadır (2006, s. 96-119).

2006 yılına ait Hayat Bilgisi 3.sınıf ders kitabındaki aile ilgili yapılan araştırmalarda karşılaşılan en önemli noktanın “Ailelerdeki Farklılıklar” konu başlığı altında, geniş aileye ilişkin yapılan tanımlamalar olduğu görülmüştür. Büyük şehirlerde kırsal kesimden göç etmiş pek çok aile ile bir arada yaşanılmaktadır. Modernleşme sürecinin etkisiyle çekirdek aile kavramı öne plana çıkmış olsa da, Türk toplumunda hali hazırda her iki aile tipiyle de karşılaşılmaktadır. Bu ders kitabında öğrencilere geniş ve çekirdek aile kavramları bir öykü üzerinden açıklanmıştır (Bkz: Ek 16) (Çelik ve Toker, 2006, s. 72).

Yine, 2006 yılına ait bir diğer Hayat Bilgisi 3.sınıf ders kitabında, “Evdeki Çatışma” konu başlığı dikkat çekmektedir (Aldal, Çetin ve Falakaoğlu, 2006, s. 100-101). İnsan sosyal bir varlıktır. Doğduğu andan itibaren çevresindeki diğer insanlar ile etkileşim halindedir. Yaşam ilerledikçe insan toplum içinde yaşama becerisi kazanmakta, yani sosyalleşmektedir. Bu sosyalizasyon sürecinde yazılı

ve yazılı olmayan bir takım kurallar, kültürel kodlar etkili olmaktadır. “Birey olma”, aynı zamanda da “çevresindeki insanlar ile etkileşim içinde bulunma” hali kimi zaman çatışmalara yol açabilir. İşte bu çatışma, genellikle, ilk olarak aile bireyleri ile yaşanan çatışmadır. Aile, en küçük toplumsal gruptur ve çocuk bu grubun içine doğar. Dolayısıyla, çatışma sürecini ilk yaşayacağı yer ailesidir. Bu ders kitabında da öğrencilere çatışma sürecinin üstesinden nasıl geleceğine dair beceri kazandırılmaya çalışılmıştır. Kitapta verilen örnekler, ailede ortak kullanım hakkına sahip olduğumuz alanların veya araçların paylaşımına yönelik (tuvalet kullanımı, televizyonun kumandasının kimde kalacağının sorun olup olmaması gibi) çıkan çatışmalardır (Aldal ve diğerleri, 2006, s. 100-101).

Tüm bu soru-cevap ve resimler ile anlatım tarzı didaktik bir anlatım tarzından çıkıp öğrenciyi merkeze alan bir öğrenme süreci amaçlamıştır.

2018 yılı Hayat Bilgisi 1.sınıf ders kitaplarına baktığımızda, değişen programların etkisini, içerik olarak olmasa da konu başlıkları, öğrencilere yaptırılan etkinlikler ve verilen örneklerde görmekteyiz. Önceki Hayat Bilgisi ders kitaplarında yazılı anlatımın oldukça az olduğu görsel anlatımın ön plana çıkarıldığı bir anlatım tarzı benimsenirken, 2018 yılına ait Hayat Bilgisi 1, 2 ve 3.sınıflarda yazılı anlatımdan, öznel deneyimlerden ve örneklerden daha çok yararlanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte ünite başlıkları “Evimizde Hayat” şeklinde değiştirilmiştir.

2018 yılına ait Hayat Bilgisi ilkököl 1.sınıf ders kitabında aileye ilişkin şu ifadeler kullanılmıştır: “Sevgi, saygı, bağlılık, şefkat, vefa, dayanışma ve iş birliği aileyi bir arada tutan değerlerdir.” (Demir, 2018, s. 64) Ailenin ifade ettiği anlama atfedilen bu değerler hiçbir zaman değişmemiştir. Her dönemde ailenin önemi, bu değerler üzerinden vurgulanmıştır.

2018 yılına ait Hayat Bilgisi ilkököl 2.sınıf ders kitabında aile yine, “Evimizde Hayat” adlı 2. ünite içinde ele alınmıştır. Bu ders kitabında aileye ilişkin bir tanımlama yapılmamış, daha çok resimler ile akrabalık ilişkileri, akrabalık terimleri anlatılmıştır. Bu ders kitabında aile ve akrabalık ilişkilerinin önemine dair şu paragraf yer almaktadır:

“Aileye, bireylerimize ve akrabalarımıza her zaman destek olmalıyız. Onların sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşmalıyız. Hastalanan akrabalarımızı ziyaret etmeliyiz. Bayramlarda büyüklerimizi ziyarete gitmeliyiz. İhtiyaç duyduklarında onlara yardım etmeliyiz. Akrabalarımızla dayanışma içinde olmalıyız” (Kuşkaya, 2018, s. 58).

Aile hayatında, aile bireylerinin ev içinde nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin öneriler sıralanmıştır. Bu öneriler; aile üyelerinin birbirlerinin görüşlerine saygı duyması, aile yaşantısı içinde her daim birlik ve beraberliğin korunması, çocukların temiz ve düzenli olması ve tutumlu olmak olarak ifade edilmektedir (Kuşkaya, 2018, s. 59-86).

2018 yılına ait Hayat Bilgisi ilkököl 3.sınıf ders kitabında aile, önceki dönemlere oldukça benzer bir şekilde ele alınmıştır. Bu ders kitabında aile konusuna giriş aile büyüklerinin geçmişteki

yaşantılarıyla günümüz gündelik yaşayışının karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır. Daha doğrusu öğrencilerden karşılaştırma yapmaları istenmiştir. Böylelikle sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik anlamda yaşanan değişimin öğrenciler tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu ders kitabında komşuluk ilişkilerinin de, “Evimizde Hayat” adlı üniteye ele alındığı görülmektedir. Komşularımızla ilişkilerimizin iyi olması, onlar ile her koşulda yardımlaşma içinde olmamız gerektiği vurgulanmıştır (Çelikbaş, Gürel ve Özcan, 2018, s. 46-52).

Genel olarak 2006 yılından sonra eğitim sisteminde yapılan değişiklikler ile Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile konusunun azaldığı görülmüş bu konuların daha çok Hayat Bilgisi ders kitaplarında işlendiği anlaşılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrencilere yaptırılan aile tarihi oluşturma çalışmasıyla ailenin Türk toplumu için ne denli önemli olduğu anlatılmak istenmiştir. Ayrıca bu çalışma ile aile ritüellerini, öğrencilere tanıtmak ve benimsetmek istendiği anlaşılmaktadır.



BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Aile olgusu, geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan bir olgudur. İnsan türünün devamlılığı için gerekli olan bir takım süreçler, aile kurumu aracılığı ile meşru bir zemine oturur. Aile, insan türünün biyolojik ve psikolojik, yani birincil ihtiyaçlarının giderildiği bir birimdir. Geçmişte toplumların geçirdiği değişim ve dönüşümlerden etkilenecek günümüze kadar gelmiş, gelecekte de varlığını sürdürecektir. Bu nedenle aile, toplumsal kurumlar içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Aile kurumunun birey için yerine getirdiği pek çok işlevinin yanı sıra, toplumsal yaşam içinde de pek çok önemli işlevi yerine getirdiğini söylemek yanlış olmaz. Aile, toplumun en küçük yapı taşıdır. Bireylerin sosyalizasyon süreçlerinin başladığı kurumdur.

Aile, sosyolojik anlamda toplumsal denetim mekanizmalarından biridir. Eğitim kurumunun da toplumsal denetim mekanizmalarından biri olması, aile kurumu ve eğitim kurumunun karşılıklı etkileşim halinde olmasına yol açar. Yapılan bu araştırmanın hareket noktasını da bu etkileşim oluşturmuştur. Ailenin başlattığı sosyalizasyon süreci eğitim kurumu içinde de devam eder.

Aile ve eğitim kurumunun karşılıklı etkileşiminin bu çalışma için en önemli odak noktası; “sosyal bilgiler dersinde materyal olarak kullanılan ders kitaplarında, aile olgusunun öğrencilere aktarılış şekli”dir. Eğitim kurumu, bireylerde bir takım düşünüş ve davranış değişikliği yaratmayı veya içinde yaşanılan toplumun bir takım değer ve tutumlarını bireylere kazandırmayı amaçlar. Bu doğrultuda da, aileye ilişkin bir takım değerler öğrencilere aktarılmaktadır. Bu aktarım sürecinde elbette en önemli husus, içinde yaşanılan toplumun sahip olduğu kültürel dokularıdır. Toplumu yöneten kesimin aile kurumuna atfettiği değer ders içeriklerine doğrudan yansımıştır. Bu ders içerikleri incelenerek, içinde yaşanılan toplumun aileye atfettiği değer anlaşılmalı çalışılmıştır. Görülen odur ki, bu değer her dönemde oldukça yüksektir. Yine, bu ders içerikleri incelenerek, içinde yaşanılan toplumun geçirdiği değişim ve dönüşümlerin aile olgusuna yansımaları ile dönemin bir takım ekonomik, politik özelliklerine ilişkin çıkarımlar yapılabilmektedir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmada, Türkiye’de 1968 yılından günümüze Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan aile konusu, değişen müfredatlar çerçevesinde belirli tarihsel dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Görülen odur ki, her dönemde aile Türk toplumu için oldukça önemli bir yapı olmuştur. Toplumda meydana gelen sosyo-ekonomik değişimler, aile kurumuna atfedilen değeri değiştirmemiştir. Ancak dönemin sosyo-kültürel özellikleri aile yaşantısına ilişkin kavrayışların zaman zaman değişmesine yol açmış, bu durum ders kitaplarındaki aile konusunun ele alınış şekline yansımıştır.

Ele alınan tarihsel aralıkta aile konusunun ders kitaplarındaki işlenişinde iki önemli kırılma noktası görülmüştür: İlki 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler, ikincisi ise esasen 1980’lerden gelen bu değişimin eğitim kurumuna yansımalarıyla 2005 yılında müfredatın değiştirilerek yeni sosyal bilgiler programlarına geçiştir. Bu iki değişim süreciyle birlikte Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile konusunun ele alınış şeklinde farklılıklara rastlanmıştır.

1980’ler ile birlikte Sosyal Bilgiler ders kitaplarında önceki dönemlere göre aile ile ilgili bir takım farklı konular yer almaya başlamıştır. Bu konular; kent yaşamında sürdürülen aile hayatında uyulması gereken kurallar, aile bireylerinin içinde yaşadıkları evin bir takım imar planlarına ve sağlık koşullarına uygun olması, temizlik kuralları, tutumlu olmak, sosyal güvenlik kavramının bireylere tanıtılması gibi konulardır. Toplumsal değişim ve dönüşümün, bu yönüyle ders içeriklerine yansımış olduğu görülmüştür.

2005 yılında müfredat değişiminin nedeni olarak; 1980’lerden başlayarak 2000’lere doğru devam eden toplumsal değişimin yeni bir takım gereklilikler oluşturması, öğrenme ve öğretme süreçlerinde farklı yaklaşımların da dünya üzerinde kabul görmesiyle köklü bir yenilenme ihtiyacı doğması gösterilebilir. Bu değişimin sonucunda, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aileye ilişkin konuların azaldığı saptanmıştır. Önceki dönemlerde 4.sınıf ders kitaplarında yer alan konular, bu değişimden sonra Sosyal Bilgiler dersinin öncüsü olma niteliği taşıyan Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer almaya başlamıştır.

Modernleşme sonrası süreç içinde dünya üzerindeki toplumsal değişim ve dönüşümlerin aileyi etkilediği görülmüştür. Pek çok araştırmacı aile kurumunun giderek zayıfladığına işaret etmiştir. Bu durumun Türk toplumunu etkilememesi adına, öğrencilere, geçmişe dönük aile tarihi çalışmaları yaptırılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı; öğrencilere aile büyüklerinin geçmiş deneyimleri hatırlatılarak gelenek ve göreneklerin, aileye atfedilen değerin unutulmamasını sağlamaktır.

Türkiye’de, 1968 yılından günümüze “Sosyal Bilgiler dersinde eğitim materyali olarak kullanılan ders kitaplarında aile konusu” incelenerek bir takım sosyolojik çıkarımlar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; ailenin incelemeye alınan tarihler arasında her zaman önemli bir toplumsal kurum olduğu görülmekte olup, toplumu yönetenlerin geçmişten günümüze aileyi bir mahremiyet alanı olarak gösterdikleri ve korumaya, kollamaya devamını sağlamaya yönelik bir çaba içinde oldukları anlaşılmaktadır. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında öğrencilerin yaşı gereği aileye ilişkin daha yüzeysel tanımlamalar yapılmış olup, ortaokul çağına gelmiş öğrencilere aileye ve aile bireylerinin karşılıklı birbirlerine olan görev ve sorumluluk tanımları yapılarak belirli tutum ve değerleri kazandırma yoluna gidilmiştir.

Tarihsel anlamda yapılan çıkarımlar ele alındığında, ülkenin 1970’lere geldiği zaman köylerden kentlere doğru büyük bir göç olgusuyla karşılaştığı, bu durumun aileye yönelik değerlendirmeleri de etkilediği görülmüştür. Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru olan

evrilme ders kitaplarına yansımıştır. Gecekondulaşmanın getirdiği bir takım problemlerin önüne geçmek için, 1980’li yıllarda aileye ilişkin anlatımlarda sağlıklı bir konutta yaşıyor olmanın bir takım kriterlerine değinilmiştir. 1980’li yıllarda Türkiye’nin ekonomik anlamda geçirdiği oldukça köklü değişimler yine ders kitaplarında ele alınan aile konusuna da yansımış, ekonomik bir takım tutum ve değerlerden (tutumlu olmak vb.) bahsedildiği görülmüştür. Türkiye’de 1980’lerde başlayıp giderek hız kazanan kentleşme süreci sonucunda nüfusun bir bölümünün büyük kent merkezlerinde yoğunlaşmaya başladığı görülmüştür. Bu duruma karşılık o yıllarda kırsal kesimde yaşamını sürdüren nüfus da oldukça fazladır. Ancak ders kitaplarında kırsal yaşayışa ilişkin pek fazla bilgi bulunmamaktadır.

Yapılan incelemelerde üzerinde dikkatle durulması gereken bir diğer nokta, aile bireylerinin sahip olduğu toplumsal roller ve dolayısıyla kadına yani anneye atfedilen değerdir. Görülen odur ki, incelenen ders kitaplarında baba her daim evin reisi konumundadır. Kadın yani anne, babanın en büyük tamamlayıcısı ve destekçisidir. “Kız çocukları ev işlerinde anneye, erkek çocukları ise babaya destek olmalıdır” şeklinde ifadelerle rastlanmıştır. Kadının sahip olduğu en önemli rolü, ders kitaplarına göre, “annelik”tir. Anne; çocuklarının ilk öğretmeni, onları hayata hazırlayan en önemli figür konumundadır. Duygusal roller anneye, araçsal roller ise babaya atfedilmiştir. Ayrıca bunun gibi ifadeler toplumsal cinsiyet oluşumunda, kadın ve erkeğin rollerinin belirlenmesinde öğrencileri doğrudan etkileyecek anlatımlardır. Sosyolojik anlamda bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren toplumsal bir takım mekanizmalar ile erkeklik ve kadınlık kimliklerine hazırlanırlar. Erkek çocuklarına mavi rengin sevdilip papyon takılması, kız çocuklarına pembe renk kıyafetler giydirilip bez bebeklerine annelik yapmalarının öğretilmesi gibi. Sosyal bilgiler ders kitaplarında buna benzer bir öğretim söz konusu olmuştur.

1980’li yıllar ve sonrasının Türkiye için büyük bir değişim ve dönüşüm yılları olduğu açıktır. Özellikle kadının toplumsal yaşamda daha görünür olmaya başladığı, aile kurumu içinde sahip olduğu duygusal rollerinin yanı sıra aile bütçesine katkı sağlama anlamında araçsal rolleri de üstlenmeye başladığı yadsınamaz bir gerçektir. Artık kadın, toplumsal yaşamda hem duygusal hemde araçsal rolleri üzerinde barındırmaktadır. Ancak görülen odur ki, incelenen ders kitaplarında aileye ilişkin anlatımlarda bu durumdan pek söz edilmemiş, yalnızca 1990 yılına ait Sosyal Bilgiler ders kitabında bazı ailelerde aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla annenin de çalıştığı belirtilmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise müfredatın değişip, öğrenciyi pasif konumundan çıkarıp aktif hale getiren yaklaşımların benimsenmesiyle, eski yıllarda ele alınan aile konusunda içerikten çok işleniş şekline ilişkin bir takım değişimler gözlenmiştir.

Genel olarak baktığımızda, tarihsel anlamda incelediğimiz sosyal bilgiler ders kitaplarında aile olgusunun 2000’li yıllara gelene kadar oldukça korumacı bir yaklaşım ile ele alındığı görülmüştür. Aile Türk toplumu için kutsal sayılmış, ailenin devamı için öğrencilere sürekli “olması gereken” tutum ve davranışlar didaktik bir anlatımla benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu olması gereken tutum ve

davranışlar; anne babaya saygı, aile bütçesine tutumlu davranarak katkı sağlama, aile bireylerinin görüşlerine önem göstererek demokratik bir tutum kazanma, öz temizlik gibi her dönem öne çıkan tutum ve davranışlar olmuştur. 2000’li yıllara gelindiğinde ise aileye ilişkin “olması gereken”, artık öğrencilere didaktik bir anlatımdan uzak, bireysel yaşantılara bağlı olarak, daha çok resimler ile aktarılmaya çalışılmıştır. Hayat Bilgisi ders kitaplarında görüldüğü üzere öğrenci kendi ailesinden yola çıkar. Arkadaşlarıyla kendi ailesine ilişkin öz deneyimini paylaşır, farklılıkları tartışır. Ailedeki yaşantıya ilişkin benimsetilmek istenen tutum ve davranışlar bu kez daha çok resimler kullanılarak öğrencilere kazandırılmaya devam edilmiştir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, 2005 yılında yapılan değişiklik sonrasında Sosyal Bilgiler 4. Sınıf ders kitaplarında öğrencilerden aile konusuna ilişkin yalnızca aile tarihi çalışması yapmaları istenmesidir. Günümüz toplumlarında, modernleşme sonrası yaşanan sosyo-ekonomik değişim ve dönüşümler çerçevesinde, aile kurumunda yapısal çözümler meydana gelmektedir. Aile tarihi çalışmasının amacı da, öğrencilere geçmiş dönemdeki aile yapıları hatırlatılarak unutulması istenmeyen bir takım ailesel değerleri korumaya çalışmaktır.

Yapılan bu çalışma göstermiştir ki aile, toplumun devamlılığı ve kültürel aktarım için önemli bir toplumsal yapıdır. Toplumsal devamlılık ve kültürlenme süreci için aktif rol oynayan ve her daim aile ile karşılıklı etkileşime sahip bir diğer kurum da eğitim kurumudur. Toplumu yöneten kesim, aile kurumunu koruma ve kollama için eğitim kurumunu kullanır. Toplumsal anlamda aileye atfedilen değer de dönemin sosyo-kültürel özelliklerinden etkilenir.

Türk toplumu için aile her daim korumaya değer bir kurum olmuştur. Aile kavramı Türk toplumu için kutsal bir değerdir. Çocukluk çağındaki öğrencilere aile konusunda verilen eğitimin yanı sıra ebeveynlere de sorunlar ile karşı karşıya kalındığında çözüm önerileri sunacak, sosyal destek sağlayacak birimlerin sayısı arttırılmalı ve bu destek özellikle okul-aile işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Böylece aileler açısından sorunların çözümüne ilişkin destek alacakları birimlere ulaşılabilirlik de daha kolay sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akay, A., Ercan, N., Karabulut, E., Kesim, H. S., Küçükbaycan, M., Şenünver, G., Turgut, R. ve Uslu, H. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler 6*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Aksan, G. (2013). Evlilik ve ayrılma: ailenin kurulması ve sona ermesi. M. Aydın (Ed) *Sistemantik aile sosyolojisi* (s. 169-192). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akşit, N. ve Günden, H. (1973). *Sosyal bilgiler 4. sınıf*. İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- Akşit, N. ve Sanır, F. (1973). *Sosyal bilgiler orta 1*. İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- Akşit, N., Asal, T. ve Sanır, F. (1976). *Sosyal bilgiler 4. sınıf*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akşit, N., Asal, T. ve Sanır, F. (1983). *Sosyal bilgiler 4. sınıf*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Akşit, N., Asal, T. ve Sanır, F. (1988). *Sosyal bilgiler 4. sınıf*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Alaylıoğlu, R. ve Torunoğlu, S. (1991). *Birleştirilmiş sınıflar için sosyal bilgiler 1*. Ankara: Koza Yayın Dağıtım.
- Aldal, H., K.Falakaoglu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 3 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık.
- Aldal, H., K.Falakaoglu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık.
- Aydın, M. (2013a). Ailede çocuk ve ebeveynle ilişkisi. M. Aydın (Ed) *Sistemantik aile sosyolojisi* (s. 195-210). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydın, M. (2013b). *Kurumlar sosyolojisi*. İstanbul: Açılım kitap.
- Azer, B., Başol, S., Evirgen, Ö. F., Ünal, F., ve Yıldız, A. (2013). *İlköğretim sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.
- Birekul, M. (2013). Aile toplum ilişkisi. M. Aydın (Ed) *Sistemantik aile sosyolojisi* içinde (s. 271-285). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Can, İ. (2013). Ailenin tarihsel gelişimi: dün, bugün ve yarın. M.Aydın (Ed) *Sistemantik aile sosyolojisi* (s.65-86). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çelik, Doğançay, Y. ve Toker, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 3 ders kitabı*. Ankara: Evren Yayıncılık.

- Çelikbaş, E., Gürel, F. ve Özcan N. (2018). İlkokul sosyal bilgiler 3.sınıf ders kitabı. <http://img.eba.gov.tr/327/567/1a8/58e/f29/dd4/3ee/b04/6ae/47a/6fe/c26/6c7/9a0/008/3275671a858ef29dd43eeb046ae47a6fec266c79a0008.pdf> (28 Mart 2019).
- Dağ, Ö., Koyuncu Kaya, M., Koçak, E., Ünal, M. ve Yıldırım T. (2012). *İlköğretim sosyal bilgiler ders ve öğrenci çalışma kitabı (birinci kitap)*. Ankara: Devlet Kitapları.
- Demir, E. (2018). İlkokul hayat bilgisi 1.sınıf ders kitabı. <http://img.eba.gov.tr/206/366/b82/58c/b7a/174/a00/b6c/329/65c/097/043/8c7/9a0/009/206366b8258cb7a174a00b6c32965c0970438c79a0009.pdf> (27 Mart 2019).
- Doğanay, A. (2003). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed) *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s.12-43). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dündar, Zeybekoğlu, Ö. (2012). “Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile yapısı, türleri, işlevleri. N. Adak (Ed) *Değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar* (s.39-62). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdem, S., Konuk, İ. ve Küçükcan, İ. (1990). *Sosyal bilgiler ilkokul 4*. İstanbul: Fil Yayınevi.
- Erdem, S., Konuk, İ. ve Parmaksızoğlu, İ. (1971). *Sosyal bilgiler orta 1*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erden, M. (1998). *Sosyal bilgiler öğretimi*. İstanbul: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji: kısa fakat eleştirel bir giriş*. (Çev.) Ü. Yıldız Battal. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gittins, D. (2011). *Aile sorgulanıyor*. (Çev.) T. Erdem. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gökçen, A. (2013). Aile türleri ve başlıca aile sınıflandırmaları. M. Aydın (Ed) *Sistemik aile sosyolojisi* (s. 93-113). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gümüsoğlu, F. (2013). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Helvacı, K., Kurtcan, Y. ve Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler 4 ders kitabı*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Kabapınar, Y. (2003). Bir öğretim materyali olarak hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitapları. C. Öztürk ve D. Dilek. (Ed) *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s. 318-341). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kaplan, İ. (2011). *Türkiye’de milli eğitim ideolojisi ve siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

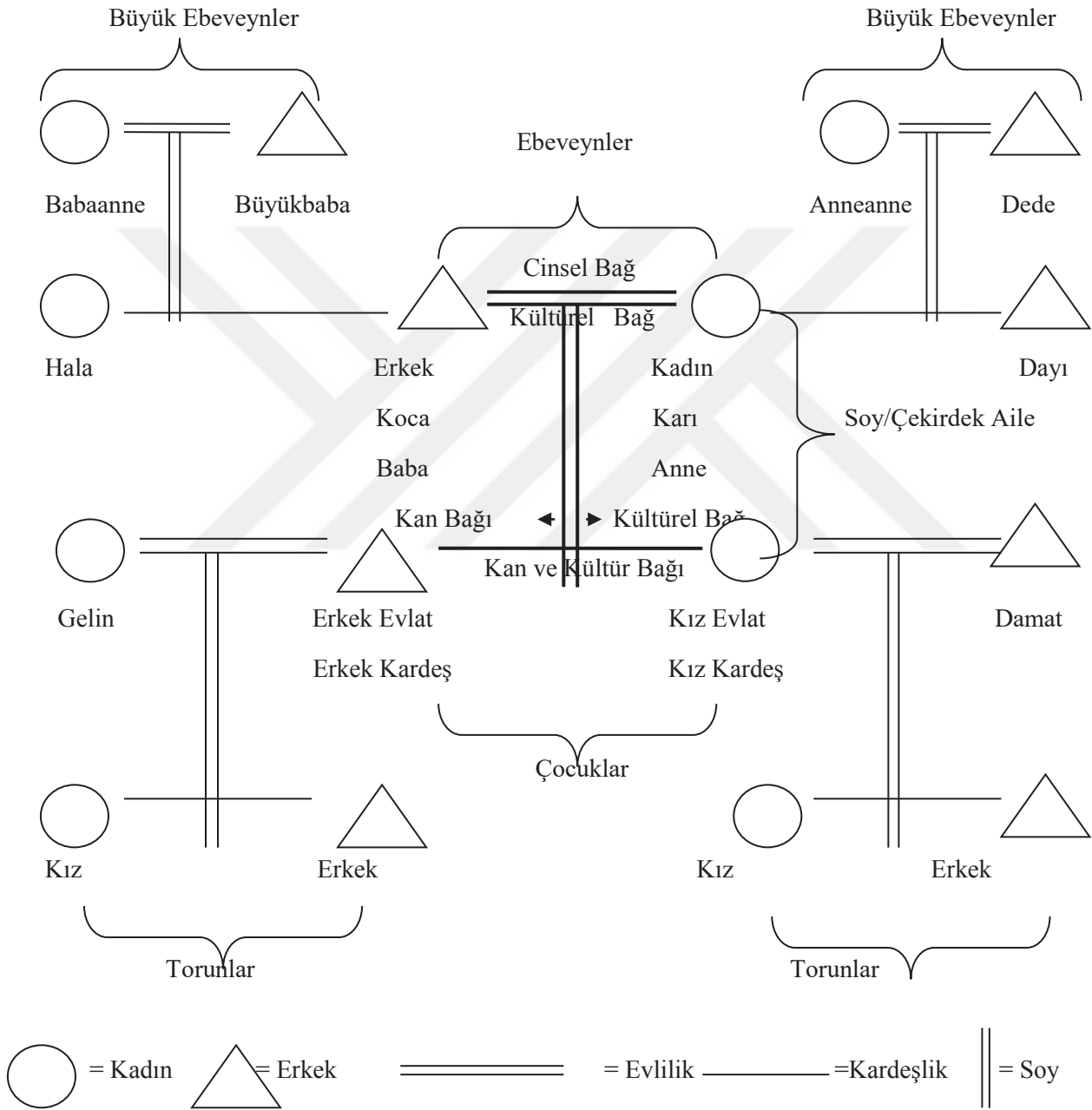
- Karabıyık, Ü.E. ve Tiryaki, F. (2002). *İlköğretim sosyal bilgiler 4 ders kitabı*. Ankara: Üner Yayınları.
- Karaçalı, A. (2004). Yeni öğretim programları ve ders kitapları üzerine bir söyleşi. *Aklın ve Bilimin Aydınlığında Eğitim*, yıl 5. sayı 54-55.
- Kılavuz, N. (1996). *İlköğretim sosyal bilgiler 4*. İstanbul: Önde Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, G. (2012). Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. M. Safran (Ed) *Sosyal bilgiler öğretimi* (s. 4-14) Ankara: Pegem Akademi.
- Kongar, E. (1972). *İzmir’de kentsel aile* Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları A-3.
- Kongar, E. (2010). *21.yüzyılda Türkiye* İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Köse, B. (2012). Geçmişten günümüze aile. N. Adak (Ed) *Değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar* (s. 15-36). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kuşkaya, Ç. (2018). İlkokul sosyal bilgiler 2.sınıf ders kitabı. <http://img.eba.gov.tr/875/766/b82/58c/b7a/174/a00/b6c/329/65c/097/043/8c7/9a0/007/875766b8258cb7a174a00b6c32965c0970438c79a0007.pdf> (28 Mart 2019).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1990). *İlk okullar için sosyal bilgiler 4*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1991). *İlk okullar için sosyal bilgiler 4*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve klavuzu (4-5 Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Nirun, N. (1994). *Sistemik sosyoloji yönünden aile ve kültür*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı: 73
- Oruç, Ş. (2012). Sosyal bilgiler ders kitapları. M. Safran (Ed) *Sosyal bilgiler öğretimi* (s. 268-280). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, A. ve Yıldız, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. İstanbul: Feza Gazetecilik.
- Öztaş, G. G. (2012). *Türkiye’de çocukluğun politik inşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarı, Ö. (2013). Aile kurumu ve ailenin tanımı. M. Aydın (Ed) *Sistemik aile sosyolojisi* (s. 17-35). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi: ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Saymal, K. (1979). *Sosyal bilgiler orta 1*. Ankara: Kazım Saymal Yayınları.

- Saymal, K. (1981). *Sosyal bilgiler orta 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saymal, K. (1983). *Sosyal bilgiler orta 1*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Saymal, K. (1988). *Sosyal bilgiler 4. sınıf*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Sezal, İ. (1996). *Aile nedir*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Sönmez, Altunsu, Ö. (2013). Ailenin diğer kurumlarla ilişkisi. M. Aydın (Ed) *Sistemik aile sosyolojisi* (s. 293-313). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şahin, N. ve Şahin, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler 4*. İstanbul: Salan Yayınları.
- Tekışık, H. H. (1974). *Sosyal bilgiler 4. sınıf*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Tezcan, M. (1988). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Tezcan, M. (2011). *Sosyolojiye giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tunca, T. (2012). Türkiye’de değişen aile ve çocuğa yüklenen anlamlar. N. Adak (Ed) *Değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar* (s. 163-176). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tüysüz, S. (2018). İlkokul sosyal bilgiler 4.sınıf ders kitabı. <http://img.eba.gov.tr/323/466/b82/58c/b7a/174/a00/b6c/329/65c/097/043/8c7/9a0/021/323466b8258cb7a174a00b6c32965c0970438c79a0021.pdf> (22 Mart 2019).
- Ulutaş E. ve Özpınar, A. (2013). Toplumumuzun aile yapısı. M. Aydın (Ed) *Sistemik aile sosyolojisi* (s. 379-394). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yasa, İ. (1973). *Türkiye’nin toplumsal yapısı ve temel sorunları*. Ankara: Sevinç Matbaası.

EKLER

EK 1: Sarı, Ö. (2013). Aile kurumu ve ailenin tanımı. M. Aydın (Ed) *Sistematik aile sosyolojisi* (s. 21). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

İ Sistemi



Kalın izgili İ Sistemi: Ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyi ve soyun oluşumunu ifade eder.

İnce izgili İ Sistemi: Yukarıda ebeveynler, aşağıda torunlar, yanlarda eşlerin kardeşleri ve bunların hepsinin yakınlarının oluşturduğu İ'ler halkası ise akrabalığı anlatır.



EK 2: Saymal, K. (1979). *Sosyal bilgiler orta 1*. Ankara: Kazım Saymal Yayınları. S. 21

GELİR			GİDER		
Cinsi	Lira	Krş	Cinsi	Lira	Krş
Babanın aylığı	4750	00	1- Ev kirası (Kalorifersiz)	1450	00
Annenin aylığı	2800	00	2-Yiyecekler	2950	00
			3-Elektrik-Su	300	00
			4-Giyim (Ortalama)	600	00
			5-Yakacak	600	00
			6-Kitap-Gazete	200	00
			7-Ev eşyası taksidi	600	00
			8-Beklenmedik harcamalar	350	00
			9-Eğlence ve gezi	250	00
			10-Bankaya (kalan para)	250	00
Toplam	7550		Toplam	7300	00

EK 3: Erdem, S., Konuk, İ. ve Küçükcan, İ. (1990). *Sosyal bilgiler İlkokul 4*. İstanbul: Fil Yayınevi. S. 14.

Türk Toplumunda Ailenin Yeri ve Önemi :

Türklerde aile toplumun temelidir. Sağlam ailelerden sağlam bir toplumun oluşacağına inanılır. Bundan dolayı devletimiz aileyi korur. Çünkü aile, milletle kişileri birbirine bağlayan bir bağ gibidir. Bu bağ ne kadar güçlü olursa millet de o kadar güçlü olur.

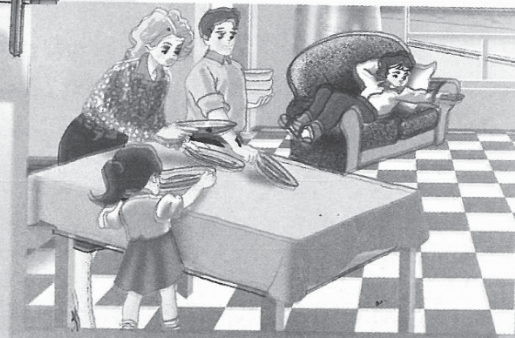
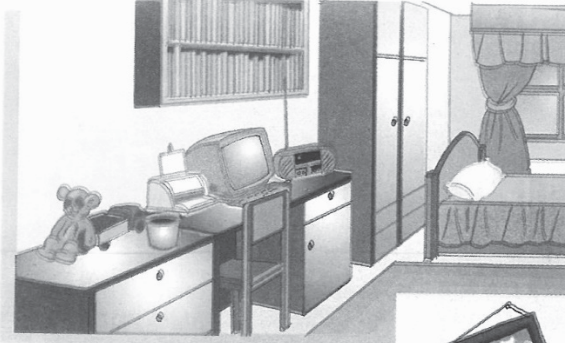


Türk geleneğinde "İlk Eğitim Yuvamız" olan ailenin çok önemli bir yeri vardır.

EK 4: Aldal, H., K.Falakaoğlu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 76

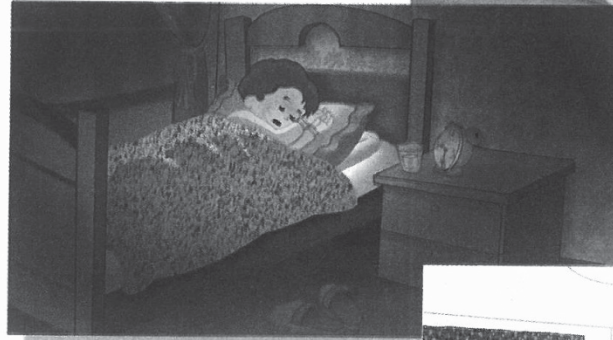
KURALLAR

Evinizde hangi kurallar var? Sence bu kurallar olmalı mı? Neden?



EK 5: Aldal, H., K.Falakaoğlu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 77.

Evinizde kuralları kim belirler? Bu kurallar olmasaydı ne gibi sorunlar yaşardın?



EK 6: Aldal, H., K.Falakaoğlu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 84

BU BENİM AİLEM

Ailendeki
bireyleri
arkadaşlarına
tanıt.

Ailendeki
bireyler hangi
işte çalışıyor?
Meslekleri
nedir?



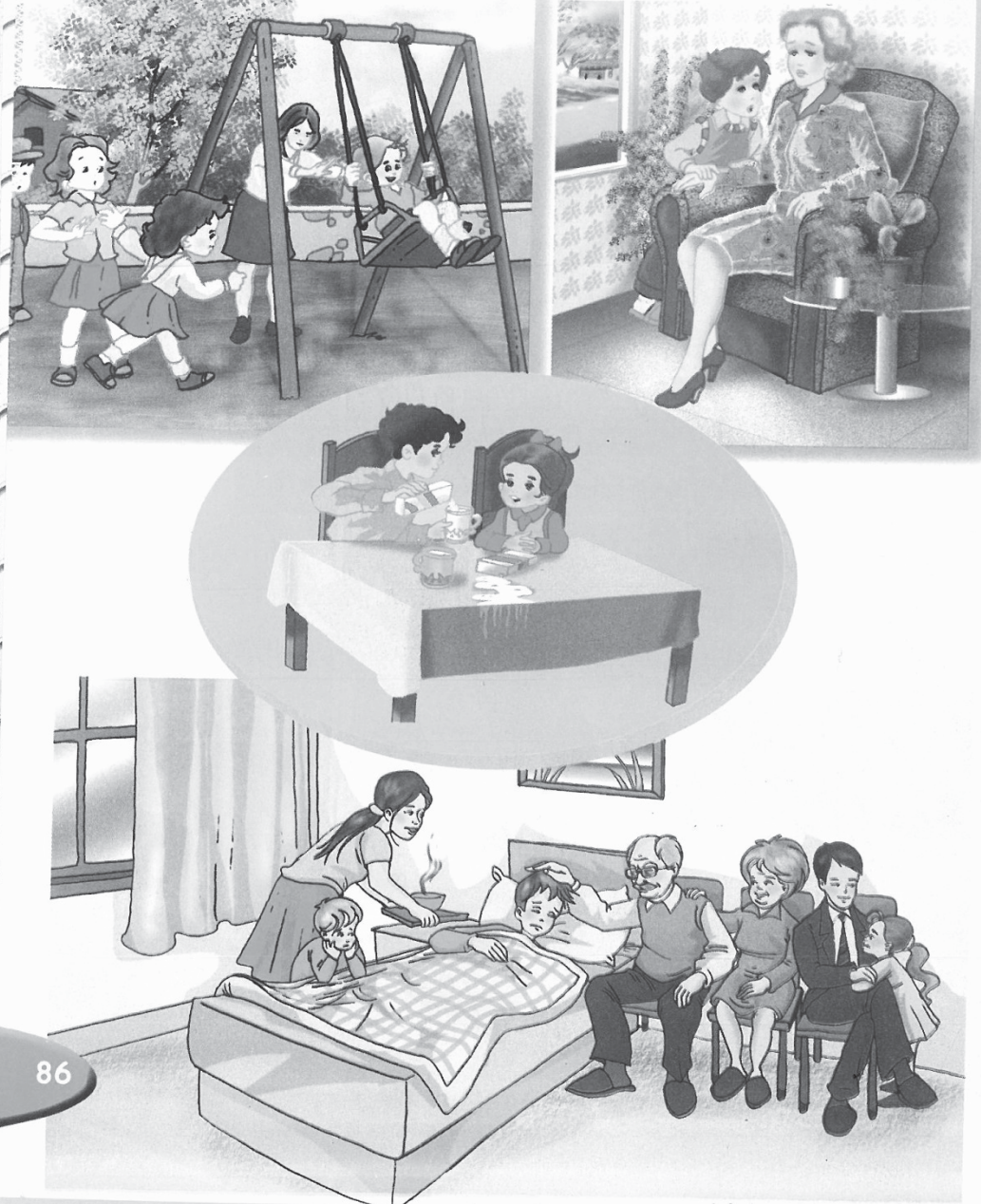
EK 7: Aldal, H., K.Falakaoğlu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 85.



EK 8: Aldal, H., K.Falakaoğlu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 86

BABAM BANA SAYGI DUYAR

Annen, baban ve kardeşlerinle birlikte olmanın en güzel yanı nedir?



EK 9: Aldal, H., K.Falakaoğlu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 90

BENİM GÜZEL EVİM

Evini ve aileni tanı. Onlarla ilgili duygu ve düşüncelerini anlat.



EK 10: Özdemir, A. ve Yıldız, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. İstanbul: Feza Gazetecilik. S. 96

B

* AİLEM VE BEN



Evinizde kimler, hangi işleri yapıyor?



— Bizim ailede, herkes birbirine yardım eder. Annem hafta sonunda ev temizliği yaparken ben de toz alırım. Babam arabayı yıkarken, kardeşim ona yardım eder.



1. Yukarıdaki ailede, kim kime yardım ediyor?
2. Birbirleriyle nasıl yardımlaşıyorlar?
3. Ailenizde hangi konularda yardımlaşıyorsunuz?

EK 11. Özdemir, A. ve Yıldız, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. İstanbul: Feza Gazetecilik. S. 97.

B



Aile içinde hangi görevleri yerine getiriyorsunuz?



Kahvaltı sofrası hazırlanırken, herkes üzerine düşen görevi yapar. Babam fırından sıcak ekmekler getirir. Ben ve kardeşim yumurtaları soyar, sofraya zeytin peynir tabaklarını taşırız. Bardaklara süt doldururuz.

Bütün bunları yapmaktan büyük zevk alırız.

Ayrıca ben çiçekleri çok severim. Çiçeklerin bakımını da yapabileceğime karar verdim. Ailemle konuşarak çiçeklerin bakımını üstlendim.



Aile bireyleri, birbirlerine yardım etmelidirler.



4. Ailenizde hangi işleri yardımlaşarak yapıyorsunuz?
5. Aile içinde hangi görevlerinizi yaparken mutluluk duyuyorsunuz?
6. Aile içinde ne gibi yeni görevler üstlenebilirsiniz?

hafta
lırım.
r.

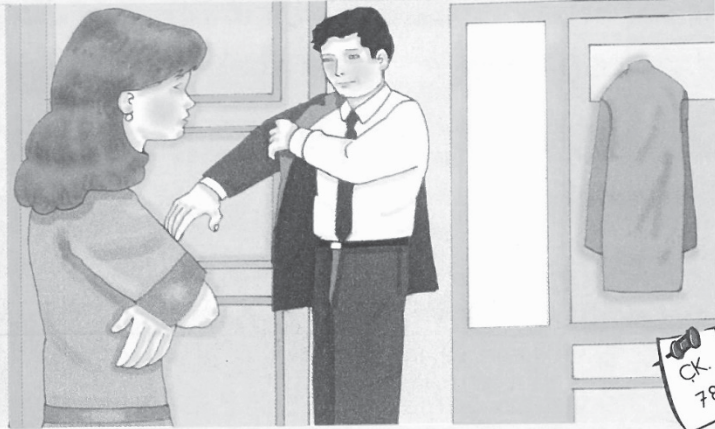
EK 12: Özdemir, A. ve Yıldız, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. İstanbul: Feza Gazetecilik. S. 98.

B

KİM KİME BENZİYOR?



Anne ve babanıza hangi yönleriniz benziyor?



Baba: Uzun boylu, kırs saçlı ve esmer tenlidir. Gazete okumayı, yürüyüş yapmayı ve seyahati sever.

Anne: Şarkı söylemeyi ve dinlemeyi sever. Sesi de güzeldir. Esmer tenli, ela gözlü, siyah saçlıdır. Kitap okumayı sever ama yüzmeyi sevmez.



Ali: Yaşıtlarına göre uzun boylu ve kumraldır. Kitap okumayı, yüzmeyi ve seyahat etmeyi sever.

Aile bireyleriniz arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştırınız. Araştırma sonuçlarınızı resim, şiir, fotoğraf v.b. yollarla ifade ediniz.



1. Ali'nin anne ve babası arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
2. Sizin ailenizin bireyleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

EK 13: Özdemir, A. ve Yıldız, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. İstanbul: Feza Gazetecilik. S. 106.

B

BENİM DE BİR FİKRİM VAR

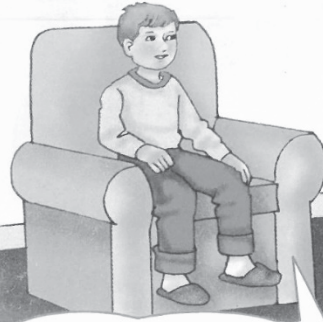


Evinizde kuralları kim belirlemektedir?

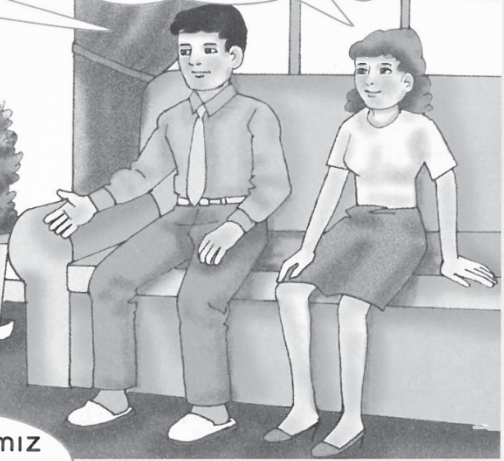
Ömer ve ailesi yeni bir eve taşındılar. Birkaç gün eşyaların yerleştirilmesi ile geçti. Hepsi de yeni evlerini ve çevresini sevmişlerdi.

Bu evde de hepimiz kurallara uymalıyız.

Kuralları hep birlikte belirlemeliyiz.



Babacığım evde uyacağımız kuralları belirleyelim mi?



Televizyonun, bilgisayarın kullanımı ile ilgili kuralları belirlediler. Sıra akşam yemeği saatinin belirlenmesine geldi. Ömer: Akşamları hepimiz 18.00'de evde olabiliyoruz. Akşam yemeğini de 19.00'da yiyelim. Böylece derslerime çalışmak için daha fazla zamanım olur.

Ailece akşam yemeklerini 19.00'da yemeye karar verdiler.



1. Evde uyulması gereken kurallar nasıl belirlenmelidir?

EK 14: Özdemir, A. ve Yıldız, M. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. İstanbul: Feza Gazetecilik. S. 107.

B



Aile içinde hangi konularda karar alıyorsunuz?

Burak ve ailesi hafta sonunda ne yapabileceklerini konuşuyorlar. Bu konuda bir karar almaya çalışıyorlar.

Bu hafta sonu ne yapabiliriz?

Pikniğe gidelim mi?



Babannemle dedemi de alırız. Birlikte güzel vakit geçiririz.

Ben de size peynirli börek yapmaya başlayayım. Babanız da köfteleri hazırlar.

Aile içinde kararlar alınırken ve kurallar belirlenirken, biz de fikirlerimizi söyleyebilmeliyiz.



1. Ailenizde kararlar nasıl alınmaktadır?

2. Aile içinde kararlar alınırken görüş bildirmenin önemini açıklayınız?

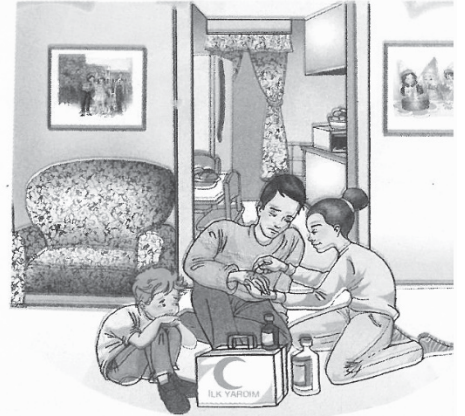
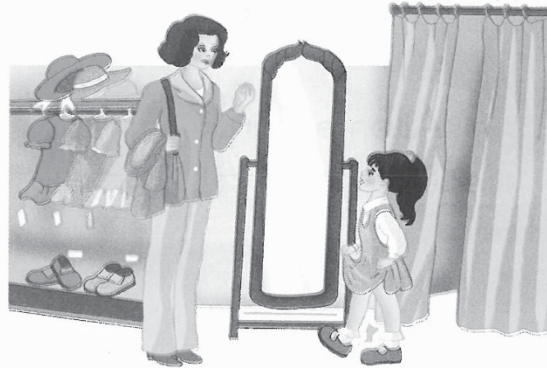


107

EK 15: Aldal, H., K.Falakaoglu, Ş. ve Çetin, L. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İstanbul: Okyay Yayıncılık. S. 91

EVİMİZİN LİDERİ

Ailenizde lider kim?



Senin, annenin ve babanın lider olduğu durumlara örnek ver.



EK 16: Toker, M. ve Çelik Doğançay, Y. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi 3 ders kitabı*. Ankara: Evren Yayıncılık. S. 72.

Ailelerdeki Farklılıklar



Komşumuz Zehra teyzenin üç tane çocuğu var. Birisi benimle yaşıttı. Adı Burcu. Benden kısa boylu. Zehra teyze çalışmıyor. Eşi Sadık amca bazı geceler eve gelmiyor. Kara yollarında çalışıyor. Hangi ilde yol yapımı varsa orada kalıyor. Biz sadece üç kişiyiz. Babam bankada çalışıyor. Annem ise bir fabrikada yöneticilik yapıyor. Her akşam birlikte oluyoruz.

Alışverişlerimizi marketten yapıyoruz. Zehra teyzelere yiyeceklerinin çoğu köylerinden geliyor. Salçasını ve yoğurdunu da Zehra teyze kendisi yapıyor. Biz hafta sonları sinemaya ya da tiyatroya gideriz. Zehra teyzeler ise pikniğe giderler.

Onlar yer sofrasında oturup yiyorlar. Biz masada yeriz. Burcu'nun tonton dedesi bize çocukluk anılarını anlatır. Komşularımız iyidir. Onlarla olmaktan çok mutluyum.

- ◆ Aileniz, geçimini nasıl sağlıyor?
- ◆ Ailedeki birey sayınız nedir? Sizin aileniz çekirdek aile mi, geniş aile midir?
- ◆ Öyküde geçen ailelerin fiziksel özelliklerini karşılaştırınız.
- ◆ Arkadaşlarınızdan birinin ailesiyle kendi ailenizi karşılaştırınız. (yemek yeme biçimleri, tatiller ve boş zamanlarında yaptıkları etkinlikler, ailenin geçim kaynakları, aile içi iletişim gibi özelliklerine göre). Çalışma kitabına (sayfa 69) yazınız.



KENDİMİZİ DEĞERLENDİRELİM

EK 17:**ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ**

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Tuğçe ÇELİKHİSAR		
E-postası/Web Sayfası	tugcepam@hotmail.com		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı			
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Ege Üniversitesi	Sosyoloji	2009-2013
Tez Başlığı	1968'den Günümüze Sosyal Bilgiler Eğitiminde Aile Olgusunun Sosyolojik Bağlamda Değerlendirilmesi		
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.)			
Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

